

Michał Bilewicz

Marta Marchlewska

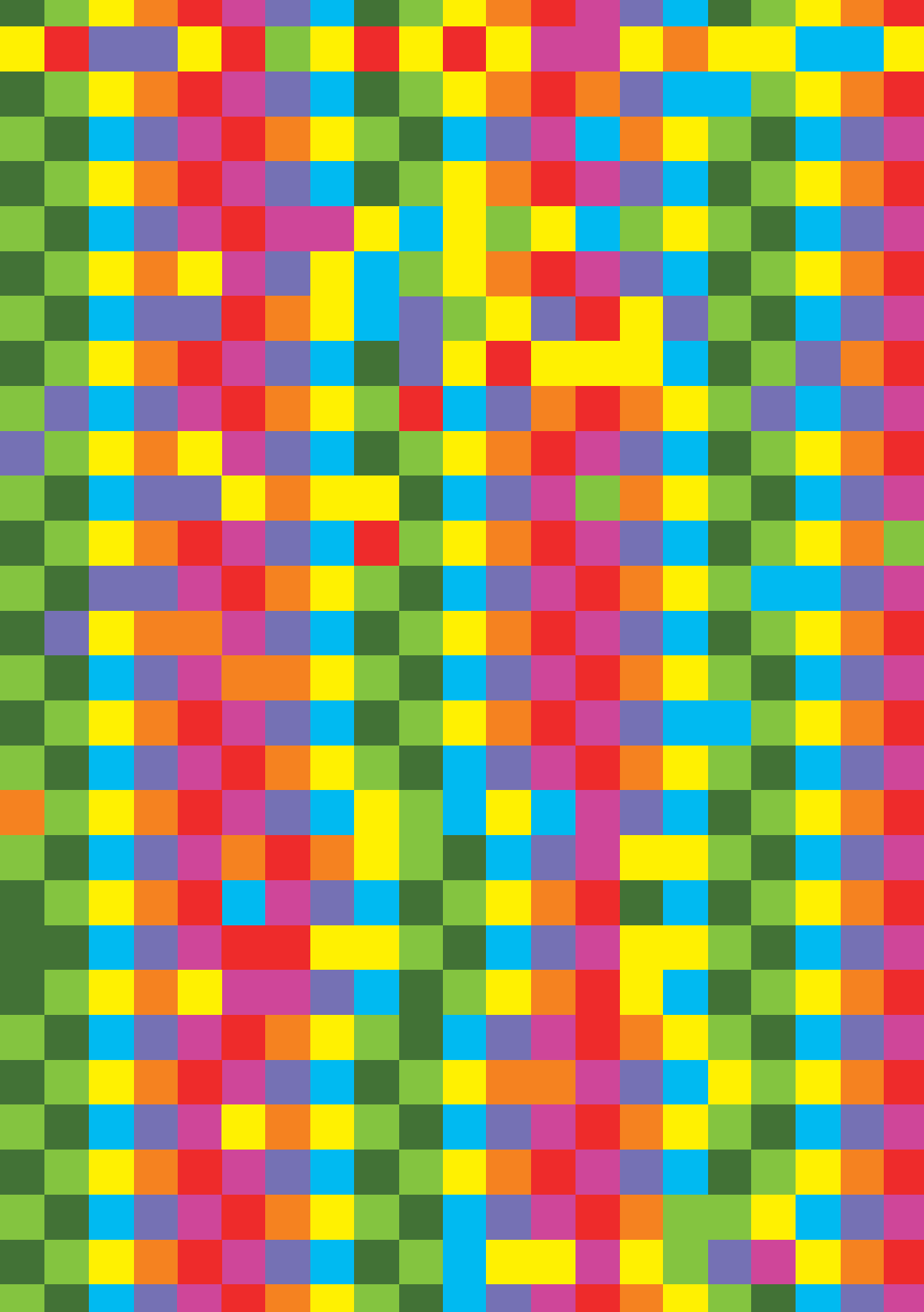
Wiktor Soral

Mikołaj Winiewski

Mowa nienawiści

Raport z badań sondażowych

Fundacja im. Stefana Batorego

Mowa nienawiści

Raport z badań sondazowych

**Michał Bilewicz
Marta Marchlewska
Wiktor Soral
Mikołaj Winiewski**

Warszawa 2014
Fundacja im. Stefana Batorego

Fundacja im. Stefana Batorego

ul. Sapieżyńska 10a, 00-215 Warszawa

T +48 22 536 02 00 F +48 22 536 02 20

batory@batory.org.pl www.batory.org.pl

Badanie zrealizowane we współpracy z Centrum Badań
nad Uprzedzeniami Uniwersytetu Warszawskiego
w ramach programu Obywatele dla Demokracji
finansowanego z Funduszy EOG.

Udział Marty Marchlewskiej w pracy nad raportem
dofinansowany został ze środków programu FOCUS
Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej.

Opracowanie redakcyjne i korekta: Elżbieta Smoleńska

Skład i projekt okładki: Urszula Woźniak www.urszulawozniak.com

Druk: Sowa-Druk na Życzenie www.sowadruk.pl

Publikacja udostępniana jest na zasadach licencji Creative Commons (CC)

Uznanie autorstwa – na tych samych warunkach 3.0 Polska [CC BY-SA 3.0 PL]

ISBN 978-83-62338-34-4

Publikacja jest rozpowszechniana bezpłatnie

Nakład: 200 szt.

Warszawa, 2014

Spis treści

- 4 Mowa nienawiści w Polsce – streszczenie
- 8 Cele projektu
- 9 Badania wstępne
- 16 Mapa mowy nienawiści – analiza treści mowy nienawiści
- 22 Sondaż ogólnopolski
- 30 Mniejszość żydowska
- 43 Mniejszość ukraińska
- 55 Mniejszość romska
- 66 Osoby czarnoskóre
- 76 Mniejszości seksualne (LGBT)
- 89 Muzułmanie
- 101 Mowa nienawiści – mechanizmy ogólne

Mowa nienawiści w Polsce – streszczenie

„Brzydzę się pedziów, są wynaturzeniem człowieczeństwa, powinni się leczyć” – co piąty Polak uważa taką wypowiedź w przestrzeni publicznej za dopuszczalną. Prawie dwie trzecie polskiej młodzieży zetknęło się w Internecie z przykładami antysemitkiej mowy nienawiści. Mniej więcej tyle samo młodych Polaków słyszało z ust znajomych mowę nienawiści skierowaną przeciw Romom. Z wypowiedziami rasistowskimi w Internecie zetknął się co trzeci dorosły Polak oraz aż 70 procent ludzi młodych. Zaskakująco wielu Polaków akceptuje używanie mowy nienawiści – szczególnie wobec Żydów, Romów, muzułmanów i osób nieheteroseksualnych – i nie widzi w niej nic obraźliwego. Jednak wypowiedzi członków omawianych mniejszości nie pozostawiają wątpliwości – dla nich te wypowiedzi są obraźliwe, więc powinny być zakazane. Takie wyniki uzyskano w najnowszym badaniu Centrum Badań nad Uprzedzeniami UW i Fundacji Batorego.

Badanie przeprowadzono trójstopniowo. W początkowym etapie na podstawie istniejącej bazy internetowej mowy nienawiści (opracowanej przez Fundację „Wiedza Lokalna”), wybrano listę 30 stwierdzeń o zróżnicowanym poziomie wrogości wobec sześciu mniejszości (żydowskiej, ukraińskiej, romskiej, afrykańskiej, muzułmańskiej oraz osób LGBT). Do bazy tej dołączono przykłady wypowiedzi osób publicznych pochodzące ze środków masowego przekazu (po dwie obraźliwe wypowiedzi wobec każdej z grup mniejszościowych wygłoszone przez polityków, dziennikarzy, publicystów czy muzyków).

Pierwsza faza badania obejmowała sondaż techniką CAWI na próbie 270 przedstawicieli mniejszości (w próbie najliczniej reprezentowane były mniejszości seksualne oraz mniejszość żydowska). Celem badania było sprawdzenie, jak mniejszości narodowe odbierają mowę nienawiści wymierzoną przeciw nim, oraz wybranie wypowiedzi stanowiących – zdaniem mniejszości – przykłady mowy nienawiści. Wyniki sondażu pokazały, że przedstawiciele mniejszości oceniający daną wypowiedź jako mowę nienawiści zdecydowanie domagali się zakazu tego typu wypowiedzi.

Badanie reakcji przedstawicieli mniejszości pozwoliło wybrać konkretne wypowiedzi wykorzystane później w badaniu właściwym przeprowadzonym na reprezentatywnych próbach losowych: na 653-osobowej próbie polskiej młodzieży w wieku 16–18 lat i na 1007-osobowej reprezentatywnej próbie dorosłych Polaków. Badanie prowadzone było techniką CAPI z użyciem kwestionariusza identycznego dla obu grup. Uczestnikom badania przedstawiano wypowiedzi,

kóre zostały zakwalifikowane przez przedstawicieli mniejszości jako mowa nienawiści. Aby określenia odnoszące się do różnych grup nie różniły się za bardzo, wybrano stwierdzenia zbliżone pod względem tematów i nasilenia wrogości.

W przypadku mowy nienawiści wobec Żydów, 10 procent polskiej młodzieży i 10 procent dorosłych Polaków przyzwala na publiczne głoszenie wypowiedzi typu: „W przypadku Żydów i wrogiego stosunku do nich, to jest tylko realna ocena poczynąń tych wszarzy i faszystów Dawidowych”. Z kolei 19 procent dorosłych i 21 procent młodzieży uważa za dopuszczalne wypowiedzi typu: „Żydzi muszą zrozumieć, że nienawiść Polaków sami wywołali swoją zdradą i zbrodniami. A dziś starają ukryć swoje winy a odpowiedzialność zwalic na nas.” 14 procent młodych Polaków i 14 procent dorosłych deklaruje, że bardzo często styka się z tego typu wypowiedziami. Młodzież natrafia na tego typu przykłady mowy nienawiści głównie w Internecie (59 procent młodych Polaków zetknęło się w Internecie z antysemicką mową nienawiści) i rozmawiając ze znajomymi (38 procent). Dorośli słyszą taki język głównie wśród znajomych (29 procent), w Internecie (29 procent) i w telewizji (26 procent). Wśród młodzieży dopuszczalność mowy nienawiści związana jest z poglądami pravicowymi i wsparciem dla silnej hierarchii społecznej, niechęcią do cenzurowania wypowiedzi i postawami antysemickimi. U dorosłych poparcie dla tego typu mowy nienawiści w mniejszym stopniu wiąże się z pravicowo–hierarchicznym światopoglądem.

W przypadku mowy nienawiści wobec Ukraińców, 19 procent polskiej młodzieży i 10 procent dorosłych uważa za dopuszczalny internetowy komentarz: „Ukraińcy umieją co najwyżej mordować bezbronne kobiety i dzieci”. Słynna wypowiedź z programu radiowego Kuby Wojewódzkiego i Michała Figurskiego o gwałcie na Ukraince zdaniem 5 procent młodzieży i 6 procent dorosłych powinna być dozwolona. 5 procent młodych Polaków i 5 procent dorosłych deklaruje bardzo częste kontakty z mową nienawiści wobec Ukraińców. Młodzież styka się z tego typu przykładami mowy nienawiści głównie w Internecie (46 procent) i rozmawiając ze znajomymi (21 procent). Dorośli słyszą taki język głównie w Internecie (26 procent), wśród znajomych (19 procent) i w telewizji (20 procent). Akceptacja mowy nienawiści wobec Ukraińców była niezwiązana z poglądami politycznymi, natomiast związana z postawami antyukraińskimi (szczególnie wśród dorosłych) i wsparciem dla silnej hierarchii społecznej (u młodzieży).

Najczęstszymi miejscami styczności z mową nienawiści wobec Romów jest Internet (66 procent młodych Polaków, 27 procent dorosłych) oraz – co specyficzne dla mowy skierowanej wobec tej grupy – rozmowy ze znajomymi. Aż 60 procent młodych Polaków i 49 procent dorosłych słyszało z ust znajomych antyromskie wypowiedzi. Co czwarty młody Polak i co piąty dorosły styka się z mową nienawiści na temat Romów bardzo często. Co więcej, 16 procent

młodych Polaków i tyle samo dorosłych uważa zdanie „Cygan to złodziej i tak już zostanie” (fragment piosenki zespołu Bracia Figo Fagot) za dopuszczalne, a co dziesiąty Polak (zarówno młody, jak i dorosły) nie uważa tego zdania za obraźliwe. Dopuszczanie antyromskiej mowy nienawiści jest głównie wynikiem uprzedzeń antyromskich i ma bardzo słaby związek z umiłowaniem wolności słowa, co sugeruje, że Romowie są grupą niechronioną w Polsce normami politycznej poprawności.

Rasistowska mowa nienawiści jest uznawana przez Polaków za zdecydowanie bardziej niedopuszczalną niż ta skierowana do Romów. 89 procent dorosłych Polaków i aż 91 procent młodzieży uznało zdanie „Murzyn to nie człowiek tylko małpa” za niedopuszczalne i warte zakazania. Z drugiej strony mowa nienawiści wobec osób czarnoskórych wydaje się być najbardziej rozpowszechniona w Internecie. Aż 70 procent młodych Polaków spotkało się w Internecie z rasistowskimi uwagami. 58 procent młodych Polaków słyszało tego typu wypowiedzi w rozmowach ze znajomymi. Osoby dorosłe wydają się rzadziej mieć styczność z rasistowskimi komunikatami – 29 procent dorosłych zetknęło się z nimi w Internecie, 30 procent w rozmowach ze znajomymi, a 25 procent usłyszało je w telewizji. U młodzieży dopuszczalność rasistowskiej mowy nienawiści jest silnie związana ze wsparciem dla silnej hierarchii społecznej, co w tym wypadku oznaczać może rasistowskie przekonania o „lepszych” i „gorszych” rasach. Tym, co zwiększa poparcie dla zakazu mowy nienawiści, jest postrzegana kompetencja osób czarnoskórych – osoby uważające czarnoskórych za inteligentnych i kompetentnych uważają mowę nienawiści wobec tych osób za niedopuszczalną.

Największą akceptację mowy nienawiści w Polsce odnotowano wobec osób nieheteroseksualnych. 35 procent dorosłych Polaków i 38 procent młodych Polaków uznało za dopuszczalną niedawną wypowiedź lidera Młodzieży Wszechpolskiej: „Rozumiem, że ktoś może mieć skłonności homoseksualne, to jest pewna ułomność, słabość. [...] Ale pedałów-działaczy, którzy dążą do przywieleń dla związków homo i adopcji dzieci, trzeba zwalczać”. Nawet najbardziej obraźliwa wypowiedź wobec osób homoseksualnych („Brzydzę się pedziów, są wynaturzeniem człowieczeństwa, powinni się leczyć”) została uznana za dopuszczalną przez 22 procent dorosłych Polaków i 20 procent polskiej młodzieży. Jedynie 59 procent dorosłych uznało, że wypowiedzi tego typu powinny być zakazane. Z homofobiczną mową nienawiści młodzież spotyka się głównie w Internecie (77 procent), w rozmowach ze znajomymi (65 procent) i w telewizji (33 procent). Dorośli Polacy najczęściej słyszą tego typu wypowiedzi z ust znajomych (43 procent) i w telewizji (41 procent). Akceptacja tej formy mowy nienawiści jest silnie związana z poglądami homofobicznymi. W wypadku dorosłych zarówno prawicowcy, jak i lewicowcy uznają dopuszczalność tego typu wypowiedzi – u młodzieży jest to związane z poglądami prawicowymi.

Stosunkowo duże jest też przyzwolenie dla antymuzułmańskiej mowy nienawiści. 15 procent dorosłych Polaków i 19 procent młodzieży uważa zdanie „Muzułmanie to podłe tchórze, mordują tylko kobiety, dzieci i niewinnych ludzi” za dopuszczalne. Głównym nośnikiem mowy nienawiści wobec muzułmanów jest Internet – zarówno wśród młodzieży (55 procent), jak i wśród dorosłych Polaków (28 procent). Co ciekawe, poparcie dla antymuzułmańskiej mowy nienawiści nie ma związku z siłą religijności chrześcijańskiej ani z częstotścią praktyk religijnych. Jest jednak dość silnie związane z postrzeganiem muzułmanów jako zagrażających w sensie symbolicznym polskiej kulturze. Akceptacja mowy nienawiści wobec muzułmanów jest zatem w większym stopniu związana z lękowymi postawami antyimigranckimi niż z jakimikolwiek uprzedzeniami religijnymi.

Podsumowując, badani Polacy (zarówno dorośli, jak i młodzież) oczekują zakazu mowy nienawiści wobec Ukraińców i Afrykańczyków/osób czarnoskórych, ale są gotowi zaakceptować mowę nienawiści wobec osób LGBT, Romów, muzułmanów oraz Żydów. Akceptacja mowy nienawiści, szczególnie wśród młodzieży, jest silnie związana z prawicowo–hierarchicznym światopoglądem. Osoby prawicowe szczególnie chętnie dopuszczają mowę nienawiści skierowaną przeciw osobom nieheteroseksualnym. Młodzież w dużo większym stopniu niż dorośli Polacy styka się w swoim otoczeniu z mową nienawiści, jednak kontakt młodzieży z takimi wypowiedziami w małym stopniu wpływa na akceptację mowy nienawiści i na stosunek do obcych. Jednak wśród dorosłych kontakt z mową nienawiści ma dużo większe znaczenie – stykający się z takimi wypowiedziami dorośli są bardziej uprzedzeni: deklarują mniejszą akceptację Żydów, Ukraińców, Afrykańczyków, muzułmanów czy osób LGBT w swoim otoczeniu.

W przypadku młodzieży akceptacja mowy nienawiści wynika w większym stopniu z uprzedzeń aniżeli z umiłowania wolności słowa. Akceptacja mowy nienawiści nie jest jednak kolejnym przejawem wzrastającej agresji w języku – młodzież o wyższym poziomie agresji językowej niekoniecznie popiera mowę nienawiści.

Cele projektu

We współczesnym świecie mowa nienawiści powszechnie uważana jest za poważne naruszenie praw człowieka. Choć brak dziś jednoznacznej definicji mowy nienawiści – co utrudnia ściganie jej jako przestępstwa – w zaleceniach Komitetu Ministrów Rady Europy można znaleźć definicję ogólną. Według niej mową nienawiści są wypowiedzi, które szerzą, propagują i usprawiedliwiają nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm oraz inne formy nietolerancji, podważające bezpieczeństwo demokratyczne, spójność kulturową i pluralizm (Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy nr R/97/20).

Podjmując temat mowy nienawiści, warto mieć szczególnie na uwadze konsekwencje nienawistnego języka dla jego ofiar, czyli grup mniejszościowych. Przeprowadzane w Stanach Zjednoczonych badania psychologiczne dowiodły, że u grup imigranckich narażonych na mowę nienawiści częściej dochodziło do samobójstw (Mullen i Smyth, 2004). Bycie narażonym na codzienną konfrontację z obraźliwymi etykietkami podwyższało skłonność do samobójstw niezależnie od tego, jak częste były samobójstwa w kraju pochodzenia danej grupy etnicznej. „Model krzywdzącego języka” sformułowany przez Laurę Leets i Howarda Gilesa (1997) wyjaśnia, jak mniejszości reagują na mowę nienawiści. Reakcje te przypominają każde inne traumatyczne przeżycie. Najpierw, na skutek utraty godności, pojawiają się silne reakcje emocjonalne: przygnębienie, gniew i smutek. Później następują próby zrozumienia tego doświadczenia oraz przypisania za nie odpowiedzialności. Z czasem u ofiar pojawia się nienawiść i żal. Emocje te mogą prowadzić do agresji wobec sprawców mowy nienawiści, jednak częściej są tłumione i wtedy pojawia się depresja, wyuczona bezradność, w końcu uzależnienia – narkomania czy alkoholizm.

Celem przeprowadzonego przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami projektu badawczego było całościowe opisanie społecznego funkcjonowania mowy nienawiści w Polsce. Chcieliśmy zrozumieć skalę społecznego przyzwolenia na mowę nienawiści skierowaną wobec różnych grup mniejszościowych, społeczne postrzeganie konkretnych form mowy nienawiści, odbiór mowy nienawiści przez przedstawicieli grup mniejszościowych nią dotkniętych oraz strukturę tematyczną aktów mowy nienawiści. Co bardzo ważne, analizy przeprowadzaliśmy jednocześnie na próbie dorosłych Polaków oraz na próbie młodzieży szkolnej, chcąc zrozumieć postawy i świadomość tej najbardziej narażonej na mowę nienawiści grupy wiekowej. Podjęliśmy też próbę wyjaśnienia akceptacji mowy nienawiści czynnikami światopoglądowymi i psychologicznymi. Poniższy raport opisuje wyniki przeprowadzonych przez nas badań.

Badania wstępne

Wybór określeń do badań – analiza treści z Internetu i innych mediów

Przed przystąpieniem do realizacji badania właściwego (mającego na celu ocenę przyzwolenia na mowę nienawiści) skonstruowaliśmy główny trzon kwestionariusza – listę stwierdzeń zawierającą mowę nienawiści. Jako pierwsze założenie przyjęliśmy, że w skład takiej listy powinny wchodzić stwierdzenia odnoszące się do mniejszości¹:

1. W trakcie trwania projektu lista grup ulegała zmianie. Wstępnie jedną z grup potencjalnie ujętych w projekcie była mniejszość rosyjska (wykluczona z badania sondażowego na próbie reprezentatywnej ze względu na kryzys krymski), natomiast w badaniu mapy treściowej nie uwzględnialiśmy mniejszości muzulmańskiej.

- żydowskiej
- ukraińskiej
- rosyjskiej
- romskiej
- afrykańskiej/osób czarnoskórych
- muzulmańskiej
- mniejszości seksualnych.

Niewątpliwie ten wybór nie uwzględnia wszystkich mniejszości, których dotyczy problem mowy nienawiści, jednak dotychczasowe dane (np. Polski Sondaż Uprzedzeń 2009, raportmniejszosci.pl) sugerują, że natężenie niechęci oraz powszechność mowy nienawiści wobec właśnie tych mniejszości są od dłuższego czasu duże. Przyjęliśmy też założenie, że w skład listy powinny wchodzić rzeczywiste (a nie spreparowane przez nas) wypowiedzi użytkowników Internetu oraz osób medialnych (celebrytów, polityków, profesorów, znanych osobistości). Prawdopodobnie użycie spreparowanych wypowiedzi byłoby prostsze w realizacji, a także pozwoliłoby na zachowanie większej kontroli nad warunkami badania (np. poprzez dobór maksymalnie podobnych stwierdzeń dla każdej mniejszości), jednak nam zależało na jak największej trafności ekologicznej badania, to jest na tym, by stwierdzenia użyte jako trzon kwestionariusza w badaniu właściwym były tymi, z którymi społeczeństwo polskie faktycznie się styka.

Aby wybrać wypowiedzi użytkowników Internetu, skorzystaliśmy z bazy 2193 stwierdzeń, opracowanej i udostępnionej nam przez Fundację „Wiedza Lokalna”. Baza została stworzona w trakcie projektu *Raport mniejszości – monitoring polskiego internetu pod kątem „mowy nienawiści” i „języka wrogości”*, którego celem było opracowanie systemu informatycznego pozwalającego na: „(1) crawlowanie (automatyczne ‘przeglądanie’) forów internetowych największych polskich portali, (2) automatyczną selekcję wybranych postów ze względu na pojawiające się w nich elementy języka wrogości (JW) lub mowy nienawiści (MN), (3) zapisywanie, a następnie udostępnianie użytkownikom wybranych, otagowanych postów w bazie danych” (Troszyński, 2011). W udostępnionej nam bazie zebrano stwierdzenia pojawiające się w kwietniu 2011 na forach polskich portali internetowych onet.pl, gazeta.pl, wp.pl, interia.pl.

Dla każdej z 7 mniejszości wybraliśmy po 30 stwierdzeń w największym stopniu zbliżonych do siebie tematycznie (wewnątrz grupy) oraz o różnej „nienawistności”: 10 o dużym, 10 o średnim i 10 o słabym natężeniu mowy nienawiści. Ze względu na nierówne liczebności stwierdzeń w stosunku do każdej z grup oraz na nierówne zróżnicowanie ich treści, to kryterium zostało spełnione tylko częściowo (tj. w przypadku wyczerpania stwierdzeń o określonej tematyce, listę dla danej mniejszości uzupełniano stwierdzeniami możliwie najbardziej podobnymi do już zaklasyfikowanych).

Listę stwierdzeń internautów uzupełniliśmy wypowiedziami znanych osobistości zamieszczanymi na blogach, w artykułach lub relacjonowanymi przez media (z powodu ich obraźliwego charakteru). W większości przypadków były to stwierdzenia znane opinii publicznej. Dla każdej z mniejszości wybraliśmy 2 takie stwierdzenia, niekoniecznie zbliżone tematycznie do siebie lub do wypowiedzi internautów.

Mniejszości na temat mowy nienawiści – badanie pilotażowe

Przygotowaną listę z obraźliwymi wypowiedziami poddaliśmy dodatkowej weryfikacji metodą sędziów kompetentnych: poprosiliśmy o ocenę wypowiedzi organizacje zrzeszające mniejszości, których dotyczyło badanie. Te oceny miały służyć za podstawę do wyselekcjonowania mniejszej liczby stwierdzeń do badania na próbie ogólnopolskiej. Dzięki takiemu zabiegowi do badania właściwego mogliśmy włączyć listę stwierdzeń, które faktycznie stanowiły mowę nienawiści (za podstawowe kryterium klasyfikujące wypowiedź jako faktyczną mowę nienawiści uznaliśmy ocenę obraźliwości dokonywaną przez przedstawicieli mniejszości).

Badanie mniejszości

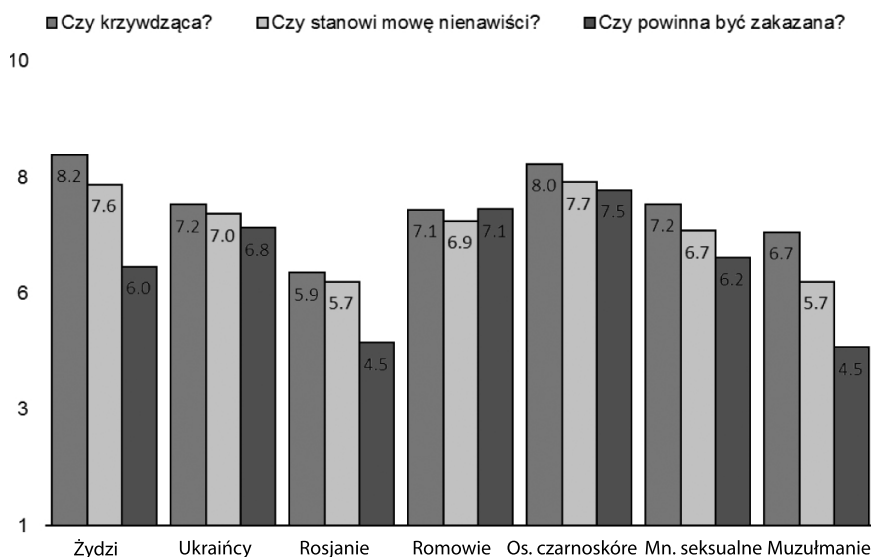
Charakterystyka sędziów kompetentnych.

W badaniu rozesłanym na skrzynki mailowe organizacji mniejszościowych wzięło udział 276 osób (120 osób pochodzenia żydowskiego, 122 osoby nieheteroseksualne, 13 osób pochodzenia ukraińskiego, 6 osób pochodzenia afrykańskiego, 6 osób pochodzenia rosyjskiego, 6 pochodzenia romskiego i 4 osoby wyznające islam). Wśród respondentów znalazło się 124 kobiety i 152 mężczyzn (nie stwierdziliśmy istotnych różnic proporcji płci pomiędzy mniejszościami) w wieku od 15 do 85 lat ($M = 38.35$, $SD = 16.83$; respondenci pochodzenia żydowskiego byli średnio istotnie starsi niż respondenci z innych grup mniejszościowych). Większość (75 procent) respondentów deklarowała wykształcenie wyższe, choć w tym przypadku również zauważyliśmy pewne różnice pomiędzy mniejszościami (ze względu na małe liczebności niektórych grup oraz ich nierównoliczność nie raportujemy w tym miejscu tych różnic). Ponadto więcej niż połowa (65 procent) respondentów pochodziła z miast powyżej 500 tys. mieszkańców. Zapytaliśmy również o poglądy polityczne respondentów: 70 procent deklarowało poglądy lewicowe (od silnych do umiarkowanych), 17 procent poglądy centrowe, natomiast 12 procent poglądy prawicowe (od silnych do umiarkowanych); ponownie stwierdziliśmy pewne różnice pomiędzy mniejszościami (nie raportowane z powodów wspomnianych powyżej).

Procedura badania.

„Sędziowie” mowy nienawiści otrzymali na swoje skrzynki mailowe link do kwestionariusza skonstruowanego w programie Qualtrics. Po zapoznaniu się z instrukcją każdy z sędziów zaznaczał, do której mniejszości należy i przechodził do właściwej części kwestionariusza. Na kolejnym ekranie wyświetlano w losowej kolejności 30 wypowiedzi internetowych (wybranych według procedury przedstawionej w poprzednim podrozdziale) dotyczących mniejszości respondenta oraz na końcu 2 wypowiedzi osób z mediów. Zadaniem sędziów była ocena każdego stwierdzenia przy wykorzystaniu 3 pytań pomocniczych: 1) Czy uważa Pan/Pani, że wypowiedź ta jest krzywdząca dla <nazwa mniejszości>?; 2) Czy uważa Pan/Pani, że wypowiedź taka stanowi mowę nienawiści?; 3) Czy wypowiedzi takie jak ta powinny być zabronione na portalach internetowych/w mediach ogólnopolskich?. Odpowiedzi udzielane były na skali od 1 – „Zdecydowanie nie” do 10 – „Zdecydowanie tak”. Po wypełnieniu całości i zebraniu danych demograficznych respondentom dziękowano za udział.

RYCINA 1.
Rozkład średnich ocen 32 wypowiedzi dotyczących badanych mniejszości na skalach ich obraźliwości, nasycenia mową nienawiści oraz karalności (zalecenia co do ich zakazania).

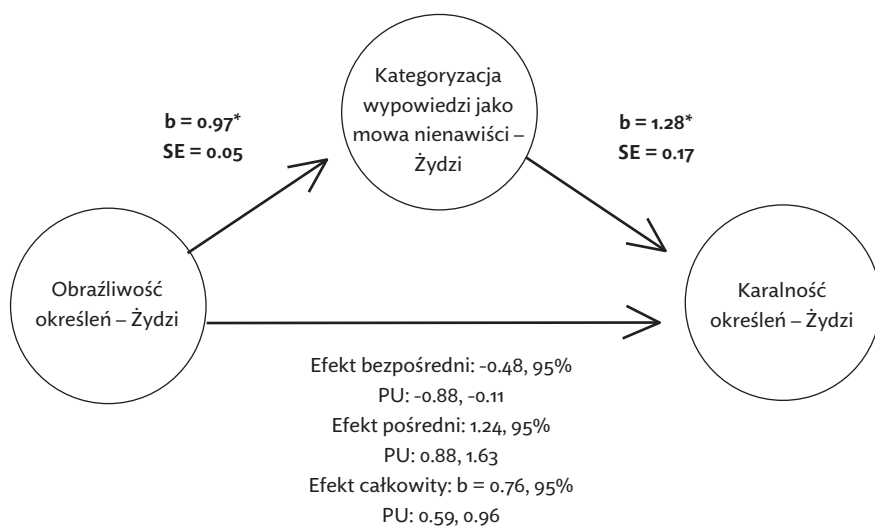
Wyniki i selekcja określeń do badań sondażowych

Analiza ocen dokonanych przez sędziów.

Przed przystąpieniem do selekcji stwierdzeń do badania właściwego porównaliśmy rozkłady ocen wypowiedzi dla każdej z mniejszości. W tym celu odpowiedzi na pytania o obraźliwość, nasycenie mową nienawiści oraz karalność każdego ze stwierdzeń uśredniono osobno dla każdej mniejszości. RYCINA 1 przedstawia średnie dla tak otrzymanych wskaźników. Uzyskana struktura sugeruje, że stwierdzenia dobrane dla każdej z mniejszości ogólnie cechowały się zbliżonym poziomem obraźliwości (od 8,2 w przypadku mniejszości żydowskiej do 5,9 w przypadku muzułmanów). Interesująca jest również, obserwowana w przypadku wszystkich mniejszości z wyjątkiem mniejszości romskiej, systematycznie zwiększająca się zachowawczość ocen wraz z kolejnymi pytaniami pomocniczymi, tzn. ogólnie wypowiedzi były oceniane jako obraźliwe, ale w nieco mniejszym stopniu oceniano je jako mowę nienawiści, a w jeszcze mniejszym stopniu uważano, że powinny być zakazane. Co za tym idzie, postrzeganie obraźliwości wypowiedzi nie zawsze wiąże się z chęcią jej zakazania przez daną mniejszość.

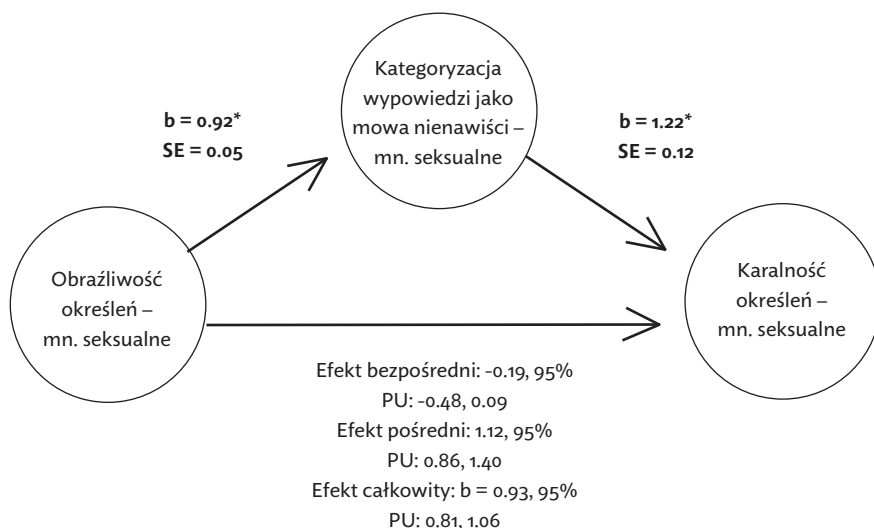
RYCINA 2.

Model ścieżkowy obrazujący związek ocen obraźliwości z oceną ich karalności zapośredniczony przez percepcję stwierdzeń jako stanowiących mowę nienawiści.

Z czego zatem wynika chęć zakazu tego rodzaju wypowiedzi? Aby odpowiedzieć na to pytanie, skonstruowaliśmy 2 modele ścieżkowe: osobno dla mniejszości żydowskiej (por. RYCINA 2) i dla mniejszości seksualnych (por. RYCINA 3; tylko w przypadku tych dwóch mniejszości dysponowaliśmy liczbą obserwacji wymaganą dla tej metody statystycznej). Zastosowanie tego rodzaju modeli pozwala wskazać pośrednią przyczynę relacji pomiędzy dwiema zmiennymi – tą przyczyną może być np. trzecia zmienna pośrednicząca. Analizy dla mniejszości żydowskiej i mniejszości seksualnych sugerują istotny pozytywny związek pomiędzy postrzeganą obraźliwością stwierdzeń a domaganiem się ich zakazu (patrz: Efekt całkowity). Jednak przy kontroli postrzegania wypowiedzi jako mowy nienawiści ta zależność zanika – staje się równa zero (w przypadku mniejszości seksualnych) lub odwraca się i staje się negatywna (w przypadku mniejszości żydowskiej).

RYCINA 3.
Model ścieżkowy obrazujący związek ocen obraźliwości stwierdzeń dotyczących mniejszości seksualnych z oceną ich karalności zapośredniczony przez percepcję stwierdzeń jako stanowiących mowę nienawiści.

Ta struktura wyników może oznaczać, że postrzeganie obraźliwości wypowiedzi przekłada się na chęć jej zakazywania tylko wtedy, gdy ta wypowiedź jest interpretowana w kategoriach języka wrogości. Oznacza to, że obraźliwość określeń sama w sobie nie jest czynnikiem skłaniającym do zakazania mowy nienawiści.

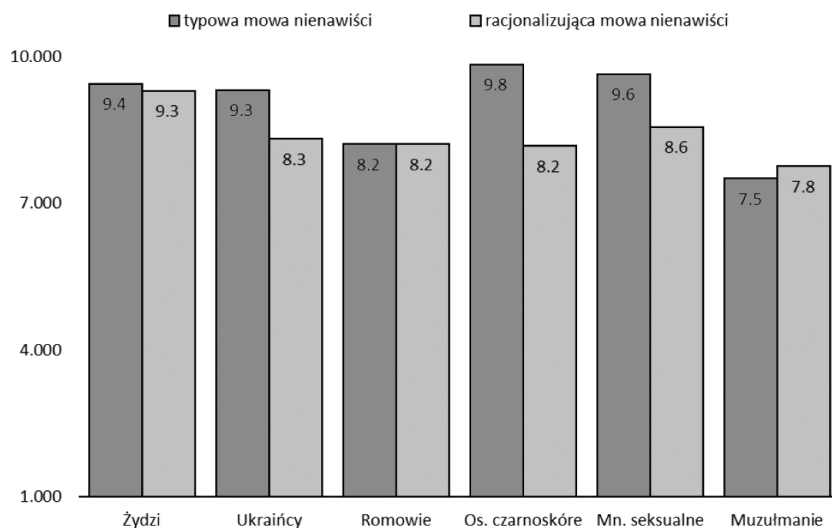
Procedura selekcji wypowiedzi do badania właściwego.

Dla każdej mniejszości podsumowaliśmy oceny wszystkich stwierdzeń. Na tej podstawie dokonaliśmy wyboru 2 najbardziej ekstremalnych wypowiedzi w każdej z grup, przy czym w tym kroku wprowadziliśmy dodatkowy podział na typowe określenia mowy nienawiści oraz określenia racjonalizujące (zawierające komponent uzasadnienia swojego stanowiska). Określenia do badania właściwego dobieraliśmy tak, aby w każdej z grup reprezentowane były oba rodzaje określeń. Należy zaznaczyć, że zgodnie z ocenami osób należących do mniejszości zarówno typowa mowa nienawiści, jak i próby racjonalizacji charakteryzowały się podobnym poziomem obraźliwości, były podobnie oceniane jako mowa nienawiści oraz w podobnym stopniu karalne (por. RYCINA 4).

Osobno dokonaliśmy również wyboru wypowiedzi osób z mediów i za główne kryterium przyjęliśmy tutaj ocenę ich ekstremalności, tj. z dwóch wybieraliśmy tę ocenianą jako bardziej krzywdzącą, w większym stopniu będącą przykładem mowy nienawiści oraz częściej określaną jako taką, które powinna być zakazana.

W rezultacie na podstawie wyników badania udało nam się stworzyć skróconą listę 18 określeń (po 3 określenia dotyczące każdej z 6 mniejszości). Ta lista stanowiła główny trzon badania na próbie reprezentatywnej i służyła do oszacowania poziomu akceptacji mowy nienawiści w społeczeństwie polskim.

RYCINA 4.
Średnia ocena stwierdzeń wyselekcjonowanych do badania sondażowego dla każdej mniejszości w podziale na typową i racjonalizującą mowę nienawiści.

Mapa mowy nienawiści – analiza treści mowy nienawiści

W pierwszej fazie projektu postanowiliśmy również sprawdzić, czy mowa nienawiści dotycząca różnych grup różni się treścią. W tym celu postanowiliśmy zastosować metodę tworzenia map znaczenia (*concept mapping*). Metoda ta pozwala na eksplorowanie struktury treści mierzonej metodami jakościowymi (swobodnymi wypowiedziami) za pomocą narzędzi ilościowych, czyli kwantyfikacji i analizy statystycznej.

Jako materiał wyjściowy przyjęto wypowiedzi zebrane podczas zautomatyzowanego przeglądu Internetu (patrz rozdział: Wybór określeń do badań – analiza zawartości Internetu i innych mediów). Wybrano po 30 określeń dla każdej z 6 grup (odnoszące się mniejszości żydowskiej, ukraińskiej, rosyjskiej, romskiej, afrykańskiej, mniejszości seksualnych). Następnie określenia² te poddane zostały sortowaniu przez grupę sędziów kompetentnych. Grupę stanowiło sześcioro psycholożek i psychologów społecznych (cztery kobiety i dwóch mężczyzn) specjalizujących się w relacjach międzygrupowych. Sortowanie polegało na pogrupowaniu wszystkich 180 wypowiedzi według ich treści w dowolną liczbę kategorii, z zastrzeżeniem, że wypowiedzi nie powinny być kategoryzowane ze względu na grupę, do której były skierowane.

2. Sędziom prezentowano określenia w oryginalnej formie – nie edytowano pisowni, gramatyki, ortografii, interpunkcji i stosowanych znaków graficznych.

Analizy ujawniły 8 względnie spójnych kategorii (por. TABELA 1). Świadczy to o tym, że treść wypowiedzi układa się w pewne tematyczne wątki. Ponazywaliśmy te kategorie na podstawie zawartych w nich wypowiedzi. Analizy pokazały kategorie stricte obraźliwe (np. „Obrzydzenie”), wyrażające pogardę i wstręt względem mniejszości. Podobną stricte obraźliwą kategorią jest kategoria „Dziocy/brak cywilizacji/brak inteligencji”, w której znalazły się wypowiedzi dehumanizujące i umniejszające przymioty intelektualne komentowanych mniejszości. Dwie kolejne kategorie, „Morderstwa/agresja/ludobójstwo” i „Złodziejstwo/oszustwo/przekręt”, opisują negatywne, przestępcze i niemoralne zachowania obcej mniejszości, częściowo również w odniesieniu do historii kontaktów indywidualnych (własnych lub członków rodziny) z przedstawicielami mniejszości, a także do kontaktów historycznych między Polakami i opisywanymi grupami. Z kolei kategoria „Historia – winy i niewdzięczność względem Polaków” opiera się głównie na przeszłych bądź niekiedy obecnych relacjach międzygrupowych i odnosi się do przewinień względem Polaków. Kategoria „Sami winni/niechęć ma podstawy” również zawiera racjonalizujące wypowiedzi, tym razem

tłumaczące negatywne zachowania bądź postawy względem omawianych grup. Ostatnią kategorię „Oni nas nie lubią/inni też ich nie lubią” tworzą wypowiedzi odnoszące się do negatywnego nastawienia opisywanych mniejszości względem Polaków oraz do takiego samego nastawienia innych grup względem opisywanej obcej mniejszości.

Kategorie treści mowy nienawiści i przykładowe określenia należące do tych kategorii.

W określeniach zachowano oryginalną pisownię.

KATEGORIA Dzicy/brak cywilizacji/brak inteligencji

PRZYKŁADOWE OKREŚLENIA

1. *Murzyn to ktoś kto dopiero zeszedł z drzewa*
2. *Rosjanie to dzicz i durnie*
3. *Murzyni są mniej inteligentni od białych.*

KATEGORIA Sami winni/niechęć ma „podstawy”

PRZYKŁADOWE OKREŚLENIA

1. *Żydzi sami są odpowiedzialni za to, co ich spotkało*
2. *Biedni żydzi nikt ich nie lubi? Zapewne jest tego jakaś przyczyna*
3. *Tymczasem zakaz wejścia Romów nie wynika z tego, że oni są Romami tylko z tego, że ich zachowania zagrażało bezpieczeństwu innych gości więc ograniczono ich wejście na czyjś prywatny teren.*

KATEGORIA Złodziejstwo/oszustwo/przekręt

PRZYKŁADOWE OKREŚLENIA

1. *A co Rom ma wspólnego z kradzieżami? Bardzo dużo. Niestety, większość znanych mi osób doświadczyła tego albo osobiście, albo ktoś z ich bliskiej rodziny padł ofiarą takiej kradzieży.*
 2. *Chytrość, podejrzliwość i dwulicowość są cechami (prawie) każdego Rosjanina. Najbardziej lubią kraść, brać łapówki, chlać, szpanować złotymi zębami, mieszkać w czołgu i żyć na koszt innych.*
 3. *Faktem jest, że wśród Cyganów jest dużo złodziejek - zwykle zajmują się tym kobiety wróżki, ale kolejnym faktem jest, że oni nigdy swojego nie okradną.*
-

KATEGORIA Morderstwa/agresja/ludobójstwo

PRZYKŁADOWE OKREŚLENIA

1. *A tak na marginesie - moja rodzina miała o wiele kontaktów z Rosjanami , ale nie znaczy to , że powinnam wybielac zbrodnie*
2. *Jeśli u Rosjan odjąć wódkę – oni powstaną i zniszczą cały świat.*
3. *sugerujesz żeby nie pisać o mordercach Żydach bo to sianie nienawiści rasowej,co innego Gross ,jemu wolno pisać o mordercach Polakach, bo on Żyd ,święta krowa,spróbujcie coś złego o nim powiedzieć cały świat o tym się dowie jacy to my źli jesteśmy*

KATEGORIA Historia – winy i niewdzięczność względem Polaków

PRZYKŁADOWE OKREŚLENIA

1. *antysemityzm polski to ewidentna reakcja na pogardę żydów w stosunku do polaków i deprecjonowanie polaków w ich własnym kraju*
2. *Dlatego też dla większości Polaków ludobójcze akcje skierowane przeciw nim ze strony współmieszkańców – Ukraińców podczas II wojny światowej , a zwłaszcza ze strony przyjaciół " , dobrych sąsiadów " , były całkowicie niezrozumiałe i niespodziewane , były czymś z czym do dziś nie mogą się pogodzić.*
3. *Rosjanie są odpowiedzialni za rozbięcie TU - 154*

KATEGORIA Obrzydzenie

PRZYKŁADOWE OKREŚLENIA

1. *bleee brzydze sie gejami i lesijkami ohyda ; p takich to tylko palic na stosie powinni ; p w tej sprawie nie jestem tolerancyjna i nigdy nie bede amen.*
2. *brzydzą się pedziów , są wynaturzeniem człowieczeństwa, powinni się leczyć.*
3. *bycie Gejem jest nieczyste*

KATEGORIA Oni nas nie lubią/inni też ich nie lubią

PRZYKŁADOWE OKREŚLENIA

1. *Bo żydzi to polonofobiści i krętacze*
2. *Codziennie probuja zwalic wine na Rosjan*
3. *Cyganie są silną i zwartą grupą. Korzystają na tym (wsparcie, tożsamość, poczucie wspólnoty), ale i tracą (nie cieszą się szacunkiem NIGDZIE w Europie z powodów wymienionych w n-postach wyżej).*

PRZYKŁADOWE OKREŚLENIA

1. *I całe szczęście przeciętni Ukraińcy są normalni, a nie nacjonalistyczni.*
 2. *Geje na paradach nikogo nie znieważają.*
 3. *Osobiście nie odczuwam niepokoju związanego z tym, że śledztwo prowadzi Rosjanie.*
-

Rozkłady kategorii treściowych okazały się w sporym stopniu skorelowane ze stereotypami dotyczącymi grupy, względem której używana jest mowa nienawiści.

Na wypowiedzi przeciwko mniejszości żydowskiej składają się głównie określenia racjonalizujące i zawierające elementy wtórnych uprzedzeń – przeliczania odpowiedzialności za własną niechęć na obiekt tej niechęci. Drugą kategorię stanowią „racjonalizacje” odnoszące się do historii i win Żydów względem Polaków. Dodatkowo pojawia się kilka wypowiedzi z kategorii mówiących o niechęci i agresji.

Mowa nienawiści skierowana przeciwko Afrykańczykom/osobom czarnoskórym zawiera wyłącznie określenia dehumanizujące i odnoszące się do niskiego intelektu.

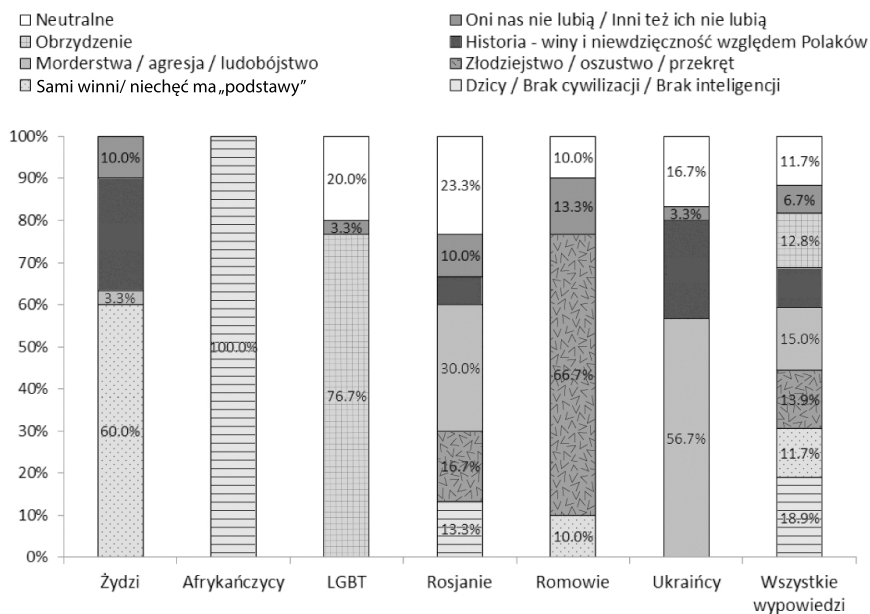
Względem osób LGBT głównie pojawiają się wypowiedzi dotyczące obrzydzenia, trochę wypowiedzi neutralnych i sporadycznie wypowiedzi odnośnie niechęci innych grup względem nich.

Mowa nienawiści względem Rosjan jest najbardziej zróżnicowana. Dominującą kategorią są wypowiedzi o agresji i morderstwach, choć stanowią jedynie około 30 procent. Kolejne kategorie to te związane nieuczciwością, brakiem cywilizacji i postrzeganiem niechęcią ze strony i wobec omawianej mniejszości. Sporadycznie pojawiały się też wypowiedzi nawiązujące do historycznych przewinień. W przypadku Rosjan sporą grupę tworzą też wypowiedzi neutralne.

Mowa nienawiści względem Romów głównie koncentruje się wokół stereotypów związanych z kradzieżą i nieuczciwością, pojawia się też trochę wypowiedzi mówiących o antypatii innych grup względem Romów oraz racjonalizujących niechęć wobec tej grupy.

Wobec Ukraińców stosowane są głównie określenia reprezentujące kategorię związaną z agresją i morderstwami. Drugą kategorią, podobnie jak w przypadku Żydów, są wypowiedzi nawiązujące do historii.

RYCINA 4.
Rozkład procentowy wypowiedzi reprezentujących różne kategorie treści dotyczące każdej z omawianych grup.

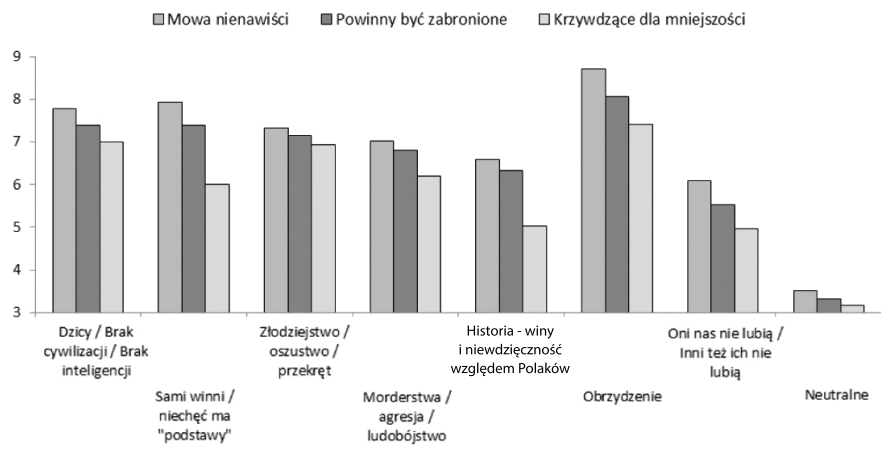

Ostatnim etapem analiz było odniesienie kategorii do ocen poszczególnych wypowiedzi uzyskanych w badaniu reakcji samych mniejszości. W badaniu tym przedstawiciele mniejszości będących obiektem mowy nienawiści oceniali wypowiedzi na trzech skalach: 1) Czy taka wypowiedź jest krzywdząca dla mniejszości, której dotyczy; 2) Czy wypowiedź jest mową nienawiści; 3) Czy takie wypowiedzi powinny być zabronione. Wszystkie trzy wymiary oceny były ze sobą silnie skorelowane.

Na skali oceniającej, czy dane wypowiedzi są mową nienawiści, najwyżej oceniane były wypowiedzi z kategorii „Obrzydzenie”, „Dzicy” i „Sami sobie winni”. W nieco³ mniejszym stopniu za mowę nienawiści uznawano wypowiedzi z kategorii „Morderstwa” i „Złodziejstwo”. Jeszcze rzadziej jako mowę nienawiści traktowano kategorie związane z historią i antypatią ze strony innych grup. Wypowiedzi z kategorii neutralnej oceniane były zdecydowanie niżej od wszystkich pozostałych. Podobną strukturę ocen można zauważyć w przypadku opinii na temat zakazu tego typu wypowiedzi. Jednak w przypadku oceny tego, jak krzywdzące są te wypowiedzi, zauważalna jest pewna zmiana - kategorie „Sami są sobie winni” i „Historia” są oceniane jako relatywnie mniej krzywdzące.

3. Nie wszystkie różnice pomiędzy kategoriami są istotne statystycznie, dodatkowo te różnice, które są istotne statystycznie, pokazują relatywnie niewielką siłę efektu.

RYCINA 5.
Średnie oceny dokonane przez mniejszości podzielone na wyłonione kategorie treściowe.

Sondaż ogólnopolski

Metoda

Badanie właściwe zostało zrealizowane na przełomie marca i kwietnia 2014 roku przez Centrum Badania Opinii Społecznej na dwóch próbach losowych (losowanie proste ze zbiorów PESEL): próbie ogólnopolskiej ($N = 1007$) z dolną granicą wieku 18 lat oraz próbie młodzieży ($N = 653$), tj. próbie osób w wieku od 16 do 18 lat. W obu przypadkach realizacja odbywała się techniką ankieterskich wywiadów osobistych. W celu poprawienia jakości oszacowań w obu zbiorach zastosowano wagi (wagi postratyfikacyjne) obliczone według płci, wieku, wielkości miejsca zamieszkania, wykształcenia, województwa oraz aktywności zawodowej. Wszystkie poniższe analizy zrealizowano z ich wykorzystaniem.

W przypadku obu prób zastosowano niemal identyczny kwestionariusz. Na cały wywiad składało się około 200 różnych pytań.

Forma kwestionariusza:

Trzon główny

Lista przykładów mowy nienawiści dotyczących 6 badanych mniejszości (zadaniem respondentów było sprecyzowanie, na ile te określenia są przez nich akceptowane).

Szereg skal – potencjalnych predyktorów akceptacji mowy nienawiści (opisane poniżej).

Pytania społeczno-demograficzne.

Predyktory przyzwolenia dla mowy nienawiści

SDO – Orientacja na Dominację Społeczną (Sidanius i Pratto, 1999)

Skala mierzy jednostkowe przekonanie o potrzebie istnienia w społeczeństwie struktury opartej na silnie ugruntowanej hierarchiczności grup społecznych.

Zadaniem respondentów było ustosunkowanie się do 5 pytań na skali od 1 – *Zdecydowanie nie zgadzam się* do 5 – *Zdecydowanie zgadzam się*; ($\alpha = 0,65$, $M = 2,11$, $SD = 0,79$). Poniższa tabela prezentuje treść poszczególnych pozycji wchodzących w skład skali.

Orientacja na Dominację Społeczną

1. Prawdopodobnie to dobrze, że pewne grupy są na szczycie, a inne na dole.
 2. Mniej ważne grupy powinny znać swoje miejsce.
 3. Powinniśmy zrobić wszystko, co w naszej mocy, żeby wyrównywać szanse różnych grup. (pytanie odwrócone)
 4. Powinniśmy zwiększać równość społeczną. (pytanie odwrócone)
 5. Grupy lepsze powinny dominować nad grupami gorszymi.
-

RWA – Prawicowy Autorytaryzm (Altemeyer, 1998)

Skala mierzy skłonność do podporządkowywania się władzy i autorytetom oraz preferencje do postępowania zgodnie z przyjętymi tradycjami (konwencjonalizm). Zadaniem respondentów było ustosunkowanie się do 6 pytań na skali od 1 – *Zdecydowanie nie zgadzam się* do 5 – *Zdecydowanie zgadzam się*; ($\alpha = 0,70$, $M = 3,87$, $SD = 0,72$). Poniższa tabela prezentuje treść poszczególnych pozycji wchodzących w skład skali.

Prawicowy Autorytaryzm

1. To, czego naprawdę potrzebuje nasz kraj zamiast zwiększania zakresu praw i swobód obywatelskich, to solidna dawka prawdziwego prawa i porządku.
2. Odwracanie się od tradycji okaże się pewnego dnia fatalne w skutkach.
3. Posłuszeństwo i szacunek dla autorytetów to najważniejsze wartości, jakich powinny nauczyć się dzieci.

4. To, czego naprawdę potrzebuje nasz kraj, to silny i zdecydowany przywódca, który pokona zło i wskaże nam właściwą drogę.
 5. Przyzwoitość i posłuszeństwo wobec prawa są dla nas na dłuższą metę lepsze niż ciągłe podważanie zasad, na których oparta jest nasza społeczność.
 6. Właściwym kluczem do dobrego życia jest dyscyplina i posłuszeństwo.
-

Agresja słowna (Buss i Perry, 1992)

Skala mierzy skłonność do werbalnych zachowań agresywnych, w tym aprobatę dla agresji werbalnej w rozwiązywaniu ważnych problemów i konfliktów. Zadaniami respondentów było ustosunkowanie się do 5 pytań na skali od 1 – *Zdecydowanie nie zgadzam się* do 5 – *Zdecydowanie zgadzam się*; ($\alpha = 0,58$, $M = 3,06$, $SD = 0,75$). Poniższa tabela prezentuje treść poszczególnych pozycji wchodzących w skład skali.

Agresja słowna

1. Mówię otwarcie moim przyjaciołom, jeżeli nie zgadzam się z nimi.
 2. Kiedy inni nie zgadzają się ze mną, nie mogę się powstrzymać, aby się nie posprzeczać.
 3. Kiedy ludzie mnie złością, mówię im, co o nich myślę.
 4. Często nie zgadzam się z innymi ludźmi.
 5. Moi znajomi mówią, że jestem trochę kłótlivy.
-

Postrzeganie ciepła i kompetencji mniejszości

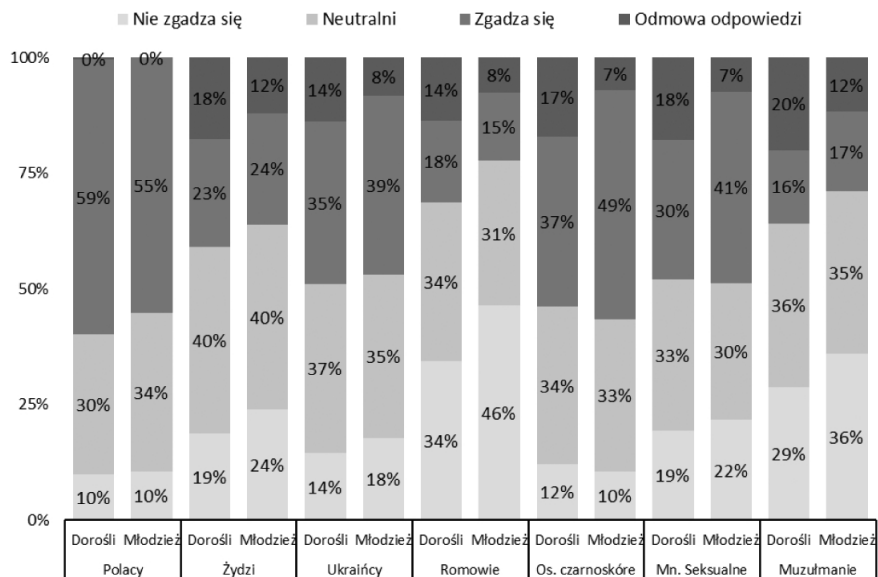
Zgodnie z tzw. modelem treści stereotypu (Fiske, Cuddy, Xu i Glick, 1999) poznanie społeczne zorientowane jest wokół dwóch względnie niezależnych wymiarów treściowych: ciepła i kompetencji. Ciepło stanowi komponent afektywny i odnosi się do wszelkich cech zwianych z intencjami. Kompetencja odnosi się do atrybutów związanych z umiejętnościami czy też z możliwością wprowadzania intencji w czyn. Te dwa wymiary pozwalają wyjść poza kategoryzowanie stereotypów jedynie na osi pozytywne–negatywne. Co jednak ważniejsze, pozwalają

one przewidzieć emocje, które powiązane będą z grupą o określonym stereotypie oraz stosunek i zachowanie wobec jej przedstawicieli. Wysokie kompetencje i ciepło są związane z podziwem wobec grupy przejawiającej te cechy, brak kompetencji i brak ciepła wiąże się z pogardą wobec danej grupy. Kompozycja wysokich kompetencji oraz braku ciepła jest źródłem zawiści, natomiast brak kompetencji w połączeniu z wysokim ciepłem – źródłem litości.

RYCINA 6.

Rozkład odpowiedzi na pytanie o przyjaźność/ciepło przypisywane Polakom i różnym mniejszościom.⁴

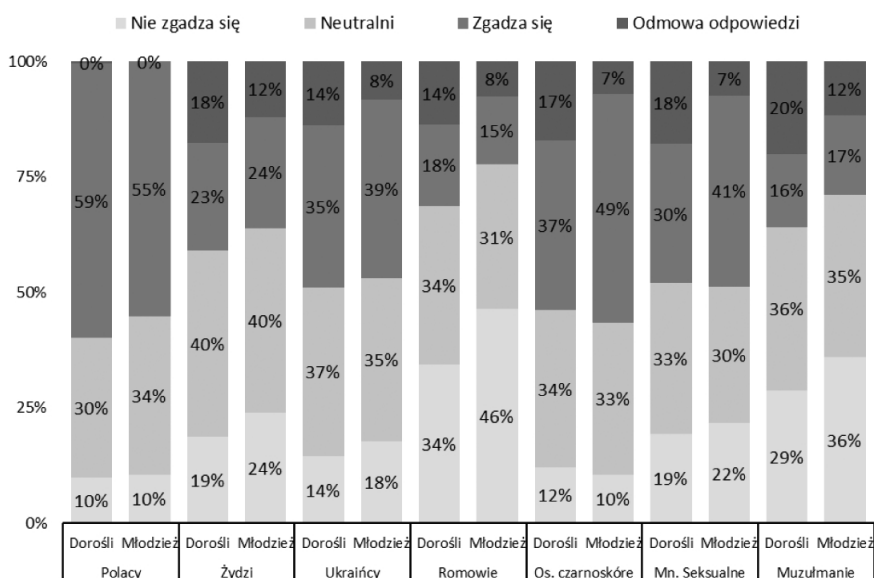
4. Na wykresach połączono w pojedyncze kategorie *Nie zgadza się* i *Zgadza się* odpowiedzi odnoszące się do różnego stopnia przypisywania danej cechy (skala 1—5: 1—2 – *Nie zgadza się*, 3 – *Neutralni*, 4—5 – *Zgadza się*).

Ze względu na sondażową formułę badania, do pomiaru treści stereotypu zastosowaliśmy pojedyncze pytania. Podobne metody stosowano wcześniej w badaniach nad treścią stereotypów (Fiske i in., 1999; Cuddy i in., 2007). Pytania dotyczyły sześciu mniejszości (por. RYCINA 6 i 7) oraz dodatkowo grupy własnej Polaków. Aby uniknąć efektów wymieniania zawsze tej samej grupy jako pierwszej lub ostatniej, nazwy grup podawane były respondentom w równoważonej kolejności. Pomiar postrzeganego ciepła przeprowadzono, zadając pytanie: *Czy ludzie tacy jak Pan/i uważają, że <nazwa grupy> są przyjaźni?*. Pomiar postrzeganych kompetencji mierzono przy użyciu pytania: *Czy ludzie tacy jak Pan/i uważają, że <nazwa grupy> są kompetentni, zdolni?*. Respondenci odpowiadali na każde pytanie przy użyciu 7-stopniowej skali od 1 - *Zdecydowanie nie* do 7 - *Zdecydowanie tak*.

RYCINA 7

Rozkład odpowiedzi na pytanie o zdolności/kompetencje przypisywane Polakom i różnym mniejszościom.

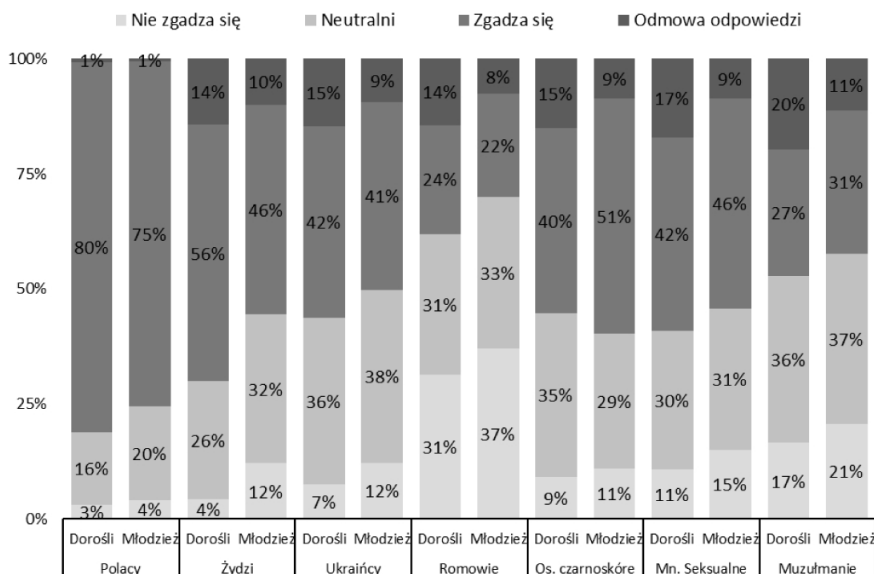

Postrzeganie mniejszości jako zagrażającej

Druga, obok treści stereotypów, kategoria predyktorów relacji międzygrupowych (czyli czynników pozwalających je przewidzieć) związana jest z postrzeganiem zagrożeniem ze strony grupy obcej. Idąc za pracą Stephan i Stephan (2000), wyróżniliśmy w naszym sondażu dwa rodzaje zagrożeń: realistyczne i symboliczne. Z jednej strony grupa obca może być postrzegana jako zagrażająca bezpieczeństwu oraz dobrobytowi grupy własnej (Polaków) – ten rodzaj będziemy w dalszej części nazywali *zagrożeniem realistycznym*. Z drugiej strony grupa obca może być postrzegana poprzez pryzmat zagrożenia dla systemu wartości i światopoglądu grupy własnej – w tym przypadku mówimy o *zagrożeniu symbolicznym*. Wcześniejsze badania pokazują, że oba rodzaje zagrożeń mogą prowadzić do wzrostu poziomu uprzedzeń (Stephan i in., 2005, zob. również Bukowski i Winiewski, 2011).

RYCINA 8

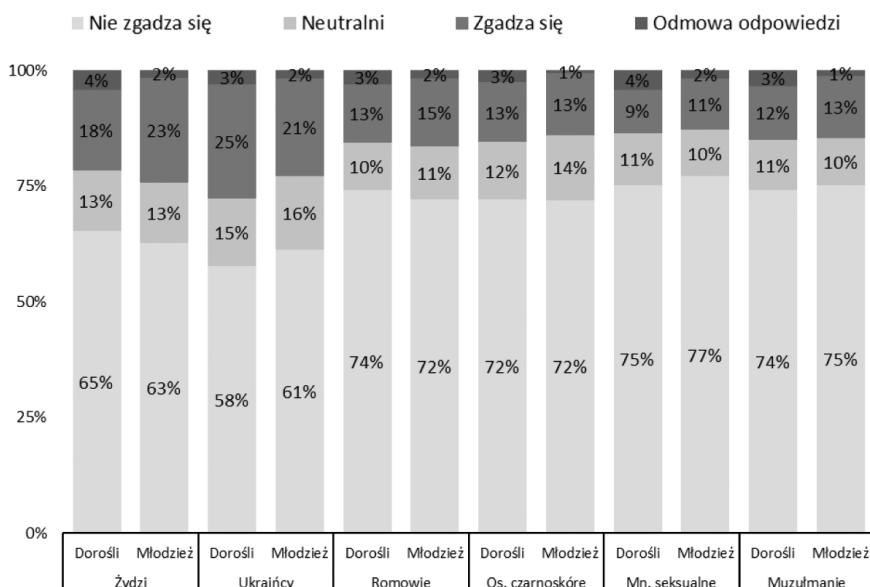
Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące stopnia, w jakim różne mniejszości zagrażają wartościom wyznawanym przez Polaków.

Aby dokonać pomiaru postrzeganego zagrożenia ze strony mniejszości w wymiarze realistycznym, zapytaliśmy respondentów: Czy obecność <nazwa mniejszości> w Polsce zmniejsza szansę na znalezienie pracy przez Polaków?. Z kolei zagrożenie symboliczne zostało przez nas zoperacjonalizowane przy pomocy pytania: Czy wartości <nazwa mniejszości> zagrażają wartościom wyznawanym przez Polaków?. Odpowiedzi respondentów na oba pytania były kodowane przy użyciu 7-stopniowej skali od 1 – Zdecydowanie nie do 7 – Zdecydowanie tak. W podobny sposób zmienne te operacjonalizowano m. in. w Polskim Sondażu Upředzeń (2009).

RYCINA 9

Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące stopnia, w jakim obecność różnych mniejszości zmniejsza szansę na znalezienie pracy przez Polaków.

Poparcie dla cenzurowania treści ekstremistycznych

Stosunek do zakazywania mowy nienawiści wobec danej mniejszości może wynikać z uprzedzeń. Może być jednak również tak, że jest on wyrazem ogólnej postawy wobec wolności słowa oraz postaw wobec cenzury. Aby zweryfikować tę możliwość, w przeprowadzonym sondażu zadaliśmy pytania dotyczące cenzurowania treści ekstremistycznych. Podstawę dla zastosowanej skali stanowił kwestionariusz skonstruowany przez Hense'a i Wrighta (1992), w oryginalnej wersji składający się z 20 stwierdzeń. Ze względu na charakter sondażowy do naszego badania wybraliśmy 5 stwierdzeń (na podstawie analizy ładunków czynnikowych oraz adekwatności w stosunku do reszty kwestionariusza). Do skonstruowania wskaźnika złożonego użyto tylko 3 stwierdzeń ($\alpha = 0,46$, $M = 3,28$, $SD = 0,96$), ponieważ 2 zostały odrzucone z powodu bardzo niskich korelacji z pozostałymi stwierdzeniami. Respondenci mieli za zadanie ustosunkować się do każdego ze stwierdzeń na 5-stopniowej skali od 1 – *Zdecydowanie się nie zgadzam* do 5 – *Zdecydowanie się zgadzam*. Poniższa tabela prezentuje treść poszczególnych pozycji wchodzących w skład skali.

Postawy wobec cenzury

1. Każdy człowiek powinien mieć prawo wyrażania swoich opinii, niezależnie od tego, jak niepopularne lub kontrowersyjne mogłyby one być. *(pytanie odwrócone)*
 2. Demonstracje skrajnych ugrupowań politycznych powinny być prawnie zakazane.*
 3. Powinien istnieć zakaz rozpowszechniania treści (książek, artykułów, etc.) obrażających inne osoby.*
 4. Osobie posiadającej skrajne poglądy nie powinno się pozwalać na ich głoszenie w murach uczelni.*
 5. Prawo do wypowiedzania swoich myśli oraz wolność słowa są ważniejsze niż ochrona czyichś uczuć. *(pytanie odwrócone)*
-

* pozycja uwzględniona we wskaźniku złożonym

Mniejszość żydowska

Pytania o mowę nienawiści dotyczącą Żydów

W bloku pytań o akceptowalność mowy nienawiści w stosunku do różnych mniejszości przedstawiano respondentom po trzy wyselekcjonowane stwierdzenia odnoszące się do każdej z grup. Po każdym stwierdzeniu proszono o ocenę jego obraźliwości oraz pytano, czy powinno być zakazane. Po całym bloku dodatkowo zadawano ogólne pytania, jak często i gdzie respondenci stykają się z podobnymi określeniami.

W tym podrozdziale opisujemy odpowiedzi na pytania o mowę nienawiści dotyczącą Żydów. Poniższa tabela przedstawia pytania zadawane respondentom na ten temat.

Stwierdzenia

1. W przypadku Żydów i wrogiego stosunku do nich, to jest tylko realna ocena poczynąń tych wszarzy i faszystów Dawidowych.
2. Żydzi muszą zrozumieć że nienawiść Polaków sami wywołali swoją zdradą i zbrodniami. A dziś starają ukryć swoje winy a odpowiedzialność zwalic na nas.
3. Żydów zaślepia ich nienawiść i chęć odwetu. To podstawowy powód, dla którego zasilili aparat bezpieczeństwa bolszewii, potem sowiecki na Kresach i wreszcie UB po wojnie.

Pytania do stwierdzeń

Czy uważa Pan(i), że taka wypowiedź jest obraźliwa dla mniejszości żydowskiej?

Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Zdecydowanie obraźliwa wypowiedź* do 7 – *Zdecydowanie nieobraźliwa wypowiedź*.

Czy uważa Pan(i), że takie wypowiedzi powinny być dozwolone czy zakazane?

Skala odpowiedzi (1–7): od 1 – *Zdecydowanie dozwolone* do 7 – *Zdecydowanie zakazane*

Pytania ogólne

Jak często spotyka się Pan(i) ze stwierdzeniami podobnymi do powyższych?
Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Nigdy* do 7 – *Bardzo często*.

Gdzie spotyka się Pan(i) ze stwierdzeniami podobnymi do powyższych?

1. Telewizja; 2. Radio; 3. Prasa; 4. Internet; 5. Demonstracja/protest/wiec (wśród uczestników); 6. Demonstracja/protest/wiec (wśród przemawiających); 7.

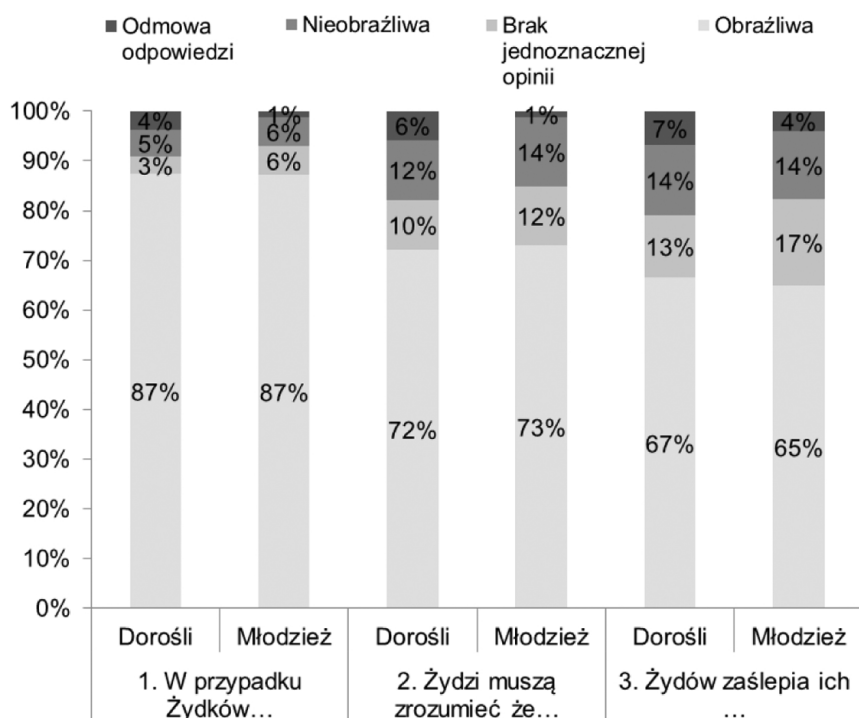
W trakcie rozmów ze znajomymi (np. w pracy, w szkole); 8. W innych sytuacjach.

Spostrzegana obraźliwość i przyzwolenie na mowę nienawiści dotyczącą Żydów

Ogólne odpowiedzi respondentów pokazują, że niezależnie od formy wypowiedzi oraz mediów, które je prezentują, zdecydowana większość uważa prezentowane określenia dotyczące mniejszości żydowskiej za obraźliwe.

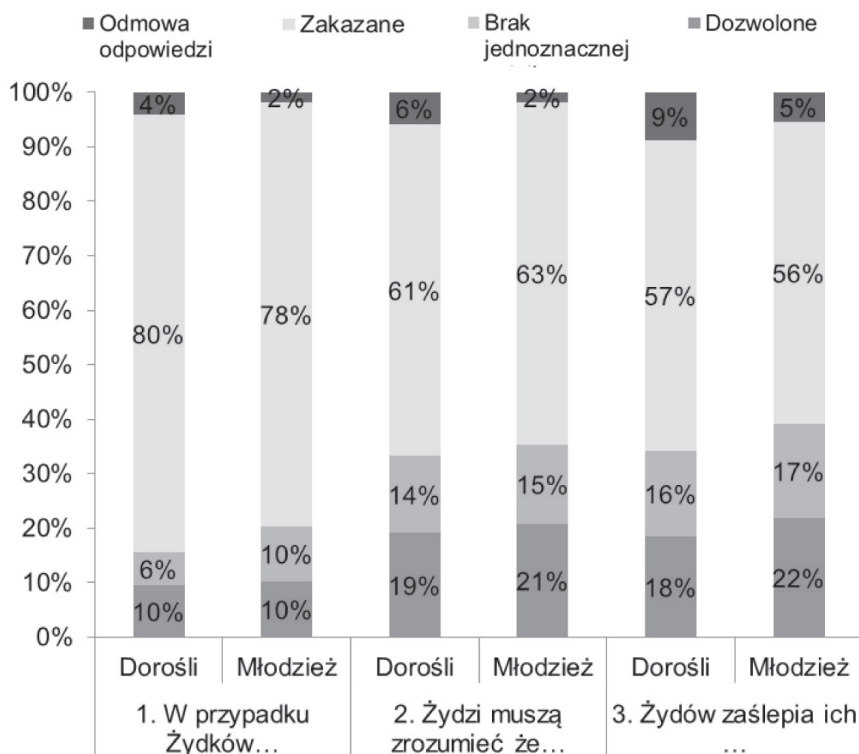
RYCINA 10

Rozkład odpowiedzi na pytania o obraźliwość prezentowanych stwierdzeń w grupach dorosłych i młodzieży (na wykresie połączono w pojedyncze kategorie różne natężenia zgody z obraźliwością bądź nieobraźliwością stwierdzenia).

Wyniki wskazują na zgodność opinii w obu badanych próbach (młodzieży i dorosłych). Można natomiast zaobserwować istotne różnice w spostrzeganiu (przez obie grupy) różnych typów stwierdzeń. Stwierdzenia zawierające element argumentacyjny są spostrzegane w obu grupach jako stosunkowo mniej obraźliwe. Za stosunkowo najmniej obraźliwą (choć nadal około 65 procent badanych w obu grupach ocenia ją jako obraźliwą) uważana jest wypowiedź z mediów, choć warto zauważyć, że wypowiedź ta zawiera element argumentacji i odwołania się do przeszłych relacji międzygrupowych. Podobne zależności wykazują rozkłady pytań o gotowość zakazania poszczególnych stwierdzeń. W przypadku stwierdzeń stricte obraźliwych prawie 80 procent dorosłych i tyle samo młodzieży opowiada się w jakimś stopniu za zakazem stosowania takich wypowiedzi. W przypadku wypowiedzi z elementem argumentacyjnym za zakazem opowiada się około 60 procent osób, a odsetek ten nieznacznie spada w przypadku wypowiedzi z mediów.

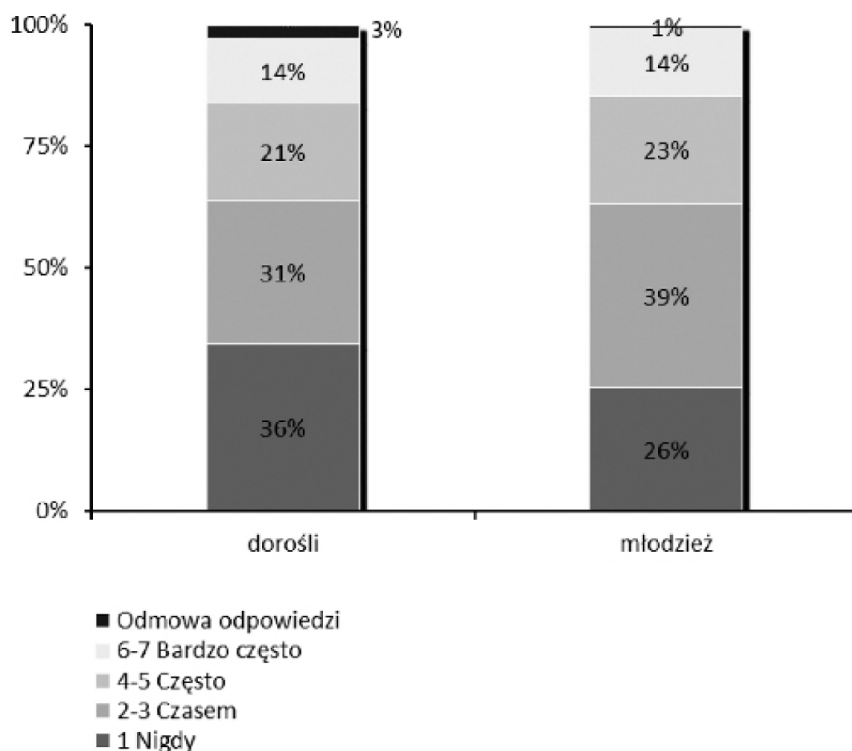
RYCINA 11
Rozkład odpowiedzi w grupach dorosłych i młodzieży na pytania, czy prezentowane wypowiedzi powinny być dozwolone czy zakazane w sferze publicznej.

Częstość kontaktów z mową nienawiści dotyczącą Żydów

Ponad 36 procent osób dorosłych stwierdziło, że nigdy nie spotkało się z podobnymi określeniami. Za to wśród młodzieży tylko 26 procent deklaruje, że nigdy się z takimi określeniami nie spotkało. Warto podkreślić, że zarówno w grupie młodzieży, jak i dorosłych, podobna część respondentów (14 procent) deklaruje częste i bardzo częste kontakty z tego typu wypowiedziami.

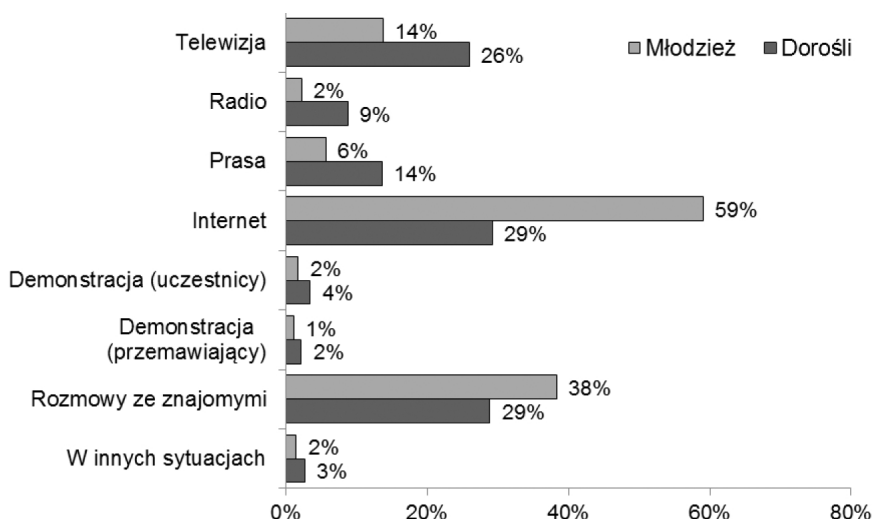
RYCINA 12
Deklaracje częstości kontaktów z podobnymi określeniami (na wykresie połączono kategorie 2–3, 4–5, 6–7).

Kontakt z mową nienawiści wobec Żydów

Pytania o miejsca, gdzie respondenci stykają się z mową nienawiści skierowaną przeciwko Żydom, pokazują, że młodzież i dorośli generalnie spotykają się z tego typu określeniami w tych samych miejscach, ale w wyraźnie innych proporcjach. W grupie młodzieży zdecydowanie dominuje Internet – prawie 60 procent młodzieży styka się tam z treściami obraźliwymi wobec Żydów. Wśród dorosłych Internet też jest jednym z dwóch głównych miejsc, w których znajdują takie treści, lecz dotyczy to jedynie 30 procent respondentów. Młodzież częściej spotyka się z takimi treściami w rozmowach prywatnych (40 procent) niż dorośli (30 procent). Trzecim źródłem treści obraźliwych dotyczących Żydów jest telewizja, ale głównie w przypadku dorosłych. Dorośli zdecydowanie częściej niż młodzież stykają się z podobnymi treściami w tradycyjnych mediach.

RYCINA 13
Miejsca, gdzie dorośli i młodzież stykają się z wypowiedziami o charakterze antyżydowskim.

Demografia a spostrzegana obraźliwość mowy nienawiści i postawy względem zakazu propagowania obraźliwych treści

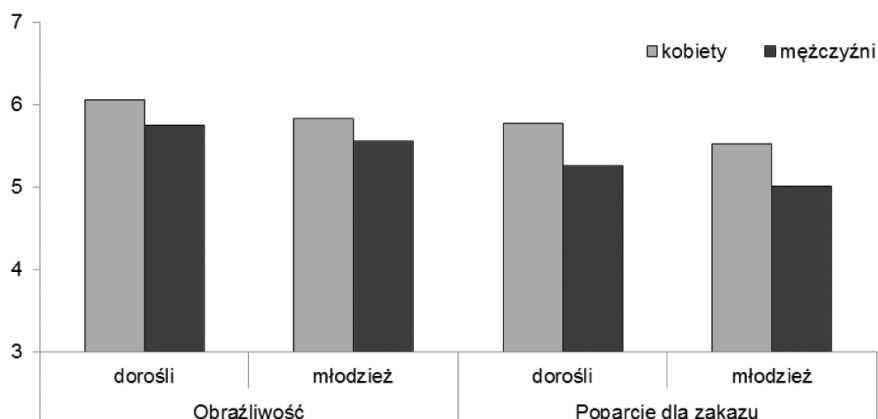
5. Uogólnione wskaźniki wyliczono na podstawie średnich (po odwróceniu skali) odpowiedzi na pytania o obraźliwość trzech wypowiedzi ($M = 5,80$, $SD = 1,40$, $\alpha = 0,75$) oraz pytań odnośnie zakazywania podobnych stwierdzeń ($M = 5,40$, $SD = 1,63$, $\alpha = 0,80$).

W celu oceny relacji zmiennych demograficznych z postawami względem mowy nienawiści przeprowadzone zostały analizy z zastosowaniem uogólnionych⁵ opinii na temat obraźliwości i postaw odnośnie zakazywania mowy nienawiści dotyczącej Żydów.

Wyniki pokazują, że w badanej próbie z populacji ogólnej wykształcenie jest marginalnie związane z postrzeganiem mowy nienawiści jako obraźliwej (im wyższe wykształcenie, tym określenia są spostrzegane jako bardziej obraźliwe). Wykształcenie nie jest natomiast związane z poparciem dla zakazywania tego typu wypowiedzi. W próbie młodzieży typ szkoły, do której uczęszczają ankietowani (np. liceum, technikum, szkoła zawodowa) nie ma związku z ich postawami względem mowy nienawiści.

Poparcie dla zakazywania obraźliwych wypowiedzi jest związane z wiekiem (osoby starsze są bardziej skłonne zakazywać), ale jest to stosunkowo słaby związek. Analogiczne analizy dla obraźliwości pokazały podobną zależność (im osoby starsze, tym bardziej postrzegają wypowiedzi jako obraźliwe), lecz siła tej zależności jest marginalna. Przeprowadzone na obu próbach analizy nie wykazują powiązań postaw względem mowy nienawiści z wielkością miasta pochodzenia.

RYCINA 14
Uogólnione poparcie dla zakazu i spostrzegana obraźliwość mowy nienawiści wobec Żydów w podziale na płeć w próbach młodzieży i w ogólnej populacji.

W obu badanych próbach przeprowadzono analizy dla poparcia zakazu dla mowy nienawiści i spostrzeganej obraźliwości w podziale na płeć osób badanych. Wyniki wskazują (por. RYCINA 14), że niezależnie od grupy (młodzież czy ogólna populacja) kobiety spostrzegają mowę nienawiści jako bardziej obraźliwą oraz są większymi zwolenniczkami jej zakazania. Należy podkreślić jednak, że efekt ten nie jest zbyt silny.

Charakterystyka postaw antyżydowskich

W celu lepszej psychologicznej analizy zjawiska mowy nienawiści, w badaniu zostały zadane pytania mierzące ogólne predyktory akceptacji mowy nienawiści (por. rozdział Predyktory mowy nienawiści). Dodatkowo zbadaliśmy szereg postaw wobec każdej z badanych grup mniejszościowych. Potencjalnie takie postawy mogą być przyczyną większej lub mniejszej akceptacji mowy nienawiści dotyczącej określonej grupy. W przypadku Żydów mierzyliśmy głównie formy antysemityzmu w Polsce⁶. Stosowaliśmy trójczynnikową skalę antysemityzmu inspirowaną wcześniejszymi koncepcjami antysemityzmu opisanymi w literaturze przedmiotu: antysemityzmu tradycyjnego (por. Krzeziński, 1996; Tokarska-Bakir, 2008), antysemityzmu spiskowego (por. Kofta i Sędek, 2005) oraz antysemityzmu wtórnego (por. Bergmann, 2008). Dodatkowo rozbudowaliśmy nasz pomiar o postawy antyizraelskie inspirowane badaniami prowadzonymi na świecie (por. Klug, 2003; Cohen, Jussim i Bhasin, 2009)

6. Podobnie robiono to w poprzednich ogólnopolskich badaniach prowadzonych przez CBU – w Polskich Sondażach Uprzedzeń prowadzonych w latach 2009 (Bilewicz, Winiewski i Kofta, 2011; Bilewicz, Winiewski, Kofta i Wójcik, 2013) i 2013 (Bilewicz i Winiewski, 2013).

Antysemityzm tradycyjny

Wcześniejsze badania pokazują, że postawy mające swe korzenie w historycznej chrześcijańskiej niechęci do przedstawicieli judaizmu wynikają z przesłanek religijnych (por. Krzeziński, 1996; Datner-Śpiewak, 1996). Badania antropologiczne (Cała, 1992; Tokarska-Bakir, 2008), osadzające wizerunek „Żyda” w szerszym kulturowym kontekście, wskazują, że zestaw postaw antyjudajstycznych o charakterze religijnym łączy się w spójną całość z podzieleniem mitów o wykorzystywaniu przez Żydów krwi chrześcijan w celach rytualnych, mitów o porwaniach dzieci chrześcijańskich czy wiarą w męczenników zamordowanych przez Żydów.

Antysemityzm wtórny

W niemieckojęzycznej literaturze dotyczącej antysemityzmu bardzo często wyróżnia się komponent nazywany „wtórnym antysemityzmem” (Bergmann i Erb, 1991; Frindte, Wammertsberger i Wettig, 2005). Podstawą tej formy

antysemityzmu jest funkcjonowanie norm społecznych, pozwalających na otwartą niechęć wobec pewnych grup. Wtórny antysemityzm to zwykle zaprzeczanie własnemu antysemityzmowi, obarczanie Żydów odpowiedzialnością za los, który ich spotkał, umniejszanie znaczenia czy wręcz zaprzeczanie Holocaustowi oraz obciążanie Żydów winą za zagładę czy odcinanie się od przeszłości. Kolejnym ważnym aspektem wtórnego antysemityzmu jest traktowanie Holocaustu czy antysemityzmu jako instrumentu w rozgrywkach międzygrupowych. Holocaust jest traktowany jako narzędzie, którym Żydzi posługują się w celu uzyskania nienależnych im odszkodowań lub w celu zdobycia przewagi nad innymi narodami.

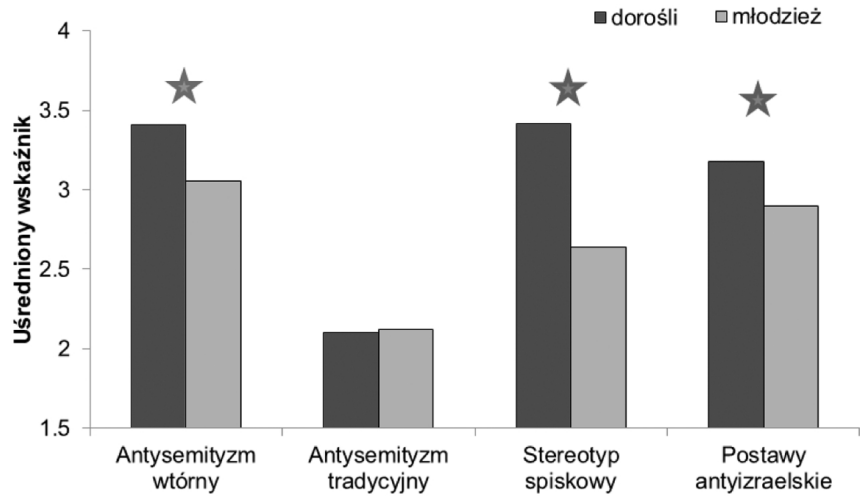
Antysemityzm spiskowy

Klasyczne rozróżnienie na antysemityzm i antyjudajizm (por. Buryła, 2004) zakłada, że tradycyjny antyjudajizm wypływa z antyjudajistycznych tradycji. Za to antysemityzm nowoczesny dotyczy postaw związanych z postrzeganiem struktury i funkcjonowania świata władzy, ekonomii i mediów. Koncepcja nowoczesnego antysemityzmu zakłada spostrzeganie Żydów jako dążących do uzyskania władzy i nadmiernie ingerujących w życie społeczne kraju czy świata. Podobnym tokiem myślenia kierowali się Mirosław Kofta i Grzegorz Sędek (1992), opracowując koncepcję stereotypu spiskowego (zwanego też stereotypem „duszy grupowej”). Koncepcja ta zawiera dwa dodatkowe elementy w postrzeganiu Żydów. Jednym z nich jest grupowa intencjonalność – Żydzi postrzegani są jako jeden byt, działający i realizujący wspólne cele. Drugim jest spostrzegana skrytość ich działań, a nie wszystkie wpływowe grupy są postrzegane jako działające skrycie. Badania Kofty i Sędka (2005) wskazują, że różnym grupom narodowym przypisuje się chęć dominacji, lecz Żydzi są prototypem grupy spiskującej.

Postawy antyizraelskie

W literaturze naukowej zajmującej się problematyką antysemityzmu trwa od lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku burzliwa dyskusja, czy negatywne postawy względem Izraela są nową formą antysemityzmu (por. Klug, 2006; Finkelstein, 2006). Pomimo kontrowersji wokół samej koncepcji zjawiska antyizraelizmu i jego relacji do postaw antysemickich, w naszym badaniu postanowiliśmy uwzględnić pytania odnoszące się do krytyki państwa Izrael. Jednak nie wgłębialiśmy się w naturę tych postaw, uważając, że potencjalnie mogą być one powiązane z mową nienawiści kierowaną pod adresem Żydów.

RYCINA 15
Średnie wskaźniki antysemityzmu tradycyjnego, wtórnego, stereotypu spiskowego Żydów i postaw antyizraelskich w podziale na grupy dorosłych i młodzieży. Gwiazdki oznaczają istotną różnicę w poziomie wskaźnika między dorosłymi a młodzieżą.

Analizy postaw względem Żydów wskazują na stosunkowo niskie rozprzestrzenienie antysemityzmu tradycyjnego zarówno wśród młodzieży, jak i dorosłych (por. RYCINA 15). Dodatkowo różnica w poziomie antysemityzmu tradycyjnego pomiędzy tymi dwoma grupami jest nieistotna statystycznie. W obu grupach zdecydowanie wyższe są wskaźniki postaw związanych z antysemityzmem wtórnym, podzieleniem stereotypu spiskowego i postawami antyizraelskimi. Warto jednak podkreślić, że w grupie dorosłych wskaźniki te są stosunkowo wysokie, natomiast w grupie młodzieży są istotnie niższe. O ile w przypadku antysemityzmu wtórnego i postaw antyizraelskich średnie dla obu grup oscylują w okolicy środka skali, o tyle wskaźnik stereotypu spiskowego jest u młodzieży niski. Dodatkowo warto podkreślić, że istnieje duża ($d = 0,77$) różnica pomiędzy grupą dorosłych i młodzieży w podzieleniu przekonania o spisku żydowskim.

SKALA/PYTANIE	M	SD	α
Antysemityzm wtórny	3,28	0,98	0,70
1. Odnoszę wrażenie, że Żydzi wykorzystują nasze wyrzuty sumienia.	2,81	1,33	
2. Denerwuje mnie, gdy dziś wciąż mówi się o zbrodniach popełnionych przez Polaków na Żydach.	3,64	1,32	

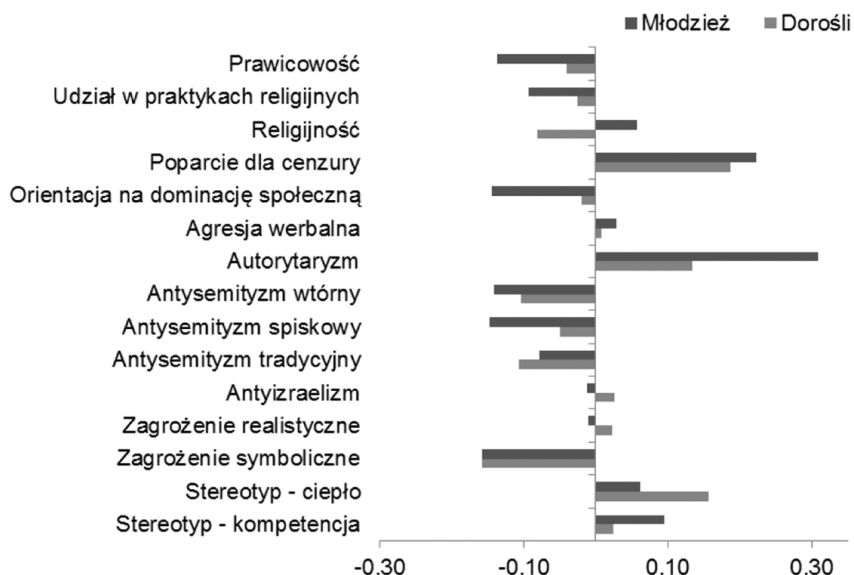
3. Żydzi chcą zdobyć od Polaków odszkodowania za coś, co w rzeczywistości uczynili im Niemcy.	3,54	1,33	
4. Żydzi rozpowszechniają pogląd, że Polacy są antysemitami.	3,14	1,28	
Antysemityzm spiskowy	3,14	1,10	0,92
1. Żydzi dążą do rozszerzenia swojego wpływu na gospodarkę światową.	3,38	1,24	
2. Żydzi działają często w sposób niejawnny, zakulisowy.	3,31	1,23	
3. Żydzi czasami po cichu spotykają się, żeby omówić ważne dla nich sprawy.	3,30	1,20	
4. Żydzi dążą do panowania nad światem.	2,68	1,40	
5. Żydzi chcą mieć decydujący głos w międzynarodowych instytucjach finansowych.	3,28	1,34	
6. Żydzi osiągają cele grupowe dzięki tajnym porozumieniom.	2,93	1,27	
Antysemityzm tradycyjny	2,08	1,05	0,55
1. Czy na współczesnych Żydach ciąży odpowiedzialność za ukrzyżowanie Chrystusa?	1,91	1,24	
2. W przeszłości zarzucano Żydom porywanie chrześcijańskich dzieci. Czy uważa Pan/i, że takie porwania miały miejsce?	2,28	1,15	
Antysemityzm nowoczesny (antyizraelizm)	3,06	0,89	0,76
1. Izrael jest państwem, które nie cofa się przed niczym, by osiągnąć swoje cele.	3,31	1,18	
2. Dzisiejsze postępowanie Izraela wobec Palestyńczyków nie różni się od tego, jak postępowali hitlerowcy wobec Żydów.	3,10	1,15	

3. Ataki samobójcze stosowane przez Palestyńczyków są uzasadnioną metodą walki z silniejszym przeciwnikiem.	2,60	1,31
4. Izraelczycy nie są zainteresowani pokojowym rozwiązaniem konfliktu na Bliskim Wschodzie.	3,21	1,14
5. Izraelczycy to okupanci i nie mają prawa do terytoriów palestyńskich.	3,18	1,13

Przyczyny popierania zakazu upowszechniania wypowiedzi antyżydowskich

By odpowiedzieć na pytanie, czym charakteryzują się osoby, które uważają, iż należy zakazywać obraźliwych wypowiedzi o charakterze antyżydowskim, przeprowadzona została (w obu próbach badanych) analiza regresji wielozmiennowej. W analizie tej uwzględniono ogólne postawy i zmienne światopoglądowe oraz postawy specyficzne, czyli takie, których obiektem pośrednio lub bezpośrednio są Żydzi.

RYCINA 16
Modele regresji dla grupy dorosłych i młodzieży, uwzględniające predyktory zakazywania wypowiedzi o charakterze antyżydowskim. Na wykresie przedstawiono standaryzowane współczynniki regresji beta.

7. Wszystkie wymieniane zmienne są opisane w rozdziale Sondaż ogólnopolski – Predyktory przyzwolenia dla mowy nienawiści.

Analizy regresji wielokrotnej pokazują (por. RYCINA 16), że w obu badanych grupach wiekowych poparcie dla zakazywania obraźliwych wypowiedzi względem Żydów jest związane z wyższym poziomem autorytaryzmu⁷ oraz poparciem dla cenzury. Im wyższy autorytaryzm i im bardziej pozytywne postawy względem cenzurowania treści w życiu publicznym, tym większy poziom zgody na zakazywanie treści obraźliwych.

Są też jednak różnice między tymi grupami. Po pierwsze, w grupie młodzieży orientacja na dominację społeczną okazała się negatywnie związana z poparciem dla zakazywania treści antyżydowskich. Im bardziej respondenci spostrzegają świat w kategoriach hierarchicznych, w którym każda grupa musi znać swoje miejsce, tym bardziej są skłonni pozwalać na negatywne wypowiedzi dotyczące Żydów. Drugim elementem odróżniającym postawy młodzieży od dorosłych jest fakt, że wśród młodzieży większe dopuszczenie wypowiedzi antyżydowskich jest związane z deklarowaną prawicowością poglądów, natomiast wśród dorosłych takiej zależności nie ma. Jednocześnie postawy względem mowy nienawiści nie mają związku z religijnością ani uczestnictwem w obrzędach religijnych.

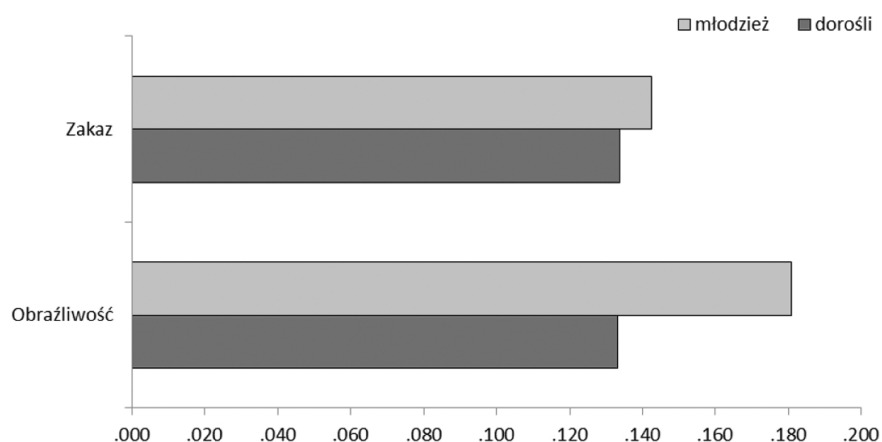
Można więc powiedzieć, że jeśli chodzi o antysemityzm, postawy antyżydowskie są związane z przyzwoleniem na mowę nienawiści. Antysemityzm wtórny, który można zdefiniować jako głoszenie określonych poglądów, jest (w obu grupach) związany z większym przyzwoleniem na mowę nienawiści. W grupie młodzieży zaobserwowano też niewielki związek antysemityzmu tradycyjnego z przyzwoleniem na mowę nienawiści. Natomiast w grupie dorosłych przyzwolenie na mowę nienawiści wiąże się silnie ze stereotypem spiskowym.

Związki stereotypów i spostrzeganych zagrożeń nie rozkładają się równomiernie. W obu grupach przyzwolenie na mowę nienawiści jest związane ze spostrzeganiem Żydów jako zagrażających, ale jedynie na poziomie symbolicznym. Natomiast pozytywny stereotyp Żydów na wymiarze ciepła/przyjazności jest związany z większą zgodą na zakazywanie mowy nienawiści dotyczącej Żydów, ale jedynie w grupie dorosłych.

Czy przyzwolenie na mowę nienawiści dotyczącą Żydów wpływa na ich dyskryminację?

Ostatnim krokiem analiz przyzwolenia na mowę nienawiści dotyczącą Żydów była próba odpowiedzi na pytanie, czy przyzwolenie na wyrażanie negatywnych treści ma związek z intencjami dyskryminacyjnymi. W tym celu sprawdziliśmy relacje spostrzeganej obraźliwości wypowiedzi oraz przyzwolenia na mowę nienawiści dotyczącą Żydów z akceptacją społeczną Żydów. Akceptację Żydów mierzyliśmy jako preferowany dystans pomiędzy respondentem a osobami pochodzenia żydowskiego.

RYCINA 17.
Modele regresji w grupach młodzieży i dorosłych uwzględniające postawy względem mowy nienawiści jako predyktory akceptacji Żydów w przestrzeni społecznej. Na wykresie przedstawiono standaryzowane współczynniki regresji beta.

Analizy regresji pokazały (por. RYCINA 17), że zarówno w przypadku młodzieży, jak i dorosłych spostrzegana obraźliwość i opinia o konieczności zakazywania tego typu wypowiedzi były związane z relatywnie większą akceptacją Żydów w otoczeniu respondentów.

Mniejszość ukraińska

Pytania o mowę nienawiści dotyczącą Ukraińców

Respondentom przedstawiono trzy wyselekcjonowane stwierdzenia, po każdym stwierdzeniu proszono o ocenę jego obraźliwości oraz pytano, czy takie stwierdzenie powinno być zakazane. Po całym bloku dodatkowo zadawano ogólne pytania, jak często i gdzie respondenci spotykają się z podobnymi określeniami.

Stwierdzenia

1. Ukraińcy umieją co najwyżej mordować bezbronne kobiety i dzieci.
2. Francowaty Ukrainiec pewnie potomek z bandy tryzuba!!
3. W: Nie, wyrzuciłem swoją Ukrainkę. F: A to dobry pomysł... Mi to jeszcze nie przyszło... Wiesz co? Ja po złości jej dzisiaj nie zapłacę. W: Wiesz co, to ja swoją przywrócę, odbiorę jej pieniądze i znowu wyrzucę. F: Powiem ci, że gdyby moja była chociaż odrobinę ładniejsza, to jeszcze bym ją zgwałcił. W: Eee... Ja to nie wiem, jak moja wygląda, bo ona ciągle na kolanach.

Pytania do określeń

Czy uważa Pan(i), że taka wypowiedź jest obraźliwa dla mniejszości ukraińskiej?

Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Zdecydowanie obraźliwa wypowiedź* do 7 – *Zdecydowanie nieobraźliwa wypowiedź*.

Czy uważa Pan(i), że takie wypowiedzi powinny być dozwolone czy zakazane?

Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Zdecydowanie dozwolone* do 7 – *Zdecydowanie zakazane*.

Pytania ogólne

Jak często spotyka się Pan(i) ze stwierdzeniami podobnymi do powyższych?
Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Nigdy* do 7 – *Bardzo często*.

Gdzie spotyka się Pan(i) ze stwierdzeniami podobnymi do powyższych?

1. Telewizja; 2. Radio; 3. Prasa; 4. Internet; 5. Demonstracja/protest/wiec (wśród uczestników); 6. Demonstracja/protest/wiec (wśród przemawiających); 7. W trakcie rozmów ze znajomymi (np. w pracy, w szkole); 8. W innych sytuacjach.

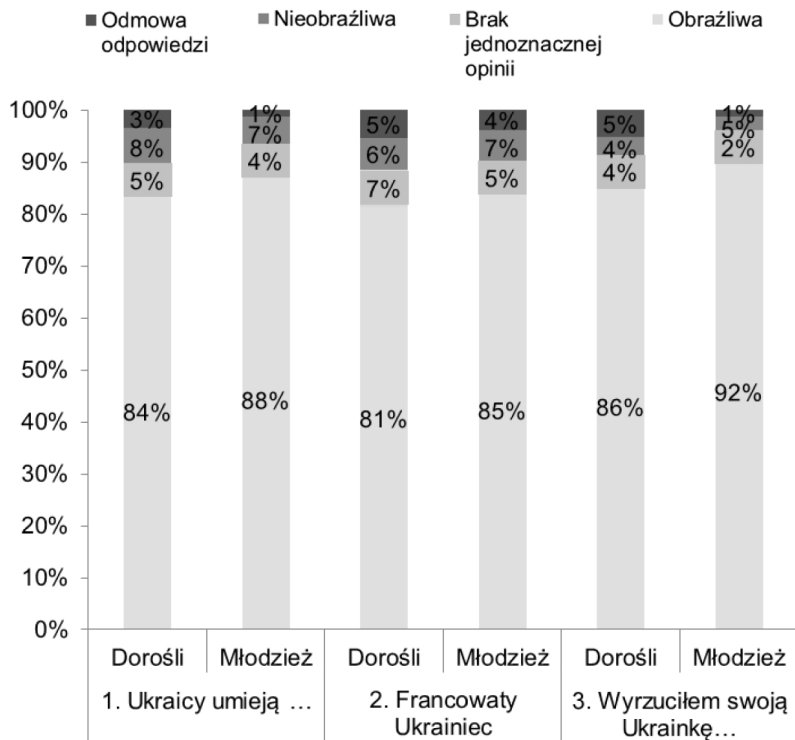
Spostrzegana obraźliwość i przyzwolenie na mowę nienawiści dotyczącą Ukraińców

Jak pokazano na Rycinie 18, wszystkie trzy wypowiedzi są oceniane przez zdecydowaną większość Polaków jako obraźliwe dla mniejszości ukraińskiej. Pomimo zróżnicowania treściowego (tj. na odnoszące się do postrzegania relacji historycznych i sytuacji Ukraińców/Ukraińek na polskim rynku pracy), procent wskazań w przypadku każdego stwierdzenia był podobny i wynosił od 81 do 92 procent. Warto jednocześnie zauważyć systematycznie wyższe oceny obraźliwości w grupie młodzieży w porównaniu do ogólnej populacji.

Zdecydowana większość Polaków uważa, że powinien istnieć zakaz używania powyższych stwierdzeń (por. RYCINA 19). Warto jednak zauważyć, że nieco mniejszy odsetek Polaków deklarował wyraźną chęć zakazywania stwierdzeń dotyczących relacji historycznych, niż stwierdzenia dotyczącego Ukraińek zatrudnianych w polskich domach jako sprzątaczek. Działo się tak pomimo tego, że wiele osób oceniało jako obraźliwe również stwierdzenia dotyczące historii (np. „potomek z bandy tryzuba” stanowiące odwołanie do „rzezi wołyńskiej”). Jest to istotna obserwacja: wplatanie wątku historycznego, gdzie przedstawia się grupę własną (Polaków) jako ofiarę grupy obcej, zdaje się nasilać poparcie dla agresji (tu przyzwolenie dla agresji słownej) wobec mniejszości związanej z dawnym sprawcą.

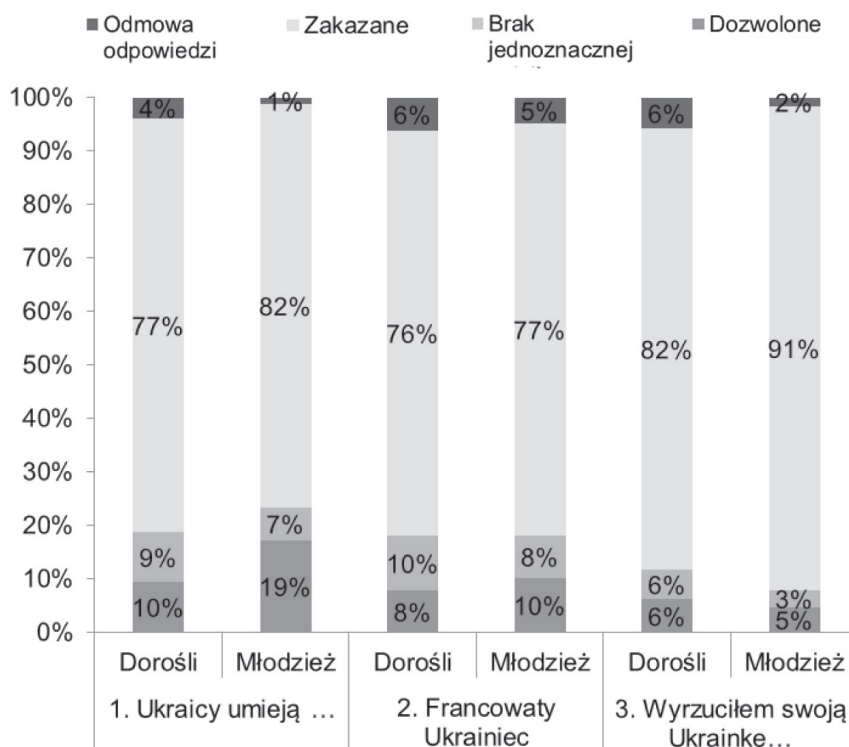
RYCINA 18.

Rozkład odpowiedzi na pytania o obraźliwość prezentowanych stwierdzeń w grupach dorosłych i młodzieży (na wykresie połączono w kategorii różne natężenia zgody z obraźliwością bądź nieobraźliwością stwierdzenia).

RYCINA 19.

Rozkład odpowiedzi w grupach dorosłych i młodzieży na pytania o zakaz bądź pozwolenie na publiczne wyrażanie prezentowanych stwierdzeń (na wykresie połączono kategorie różne natężenia akceptacji dla zakazu lub pozwolenia na wyrażanie danego stwierdzenia).

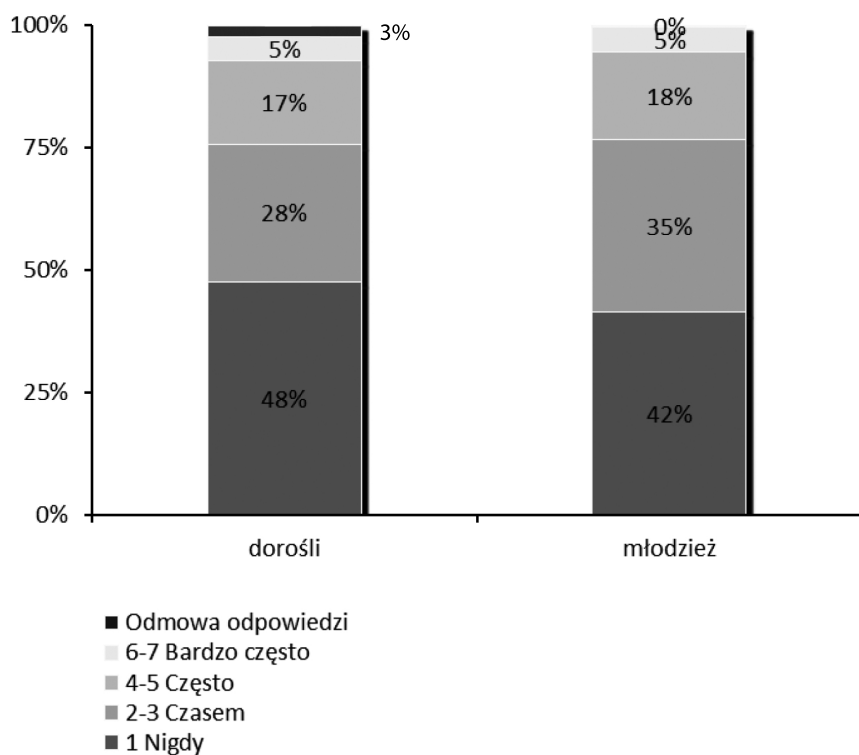

Częstość oraz miejsca kontaktów z mową nienawiści dotyczącą Ukraińców

Porównanie grupy młodzieży z całą populacją wskazuje na nieznacznie częstsze kontakty młodzieży z nienawistnymi stwierdzeniami dotyczącymi mniejszości ukraińskiej (por. RYCINA 20). Pomimo tego warto zaznaczyć, że zarówno w grupie młodzieży, jak i w całej populacji, odsetek osób, które zadeklarowały, że nigdy nie zetknęły się z nienawistnymi stwierdzeniami dotyczącymi mniejszości ukraińskiej, jest najwyższy spośród wszystkich analizowanych mniejszości (48 procent wśród młodzieży, 42 procent w populacji ogólnej).

W ogólnej populacji jako miejsce kontaktu z mową nienawiści wobec Ukraińców najczęściej wskazywano Internet (26 procent), telewizję (20 procent) oraz rozmowy ze znajomymi (19 procent). Najrzadziej wskazywane były demonstracje (por. RYCINA 21). Wśród młodzieży zaobserwowano podobną strukturę odpowiedzi: Internet (46 procent), rozmowy ze znajomymi (21 procent) oraz telewizja (12 procent). Podobnie jak w przypadku stwierdzeń dotyczących pozostałych mniejszości, warto zwrócić uwagę na znacznie większą wśród młodzieży częstość wskazań Internetu jako głównego miejsca kontaktu z mową nienawiści.

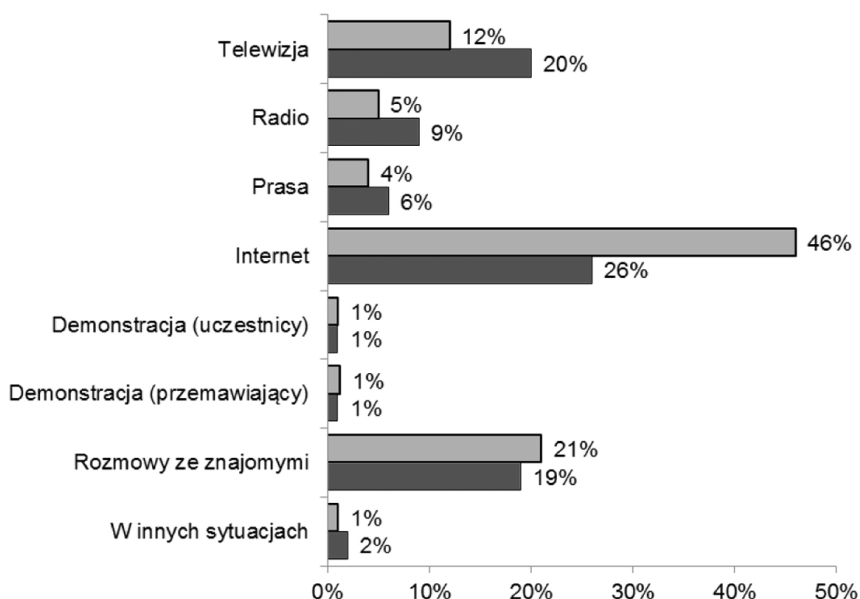
RYCINA 20.
Deklaracje częstości kontaktów z podobnymi określeniami (na wykresie połączono kategorie 2–3, 4–5, 6–7).

RYCINA 21.

Miejsca, gdzie dorośli i młodzież stykają się z wypowiedziami o charakterze anty-ukraińskim..

■ Młodzież ■ Dorośli

Demografia a postrzegana obraźliwość mowy nienawiści i postawy względem zakazu propagowania obraźliwych treści

W następnym kroku zanalizowaliśmy wpływ zmiennych demograficznych na średnią postrzeganą obraźliwość stwierdzeń dotyczących mniejszości ukraińskiej ($\alpha = 0,80$, $M = 6,31$, $SD = 1,21$). W populacji ogólnej wiek, płeć oraz liczba lat nauki nie różnicują pod tym względem Polaków. Prezentowane stwierdzenia są oceniane jako podobnie obraźliwe zarówno przez mężczyzn, jak i kobiety, przez osoby starsze i młodsze, lepiej lub gorzej wykształcone. Zauważyliśmy jednak istotny związek postrzeganej obraźliwości stwierdzeń z subiektywną oceną własnych warunków materialnych oraz wielkością miejscowości zamieszkania. Innymi słowy, osoby lepiej oceniające swoją sytuację materialną oraz pochodzące z większych miejscowości wskazywały na większą obraźliwość podanych

stwierdzeń. Warto zauważyć, że w analizie kontrolowano wzajemny wpływ tych predyktorów (czyli np. wykluczono sytuację, w której wpływ jednego z nich mógłby być tłumaczony wpływem drugiego) oraz dodatkowo wpływy płci, wieku i liczby lat nauki.

Warto zwrócić uwagę, że wśród młodzieży (odwrotnie niż w przypadku populacji ogólnej) ocena własnych warunków materialnych nie wiązała się z postrzeganą obraźliwością stwierdzeń. Za to zauważyliśmy tutaj istotny związek z płcią – dziewczęta częściej wskazywały na obraźliwość prezentowanych stwierdzeń niż chłopcy. Używając analizy wariancji (ANOVA z planowanymi porównaniami), stwierdziliśmy ponadto istotne (choć niewielkie) różnice pomiędzy uczniami różnych typów szkół: w największym stopniu na obraźliwość stwierdzeń wskazywali uczniowie liceów ogólnokształcących ($M = 6,43$, $SD = 0,96$), w najmniejszym stopniu uczniowie zasadniczych szkół zawodowych ($M = 5,81$, $SD = 1,84$). Nie zaobserwowano istotnego związku postrzeganej obraźliwości z wykształceniem ojca/matki.

Jeżeli chodzi o chęć zakazu prezentowanych stwierdzeń ($\alpha = 0,81$, $M = 6,10$, $SD = 1,33$), w populacji ogólnej zaobserwowaliśmy jedynie związek z wykształceniem i słaby związek z wiekiem. Osoby starsze oraz lepiej wykształcone w nieco większym stopniu popierały zakaz rozpowszechniania przedstawionych stwierdzeń; należy jednak zwrócić uwagę, że były to bardzo słabe efekty. Płeć oraz wielkość miejscowości zamieszkania nie były istotnie związane z poparciem dla zakazu, natomiast wpływ subiektywnej oceny własnych warunków materialnych był słaby i istotny tylko przy statystycznej kontroli pozostałych zmiennych demograficznych. Oznacza to, że wśród osób tej samej płci, w tym samym wieku, z takim samym wykształceniem i mieszkających w miejscowościach takiej samej wielkości, osoby lepiej oceniające swoje warunki materialne były nieco bardziej skłonne zakazywać wypowiedziania obraźliwych stwierdzeń wobec Ukraińców.

W przypadku młodzieży znowu dziewczęta były bardziej skłonne dostrzegać potrzebę zakazu mowy nienawiści. Nie stwierdziliśmy natomiast związku potrzeby zakazu z oceną własnej sytuacji materialnej. Nie zauważyliśmy też istotnych różnic pomiędzy uczniami różnych szkół ani związku poparcia dla zakazu z wykształceniem matki. Poparcie dla zakazu było jednak związane z wykształceniem ojca – w grupie młodzieży nieco częstsze przyzwolenie dla mowy nienawiści zaobserwowaliśmy wśród osób mających lepiej wykształconego ojca (przy jednakowym poziomie wykształcenia matki).

Charakterystyka postaw antyukraińskich

Do utworzenia wskaźnika postaw antyukraińskich wykorzystaliśmy 3 stwierdzenia wybrane na podstawie wcześniejszej eksploracji treści najczęściej pojawiających się w Internecie (patrz: Mapa mowy nienawiści). Elementem, który je łączy, jest pamięć brutalnych relacji polsko-ukraińskich, w szczególności wydarzeń w byłym województwie wołyńskim w latach 1943–1944, określanych jako „rzeź wołyńska” (masowa zbrodnia dokonana przez nacjonalistów ukraińskich na mniejszości polskiej). Co najmniej trzy przesłanki stoją za wykorzystaniem właśnie tej tematyki do badania postaw antyukraińskich: 1) jak wskazuje wielu autorów (np. Rotella, Richeson, Chiao i Bean, 2013), postrzeganie grupy własnej jako ofiary może pogarszać jakość relacji z innymi grupami, np. zmniejszać poziom zaufania; 2) ludzie mają skłonność do esencjalistycznego postrzegania różnych grup (Haslam, Bastian, Bain i Kashima, 2006), w związku z tym pewne cechy (okrucieństwo, brutalność, nienawistność) mogą być postrzegane jako dziedziczne, dlatego postawa antyukraińska może być związana z obarczaniem dzisiejszych Ukraińców odpowiedzialnością za zbrodnie ich przodków lub postrzeganiem zagrożenia ze strony tej grupy; 3) tematyka „rzezi wołyńskiej” stale przewija się w dyskursie polskich mediów (m. in. w związku z obchodzoną rocznicą zbrodni), kształtując postawy wobec mniejszości ukraińskiej (por. np. <http://www.fakt.pl/jak-ukraincy-mordowali-polakow-lista-tortur-na-polakach-,artykuly,220178,1.html>).

Respondenci byli proszeni o zaznaczenie, w jakim stopniu zgadzają się z każdym ze stwierdzeń przedstawionych w tabeli, przy użyciu skali od 1 – *Zdecydowanie się nie zgadzam* do 5 – *Zdecydowanie się zgadzam*.

SKALA/PYTANIE	M	SD	α
Postawy antyukraińskie	2,16	0,96	0,72
1. Ukraińcy są nienawistnie nastawieni do Polaków.	2,32	1,17	
2. Dzisiejsi Ukraińcy są odpowiedzialni za zbrodnie popełnione przez Ukraińców w czasie II wojny światowej na Polakach.	1,95	1,19	
3. Ukraińcy to naród ze szczególną skłonnością do okrucieństwa.	2,22	1,21	

Charakterystyka akceptacji i postrzegania obraźliwości wypowiedzi antyukraińskich

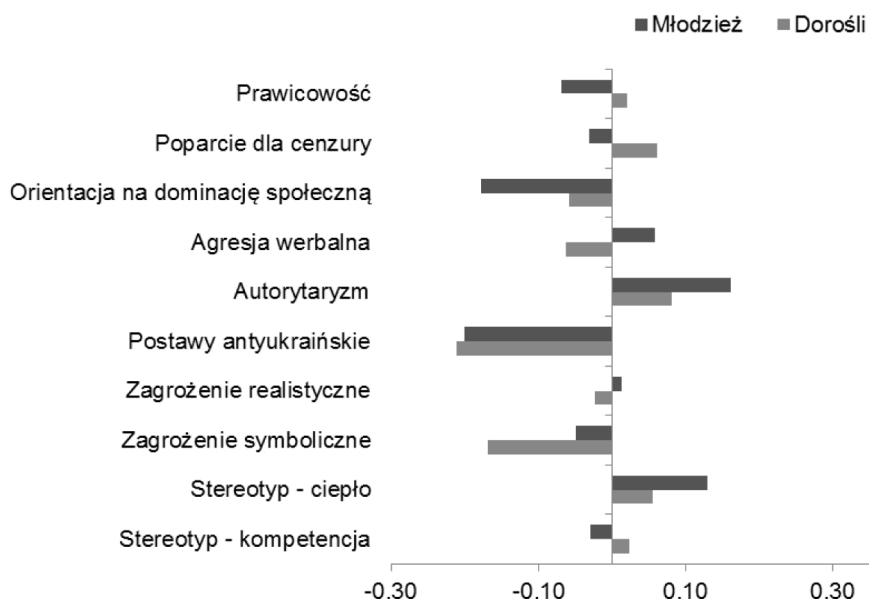
Akceptację oraz postrzeganie obraźliwości wypowiedzi analizowaliśmy przy użyciu modeli wielokrotnej regresji (por. część: Przyczyny popierania zakazu upowszechniania wypowiedzi antyżydowskich). Jak pokazuje RYCINA 22, w populacji ogólnej jak i wśród młodzieży, postawy antyukraińskie są najsilniejszym predyktorem postrzegania obraźliwości przedstawionych stwierdzeń. Osoby przekonane o wrogich intencjach mniejszości ukraińskiej i o jej szczególnej skłonności do okrucieństwa postrzegają nienawistne stwierdzenie jako mniej obraźliwe. Ten wynik wydaje się oczywisty, jeżeli weźmiemy pod uwagę fakt, że zarówno predyktor (postawy antyukraińskie) jak i zmienna objaśniana (postrzegana obraźliwość antyukraińskich stwierdzeń) zawierają zbliżone do siebie treści. Niemniej ta zależność zdaje się sugerować, że proces uświadamiania, iż takie stwierdzenia krzywdzą osoby należące do badanej mniejszości, mógłby poprawić postawy Polaków względem Ukraińców. Możliwość ta wydaje się obiecująca, ale wymaga dodatkowej weryfikacji.

Postrzegana obraźliwość prezentowanych stwierdzeń jest również związana z prawicowym autorytaryzmem (RWA) oraz orientacją na dominację społeczną (SDO), przy czym związek ten występuje tylko wśród młodzieży (w populacji ogólnej jest słabszy i/lub nieistotny). Podobnie jak w przypadku stwierdzeń dotyczących mniejszości żydowskiej, wysoki poziom RWA jest związany z postrzeganiem stwierdzeń jako bardziej obraźliwych, natomiast wysoki poziom SDO z postrzeganiem stwierdzeń jako mniej obraźliwych. Biorąc pod uwagę, że identyczną strukturę zaobserwowaliśmy w przypadku pytań o chęć zakazu mowy nienawiści, możemy przypuszczać, że chęć zachowania porządku w społeczeństwie i przywiązanie do określonych norm (RWA) wiąże się z negatywną oceną mowy nienawiści. Z drugiej zaś strony, chęć dominowania nad innymi grupami oraz przekonania o nieuchronności konfliktów w relacjach międzygrupowych (SDO) wiąże się z pozytywną oceną mowy nienawiści, która jest jednym z instrumentów walki o zachowanie wysokiego statusu grupy własnej.

Jeżeli chodzi o pozostałe istotne predyktory, to w populacji ogólnej (ale nie wśród młodzieży) zaobserwowaliśmy istotny związek postrzeganej obraźliwości z postrzeganym zagrożeniem (tylko symbolicznym) ze strony mniejszości ukraińskiej – osoby przekonane o tym, że Ukraińcy zagrażają wartościom wyznawanym przez Polaków, postrzegały prezentowane stwierdzenia jako mniej

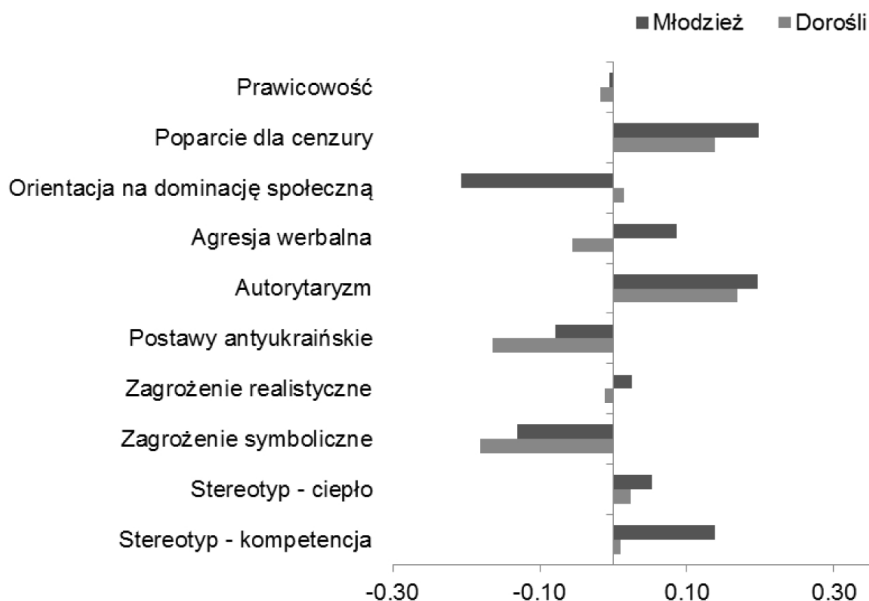
krzywdzące. Za to wśród młodzieży (ale nie w populacji ogólnej) zaobserwowaliśmy istotny związek stereotypu ciepła/przyjazności Ukraińców z ocenami obraźliwości wypowiedzi antyukraińskich. Większą obraźliwość takich wypowiedzi wskazywały te osoby, które postrzegały Ukraińców jako bardziej przyjaznych.

RYCINA 22.
Model regresji
uwzględniający pre-
dyktory spostrzeganej
obraźliwości mowy
nienawiści.

Podobną analizę przeprowadziliśmy dla chęci zakazu nienawistnych stwierdzeń jako zmiennej objaśnianej (por. Ryc. 23). Uzyskana struktura wyników przypomina strukturę omawianej powyżej obraźliwości, niemniej zaobserwowaliśmy kilka różnic: 1) związek postaw antyukraińskich z chęcią zakazu obraźliwych wypowiedzi występuje tylko w populacji ogólnej (nie wśród młodzieży); 2) zarówno w populacji ogólnej, jak i wśród młodzieży prawicowy autorytaryzm (RWA) jest istotnym predyktorem chęci zakazu nienawistnych stwierdzeń – im wyższy autorytaryzm, tym większa chęć zakazu; 3) wśród młodzieży to nie postrzeganie Ukraińców jako ciepłych i przyjaznych, ale jako zdolnych i kompetentnych decyduje o chęci zakazywania krzywdzących tą mniejszość stwierdzeń; 4) zarówno w populacji ogólnej, jak i wśród młodzieży poparcie dla cenzurowania ekstremistycznych treści jest istotnym predyktorem chęci zakazu mowy nienawiści.

RYCINA 23.
Model regresji
uwzględniający pre-
dyktory zakazywania
wypowiedzi o charak-
terze antyukraińskim.

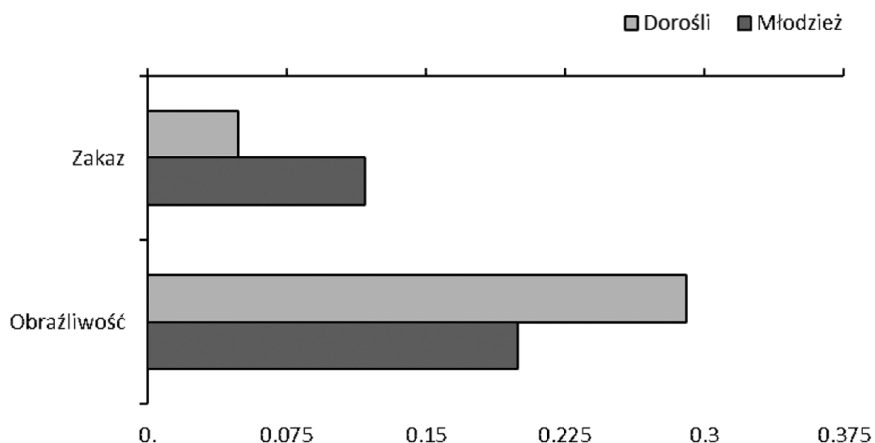

Czy przyzwolenie na mowę nienawiści dotyczącą Ukraińców wpływa na ich dyskryminację?

Aby odpowiedzieć na powyższe pytanie i zbadać związek postrzegania obraźliwości mowy nienawiści oraz chęci jej zakazu z dystansem wobec tej mniejszości, przeprowadziliśmy analizę regresji (dwie pierwsze zmienne wprowadziliśmy jednocześnie jako predyktory). Postrzegana obraźliwość stwierdzeń antyukraińskich jest w większym stopniu związana z ogólną akceptacją tej mniejszości w otoczeniu niż chęć zakazania mowy nienawiści. I tak w przypadku ogólnej populacji dorosłych osoby postrzegające przedstawiane wypowiedzi jako obraźliwe chętniej akceptowałyby Ukraińców w swoim otoczeniu niż osoby uważające, że wypowiedzi te nie są obraźliwe. Jednocześnie zarówno osoby uważające, że wypowiedzi krzywdzące dla mniejszości ukraińskiej powinny być zakazane, jak i te uważające, że powinny być dozwolone, w równym stopniu zaakceptowałyby w swoim otoczeniu osoby o ukraińskim pochodzeniu.

W związku z tym można przypuszczać, że akceptacja mowy nienawiści dotyczącej omawianej mniejszości ma inne źródła niż tylko wynikające z uprzedzeń: biorąc pod uwagę fakt, iż część stwierdzeń dotyczyła trudnych relacji polsko-ukraińskich, poparcie dla wygłaszania tych stwierdzeń może być związane z chęcią wyjaśnienia zaszłości historycznych (lub też z obawą, że zakaz może prowadzić do zamazywania lub zakłamywania historii). Z drugiej strony, czym można tłumaczyć istotny i relatywnie silny związek postrzeganej obraźliwości stwierdzeń z akceptacją/dystansem wobec mniejszości ukraińskiej? To znaczy dlaczego osoby uważające, że przedstawione stwierdzenia krzywdzą Ukraińców, w większym stopniu zaakceptowałyby ich w swoim otoczeniu? Być może odpowiedź leży w trzeciej zmiennej, np. w ogólnym postrzeganiu siebie jako osoby tolerancyjnej i empatycznej. Powyższe rozważania wymagają jednak dalszej weryfikacji.

RYCINA 24.
Modele regresji
w grupach młodej i dorosłych,
uwzględniające
postawy względem
mowy nienawiści jako
predyktory akcep-
tacji osób pocho-
dzenia ukraińskiego
w sąsiedztwie. Na
wykresie przedstawio-
no standaryzowane
współczynniki regresji
beta.

Mniejszość romska

Pytania o mowę nienawiści dotyczącą Romów

Osobom badanym przedstawiono trzy wyselekcjonowane stwierdzenia odnoszące się do Romów, po każdym stwierdzeniu proszono o ocenę jego obraźliwości oraz pytano, czy takie stwierdzenie powinno być zakazane. Po całym bloku dodatkowo zadawano ogólne pytania, jak często i gdzie osoby badane spotykają z podobnymi określeniami.

Stwierdzenia

1. A sam nadal uważam, że Cyganie to złodzieje i brudasy, to członkowie mafii i przestępczości zorganizowanej w zakresie kradzieży i żebrania.
2. U nas takie złodziejstwo to jednak jakieś odstępstwo od reguły, u cyganów to norma.
3. Cygan to złodziej i tak już zostanie.

Pytania do określeń

Czy uważa Pan(i), że taka wypowiedź jest obraźliwa dla mniejszości romskiej?

Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Zdecydowanie obraźliwa wypowiedź* do 7 – *Zdecydowanie nieobraźliwa wypowiedź*.

Czy uważa Pan(i), że takie wypowiedzi powinny być dozwolone czy zakazane?

Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Zdecydowanie dozwolone* do 7 – *Zdecydowanie zakazane*.

Pytania ogólne

Jak często spotyka się Pan(i) ze stwierdzeniami podobnymi do powyższych?
Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Nigdy* do 7 – *Bardzo często*.

Gdzie spotyka się Pan(i) ze stwierdzeniami podobnymi do powyższych?

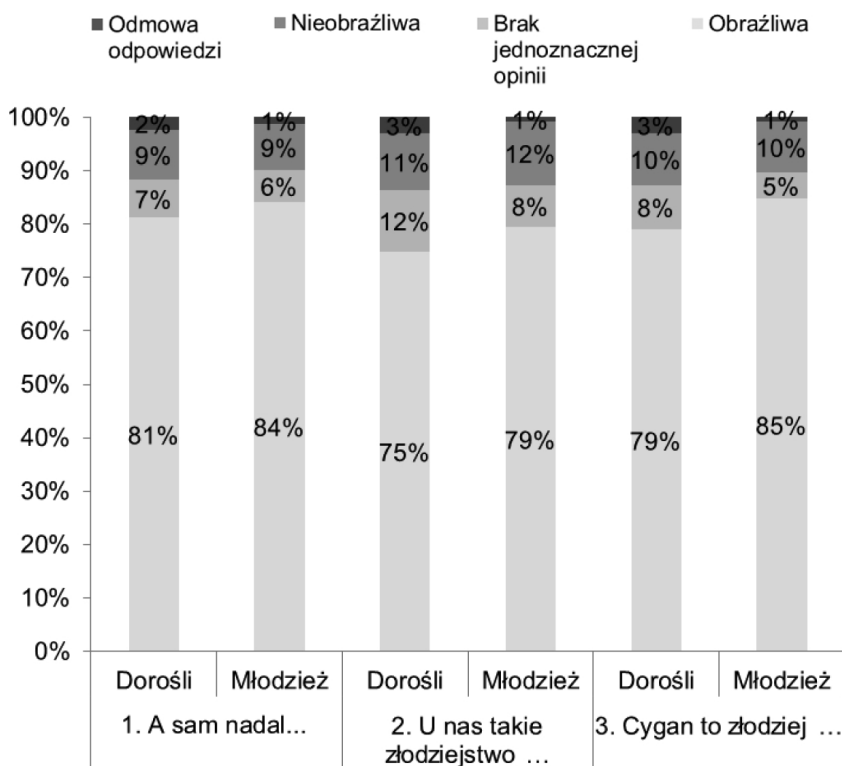
1. Telewizja; 2. Radio; 3. Prasa; 4. Internet; 5. Demonstracja/protest/wiec (wśród uczestników); 6. Demonstracja/protest/wiec (wśród przemawiających); 7. W trakcie rozmów ze znajomymi (np. w pracy, w szkole); 8. W innych sytuacjach.

Spostrzegana obraźliwość i przyzwolenie na mowę nienawiści dotyczącą Romów

Ryciny 25 i 26 prezentują podsumowanie ocen obraźliwości oraz chęci zakazu publicznego wypowiedziania obraźliwych stwierdzeń dotyczących mniejszości romskiej. Podobnie jak w przypadku mniejszości żydowskiej i ukraińskiej, wskazania obraźliwości oraz chęci zakazu były nieco częstsze wśród młodzieży niż w ogólnej populacji. Stwierdzenie racjonalizujące było postrzegane jako nieco mniej obraźliwe oraz jako takie, które w nieco mniejszym stopniu powinno być objęte zakazem. Mimo to zauważalna jest znaczna zgodność ocen prezentowanych stwierdzeń, tzn. w sumie były one oceniane podobnie.

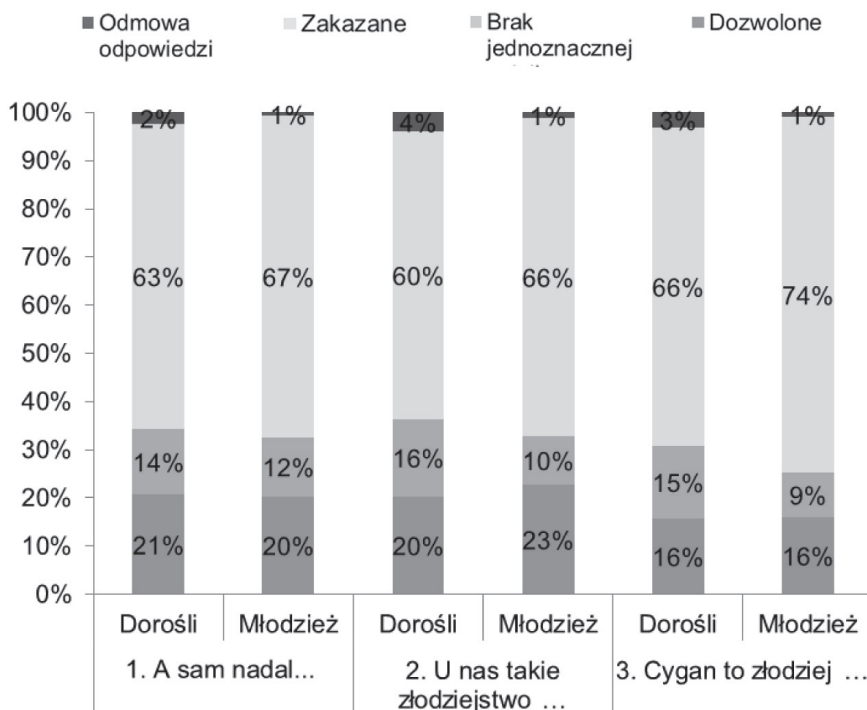
RYCINA 25.

Rozkład odpowiedzi w grupach dorosłych i młodzieży na pytania o obraźliwość prezentowanych stwierdzeń (na wykresie połączono kategorie różne natężenia zgody z obraźliwością bądź nieobraźliwością stwierdzenia).

Jednak mimo tej ogólnej tendencji ciekawa jest pewna asymetria: choć zdecydowana większość Polaków uważa prezentowane stwierdzenia za obraźliwe (wartości procentowe wskazań nieobraźliwości oscylują w okolicach 10 procent), to odsetek Polaków pragnących zakazu tego rodzaju stwierdzeń jest nieproporcjonalnie niski (ok. 20 procent Polaków wręcz uważa, że takie stwierdzenia powinny być dozwolone, kolejne 9–16 procent nie ma w tej sprawie jednoznacznej opinii). Innymi słowy, z tego, że stwierdzenie jest obraźliwe wobec mniejszości romskiej, nie wynika (w znacznym stopniu), że powinno być zakazane. Należy zwrócić uwagę, że wszystkie prezentowane stwierdzenia były nasycone powszechnym stereotypem Roma (Cygana) jako złodzieja. Przedstawiona struktura wyników zdaje się potwierdzać niezwykle silną jego zakorzenienie: część społeczeństwa (25–36 procent) nie znajduje powodów, aby zakazywać stwierdzeń, które być może są interpretowane jako zawierające „bolesną, ale jednak prawdę”.

RYCINA 26.
Rozkład odpowiedzi w grupach dorosłych i młodzieży na pytania o dozwole- nie bądź zakazanie publicz- nego wyrażania prezen- towanych stwier- dzeń (na wykresie połączono kategorie różne natężenia zgody na dozwole- nie bądź zakazanie stwierdze- nia).

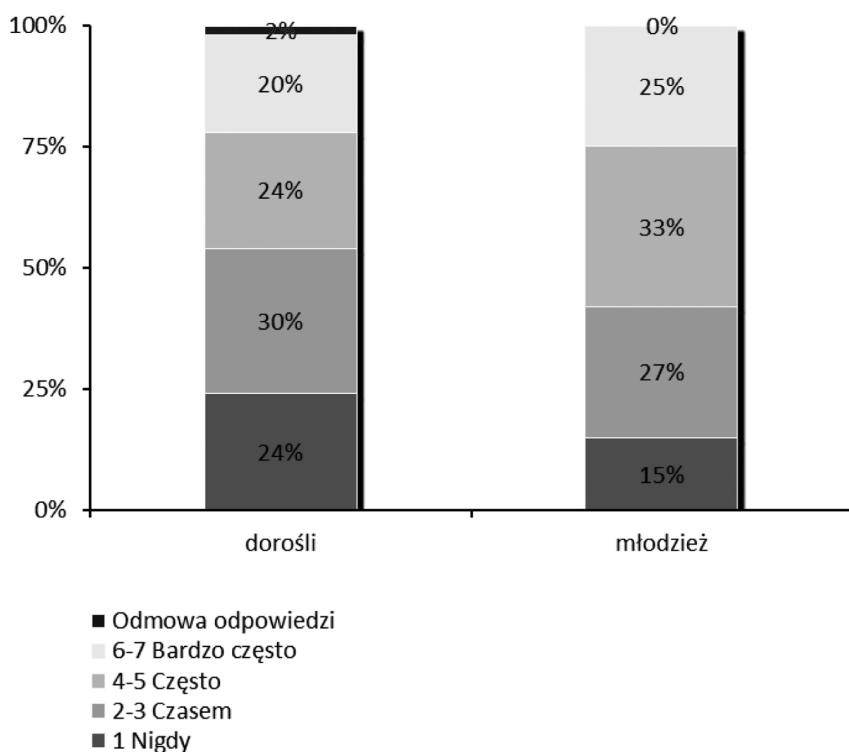
Częstość i miejsca kontaktów z mową nienawiści dotyczącą Romów

RYCINA 27 zdaje się potwierdzać rozpowszechnienie stereotypu Roma (Cygana) jako złodzieja. Stosunkowo niewielki odsetek Polaków nigdy nie spotkał się ze stwierdzeniami podobnymi do przytoczonych w badaniu. Ciekawy, a zarazem niepokojący jest fakt, iż częściej narażona na mowę nienawiści jest młodzież: 85 procent młodzieży miało przynajmniej szczątkowy kontakt z mową nienawiści w stosunku do mniejszości romskiej, podczas gdy w ogólnej populacji ten odsetek wynosi 74 procent.

Zarówno w populacji ogólnej, jak i w grupie młodzieży najczęstsze źródła kontaktu z mową nienawiści to Internet oraz znajomi (w pracy, w szkole, podczas spotkań towarzyskich). Ponownie zaobserwowaliśmy większy odsetek wskazań Internetu wśród młodzieży (66 procent) niż wśród dorosłych (27 procent). Warto

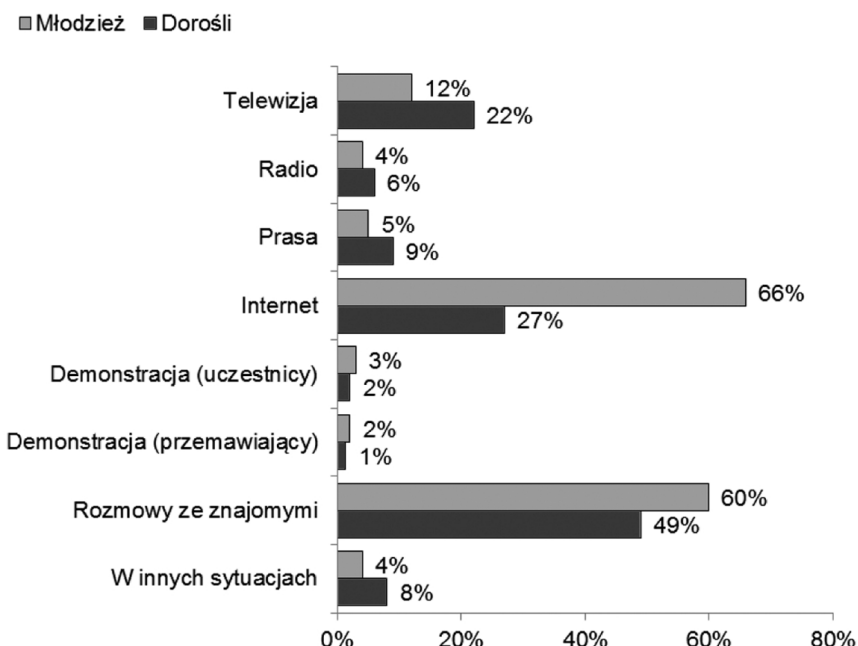
jednak zwrócić uwagę, że aż 60 procent młodzieży wskazało znajomych jako źródło mowy nienawiści odnoszącej się do Romów (większy odsetek wskazań tego źródła zaobserwowano jedynie w przypadku mniejszości seksualnych). O ile powszechność kontaktu z nienawistnymi stwierdzeniami w Internecie może wynikać z poczucia anonimowości oraz bezkarności w sieci, o tyle powszechność takich stwierdzeń w rozmowach ze znajomymi jest wskaźnikiem braku normy poprawności: powiedzieć, że „Cygan to złodziej”, nie jest wśród młodzieży nietaktem czy czymś niestosownym.

RYCINA 27.
Deklaracje częstości kontaktów z podobnymi określeniami (na wykresie połączono kategorie 2–3, 4–5, 6–7).

RYCINA 28.

Miejsca gdzie dorośli i młodzież stykają się z wypowiedziami o charakterze antyromskim.

Demografia a spostrzegana obraźliwość mowy nienawiści i postawy względem zakazu propagowania obraźliwych treści

W populacji ogólnej postrzeganie obraźliwości ($\alpha = 0,85$, $M = 5,93$, $SD = 1,48$) wypowiedzi antyromskich jest związane jedynie z płcią – kobiety istotnie częściej oceniały prezentowane stwierdzenia jako obraźliwe. Wiek, wykształcenie, warunki materialne oraz wielkość miejsca zamieszkania nie różnicują Polaków pod względem oceniania obraźliwości wypowiedzi antyromskich. Podobnie wśród młodzieży to dziewczęta częściej oceniały prezentowane stwierdzenia jako obraźliwe, natomiast warunki materialne oraz wykształcenie rodziców nie stanowiły istotnych predyktorów oceny obraźliwości. Za to oceny obraźliwości były najwyższe wśród uczniów liceów ogólnokształcących ($M = 6,20$, $SD = 1,19$), natomiast najniższe wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych ($M = 5,54$, $SD = 1,91$). Jednak przy uwzględnieniu płci jako kowariantu różnica pomiędzy tymi typami

szkół stawiała się nieistotna. Innymi słowy, wyższe oceny obraźliwości w liceach ogólnokształcących oraz niższe w zasadniczych szkołach zawodowych wynikają z tego, że więcej dziewcząt jest w liceach, a mniej w szkołach zawodowych.

W populacji ogólnej większe poparcie dla zakazu mowy nienawiści ($\alpha = 0,87$, $M = 5,27$, $SD = 1,76$), przejawiały kobiety oraz osoby starsze. Pozostałe zmienne demograficzne: wykształcenie, warunki materialne, wielkość miejsca zamieszkania nie pozostawały w związku z poparciem dla zakazu. Wśród młodzieży ponownie to dziewczęta były bardziej skłonne zakazywać wypowiedzi antyromskich. Ponadto młodzież oceniająca swoje warunki jako lepsze przejawiała większe poparcie dla zakazu. Co więcej, wzrost wykształcenia ojca (ale nie matki) był związany z mniejszą chęcią zakazu nienawistnych treści. Typ szkoły nie pozostawał w związku z postawami wobec zakazu.

Charakterystyka postaw antyromskich

W poniższej tabeli przedstawiono stwierdzenia użyte do skonstruowania wskaźnika postaw antyromskich. Stwierdzenia te zostały stworzone na podstawie badania treści wypowiedzi pojawiających się w Internecie oraz innych skal służących do pomiaru uprzedzeń wobec Romów. W głównej mierze dotyczyły one stereotypu Roma/Cygana jako złodzieja/przestępcy i żebraka. Co z tym związane, w użytej skali pojawiały się stwierdzenia odnośnie utrudniania Romom dostępu do niektórych miejsc publicznych oraz takie, które wskazywały ich niechętny stosunek do pracy zarobkowej jako przyczynę problemów, które spotykają ich grupę.

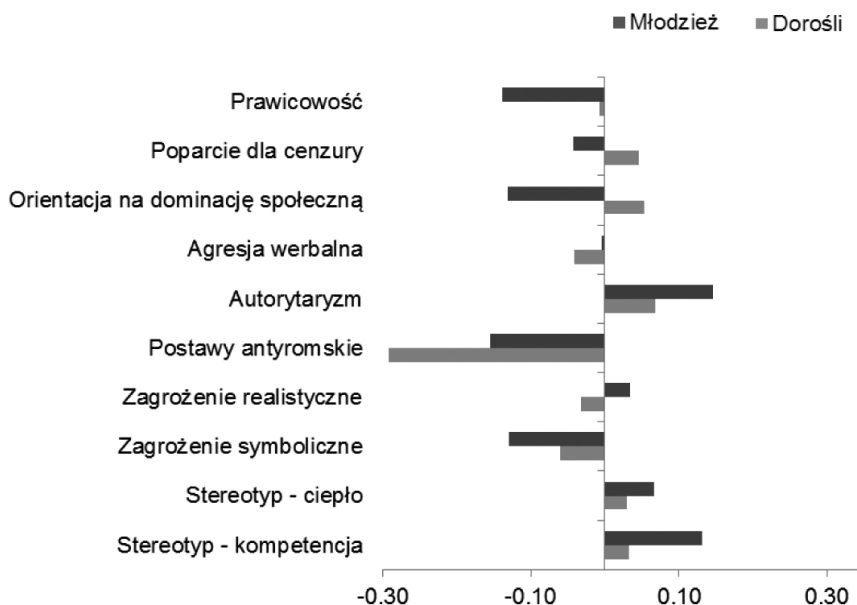
SKALA/PYTANIE	M	SD	α
Postawy antyromskie	2,46	0,97	0,77
1. Romowie powinni być izolowani od reszty społeczeństwa.	1,93	1,15	
2. Byłoby dobrze, gdyby istniały miejsca rozrywki, do których Romowie nie mają wstępu.	1,94	1,22	

3. Skłonność do popełniania przestępstw leży w naturze Romów.	2,41	1,29
4. Problemy Romów zniknęłyby, gdyby w końcu zaczęli oni pracować.	3,58	1,30

Charakterystyka akceptacji i postrzegania obraźliwości wypowiedzi antyromskich

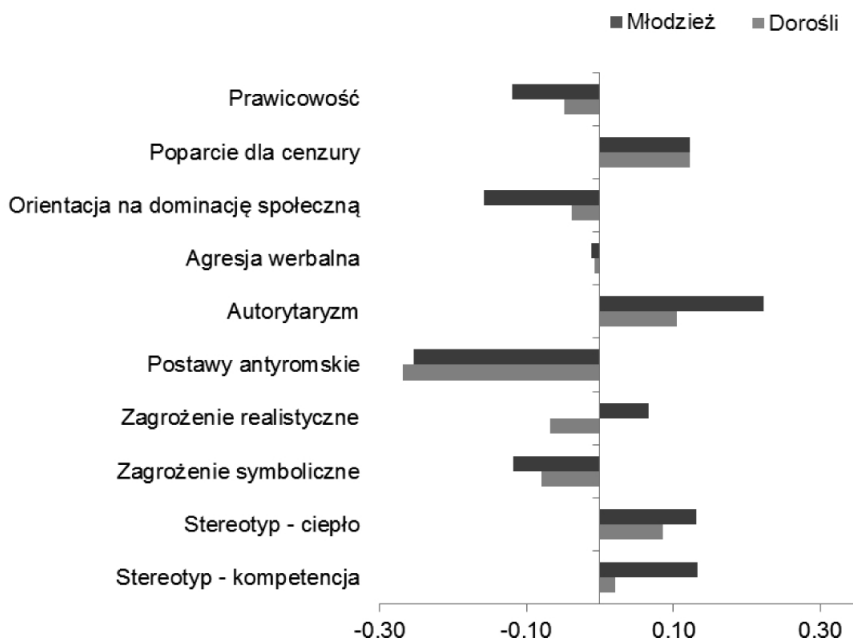
Zarówno w populacji ogólnej, jak i wśród młodzieży postawy antyromskie są najsilniejszymi predyktorami postrzeganej obraźliwości stwierdzeń dotyczących Romów. Osoby, które popierają izolowanie Romów oraz widzą ich przez pryzmat przestępczości, są w mniejszym stopniu skłonne dostrzegać w prezentowanych stwierdzeniach treści obraźliwe. W przypadku populacji ogólnej postawy antyromskie były jedynym istotnym predyktorem postrzeganej obraźliwości. Wśród młodzieży oprócz postaw antyromskich percepcja obraźliwości była związana również z postrzeganiem Romów jako zagrażających wartościom Polaków – im mniejsze poczucie zagrożenia, tym większa postrzegana obraźliwość. Podobnie było z postrzeganiem Romów jako kompetentnych – im większa kompetencja, tym większa postrzegana obraźliwość stwierdzeń. Co więcej, ponownie (tak jak w przypadku mniejszości ukraińskiej) zaobserwowaliśmy dodatni związek postrzeganej obraźliwości z prawicowym autorytaryzmem (RWA) oraz ujemny z orientacją na dominację społeczną (SDO) – wysoki poziom RWA był związany z postrzeganiem stwierdzeń jako bardziej obraźliwych, natomiast wysoki poziom SDO z postrzeganiem stwierdzeń jako mniej obraźliwych. Dodatkowym istotnym predyktorem była prawicowość poglądów politycznych – osoby prawicowe w mniejszym stopniu postrzegały prezentowane stwierdzenia jako obraźliwe. Można więc powiedzieć, że uzyskane wyniki sugerują prostszą strukturę postrzegania obraźliwości treści antyromskich w ogólnej populacji oraz bardziej złożoną wśród młodzieży (tj. uzależnioną od dużo większej liczby czynników).

RYCINA 29.
Model regresji
uwzględniający pre-
dyktory spostrzeganej
obraźliwości mowy
nienawiści.

Analogiczną analizę wykonaliśmy dla przyzwolenia/zakazu na stosowanie treści antyromskich. W populacji ogólnej ponownie istotnym predyktorem zakazu okazały się postawy antyromskie (antyromskość była związana z większym przyzwoleniem na stosowanie mowy nienawiści). Zaobserwowaliśmy ponadto istotny związek zakazu mowy nienawiści z ogólną tendencją do zakazywania treści ekstremistycznych oraz dodatni związek z RWA. Wśród młodzieży, podobnie jak w przypadku ocen obraźliwości, wyniki wskazują na istnienie złożonej struktury stojącej za poparciem dla zakazu. Tolerowanie treści antyromskich było wyższe wśród osób o negatywnej postawie wobec Romów, o niższym poziomie RWA, o wyższym poziomie SDO, wśród osób postrzegających mniejszość romską jako niekompetentną i jako nieprzyjazną, wśród osób bardziej tolerujących treści ekstremistyczne oraz wśród osób o bardziej prawicowych poglądach. Warto zaznaczyć, że w analizie kontrolowano wzajemny wpływ tych predyktorów.

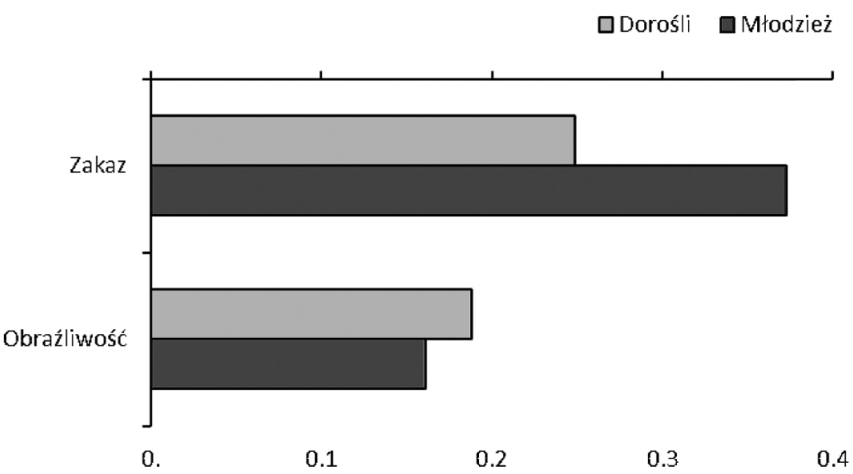
RYCINA 30.
Model regresji
uwzględniający pre-
dyktory zakazywania
wypowiedzi o charak-
terze antyromskim.

Czy przyzwolenie na mowę nienawiści dotyczącą Romów wpływa na ich dyskryminację?

Aby odpowiedzieć na pytanie zawarte w tytule tego rozdziału, przeprowadziliśmy analizę regresji (spostrzeganą obraźliwość oraz chęć zakazu wprowadziliśmy jednocześnie do równania jako predyktory akceptacji/dystansu wobec mniejszości romskiej). W obu badanych grupach wiekowych postrzegana obraźliwość oraz chęć zakazu były istotnymi wyznacznikami akceptacji osób narodowości romskiej w bliskim otoczeniu (pracy, sąsiedztwie, rodzinie). Co ciekawe, to chęć zakazu jest silniej związana z akceptacją Romów niż postrzegana obraźliwość i ta różnica jest szczególnie wyraźnie widoczna wśród młodzieży.

RYCINA 31.
Modele regresji
w grupach młodo-
dzieży i dorosłych,
uwzględniające
postawy względem
mowy nienawiści jako
predyktory akceptacji
osoby pochodzenia
romskiego w prze-
strzeni społecznej.
Na wykresie przed-
stawiono standaryzo-
wane współczynniki
regresji beta.

Osoby czarnoskóre

Pytania o mowę nienawiści dotyczącą osób czarnoskórych

Osobom badanym przedstawiono trzy wyselekcjonowane stwierdzenia odnoszące się do osób czarnoskórych, po każdym stwierdzeniu proszono o ocenę jego obraźliwości oraz pytano, czy takie stwierdzenie powinno być zakazane. Po całym bloku dodatkowo zadawano ogólne pytania, jak często i gdzie osoby badane stykają się z podobnymi określeniami.

Stwierdzenia

1. Murzyn to nie człowiek tylko małpa.
2. Skoro murzyni są równi to czemu przez tysiące lat nic ciekawego poza tam - tamami nie wymyślili.
3. Kochani, jeszcze Murzyn. (...) Chodź tutaj bracie! On się nie mył wcale, zobaczcie, no!

Pytania do określeń

Czy uważa Pan(i), że taka wypowiedź jest obraźliwa dla osób czarnoskórych?
Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Zdecydowanie obraźliwa wypowiedź* do 7 – *Zdecydowanie nieobraźliwa wypowiedź*.

Czy uważa Pan(i), że takie wypowiedzi powinny być dozwolone czy zakazane?

Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Zdecydowanie dozwolone* do 7 – *Zdecydowanie zakazane*.

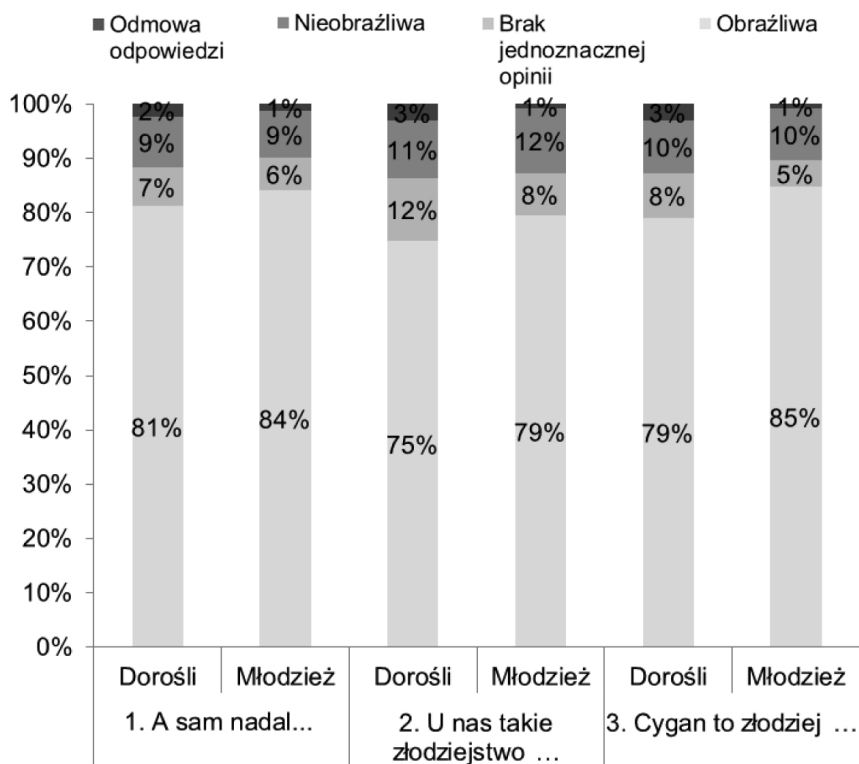
Pytania ogólne

Jak często spotyka się Pan(i) ze stwierdzeniami podobnymi do powyższych?
Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Nigdy* do 7 – *Bardzo często*.

Gdzie spotyka się Pan(i) ze stwierdzeniami podobnymi do powyższych?
1. Telewizja; 2. Radio; 3. Prasa; 4. Internet; 5. Demonstracja/protest/wiec (wśród uczestników); 6. Demonstracja/protest/wiec (wśród przemawiających); 7. W trakcie rozmów ze znajomymi (np. w pracy, w szkole); 8. W innych sytuacjach.

Spostrzegana obraźliwość i przyzwolenie na mowę nienawiści dotyczącą osób czarnoskórych

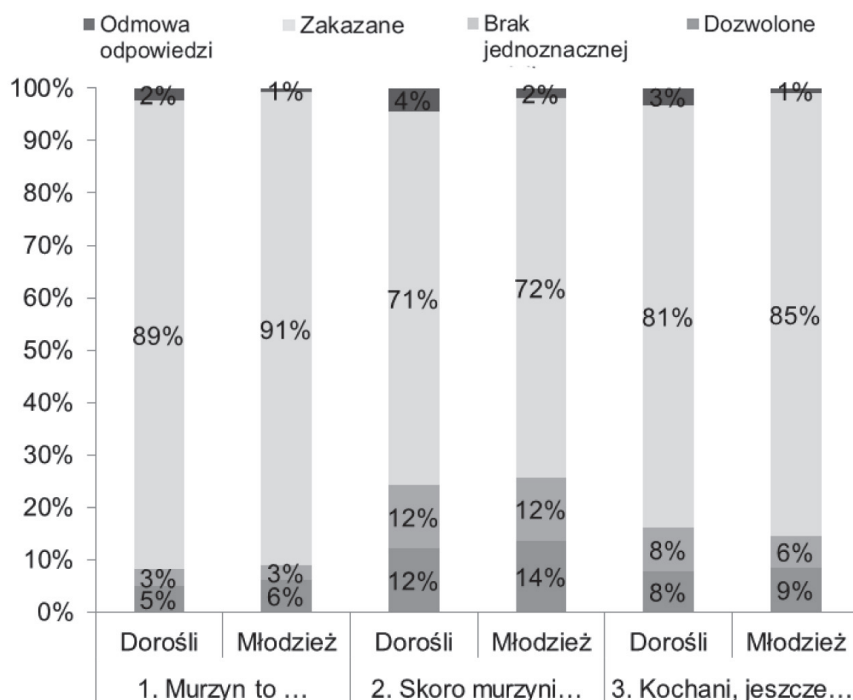
RYCINA 32.
Rozkład odpowiedzi na pytania o obraźliwość prezentowanych stwierdzeń w grupach osób dorosłych i młodzieży (odpowiedzi badanych zostały zagregowane do trzech głównych kategorii).

Uzyskane wyniki wskazują na zgodność sądów w obu próbach. Zarówno młodzież, jak i osoby dorosłe za najbardziej obraźliwe uznały stwierdzenia odzwierciedlające tradycyjną mowę nienawiści (stwierdzenie pierwsze). Na drugim miejscu uplasowało się stwierdzenie trzecie – uwłaczające osobom czarnoskórym w sposób mniej wulgarny. Najmniej obraźliwym okazało się stwierdzenie drugie – najsilniej racjonalizujące i ironizujące.

Podobne zależności możemy zaobserwować, analizując rozkłady odpowiedzi na temat zakazania/przyzwolenia dla ocenianych stwierdzeń. Zdecydowana większość badanych opowiedziała się za zakazaniem pierwszego, najbardziej obraźliwego stwierdzenia. Stwierdzenie trzecie, bardziej racjonalizujące niż wulgarnie, powinno zostać zakazane według 81 procent dorosłych i 85 procent młodzieży. Ponad 70 procent badanych uznało, że wypowiedź druga, o charakterze ironicznym i racjonalizującym, powinna zostać zakazana.

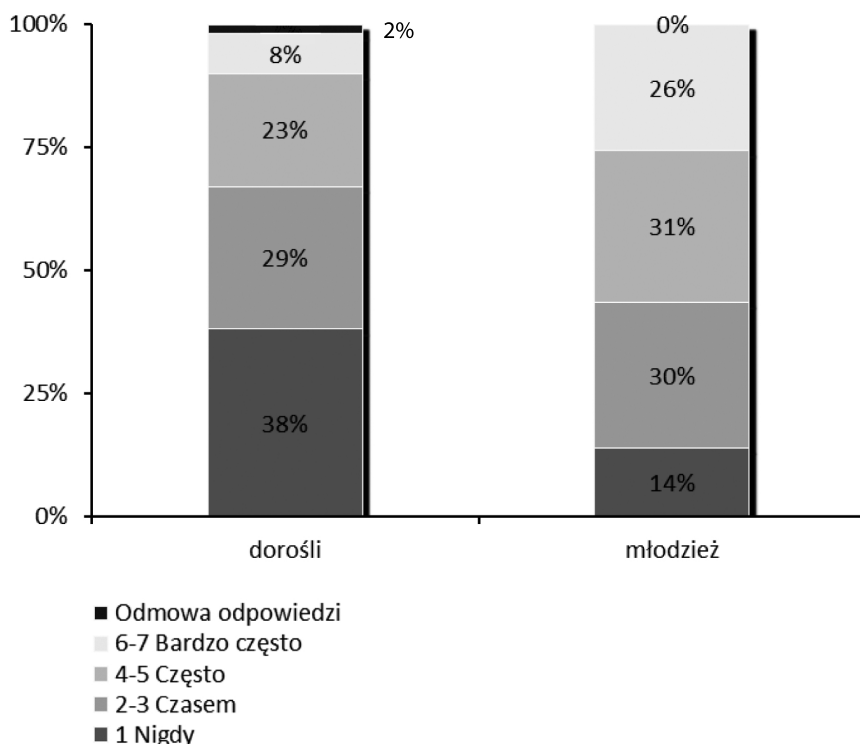
RYCINA 33.
Rozkład odpowiedzi w grupach dorosłych i młodzieży na pytania o chęć zakazania lub przyzwolenia na publiczne stosowanie prezentowanych stwierdzeń (odpowiedzi badanych zostały zagregowane do trzech głównych kategorii).

Częstość kontaktów z mową nienawiści dotyczącą osób czarnoskórych

Okolo 38 procent dorosłych respondentów przyznało, że nigdy nie zdarzyło im się zetknąć ze stwierdzeniami tego typu. U młodzieży odsetek ten był niższy i wynosił 14 procent. Ponad 50 procent młodzieży zadeklarowało częste lub bardzo częste obcowanie z podobnymi wypowiedziami. Wśród osób dorosłych takiej odpowiedzi udzieliło ponad 30 procent badanych.

RYCINA 34.
Deklaracje częstości kontaktów z podobnymi określeniami (na wykresie połączono kategorie 2–3, 4–5, 6–7).

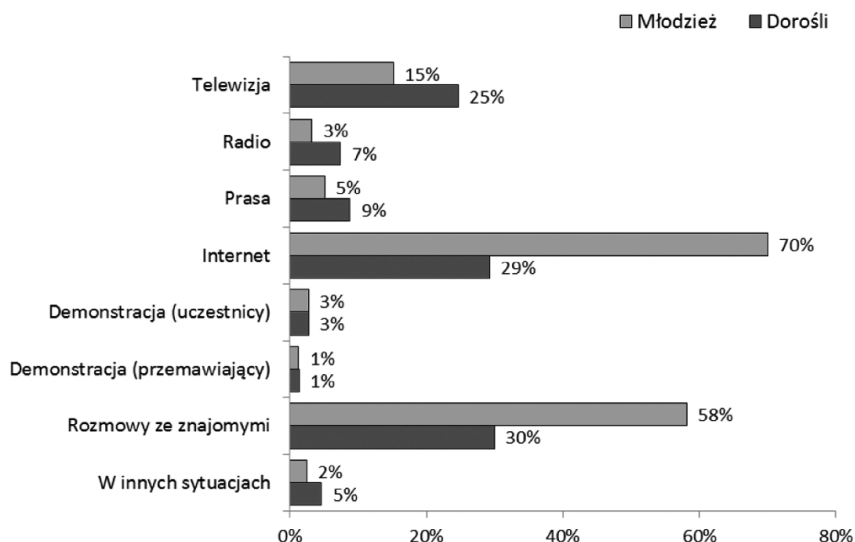

Poniższy wykres obrazuje częstość napotykania podobnych stwierdzeń w środowiskach masowego przekazu oraz sytuacjach międzyludzkich. Okazuje się, że tak jak w przypadku mowy nienawiści odnoszącej się do innych grup, dla młodzieży najważniejszym źródłem rasistowskiej mowy nienawiści jest środowisko internetowe (70 procent). Młodzież słyszy też często taką mowę w rozmowach

ze znajomymi (58 procent) i w dalszej kolejności w telewizji (15 procent). Choć wśród osób dorosłych sytuacja wygląda podobnie, to ogólnie deklarują one rzadsze obcowanie z mową nienawiści w odniesieniu do każdego z tych źródeł.

RYCINA 35.

Miejsca gdzie dorośli i młodzież stykają się z wypowiedziami o charakterze rasistowskim.

Demografia a spostrzegana obraźliwość mowy nienawiści i postawy względem zakazu propagowania obraźliwych treści

8. Uogólnione wskaźniki wyliczono na podstawie średnich (po odwróceniu skali) odpowiedzi na pytania o obraźliwość trzech wypowiedzi ($M = 6,34$, $SD = 1,17$, $\alpha = 0,77$) oraz pytań odnośnie zakazywania podobnych stwierdzeń ($M = 6,08$, $SD = 1,33$, $\alpha = 0,78$).

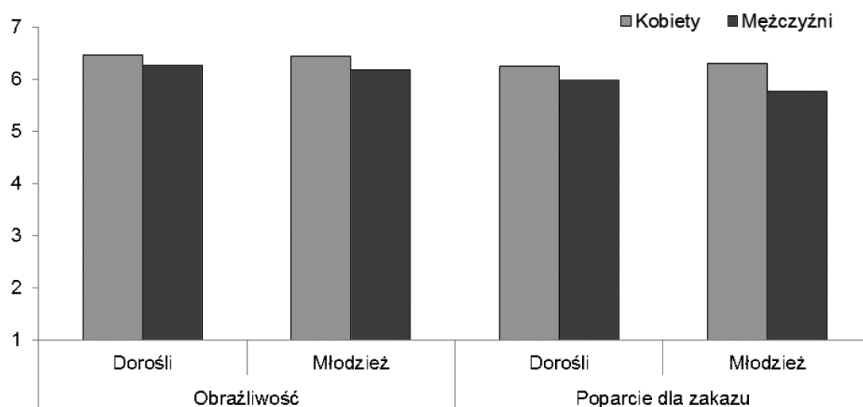
Aby zbadać relacje podstawowych zmiennych demograficznych z postawami respondentów wobec mowy nienawiści, przeprowadzono analizy z użyciem uogólnionych opinii⁸ na temat obraźliwości i chęci zakazania prezentowanych stwierdzeń.

W badanej próbie z populacji ogólnej wykształcenie okazało się marginalnie związane z chęcią zakazywania rasistowskich stwierdzeń – im wyższe wykształcenie, tym mniejsza chęć zakazywania. Nie stwierdzono związku pomiędzy wykształceniem a postrzeganiem rasistowskich stwierdzeń jako obraźliwych. W próbie młodzieży typ szkoły, do której uczęszczali ankietowani, nie miał związku z ich postawami względem mowy nienawiści.

Chęć zakazania nienawistnych wypowiedzi o osobach czarnoskórych istotnie wiązała się z wiekiem respondentów – osoby starsze były bardziej skłonne zakazywać tego typu stwierdzeń, związek ten był jednak słaby. Starsze osoby były też bardziej skłonne oceniać stwierdzenia jako obraźliwe, ale i ta zależność była słaba. Analizy przeprowadzone na próbie osób dorosłych nie wykazały wpływu wielkości miejscowości, w której zamieszkiwali respondenci, na stosunek do mowy nienawiści. Wśród młodzieży stwierdzono istotne różnice w ocenie obraźliwości pomiędzy osobami zamieszkującymi wieś a respondentami zamieszkującymi średnie miasta (do 50 000 mieszkańców) – ci ze średnich miast byli bardziej skłonni postrzegać stwierdzenia jako obraźliwe. Ponadto stwierdzono istotne różnice w chęci wprowadzenia zakazu tego typu stwierdzeń w zależności od miejsca zamieszkania – młodzież z dużych miast wyraziła najmniejszą chęć zakazania mowy nienawiści, a skłaniali się ku temu raczej mieszkańcy miast średnich i wsi.

W obu badanych próbach przeprowadzono analizy dla poparcia zakazu mowy nienawiści i spostrzeganej obraźliwości w podziale na płeć osób badanych. Analizy wskazały na niewielkie różnice pomiędzy postrzeganiem mowy nienawiści przez kobiety i mężczyzn – zarówno w grupie dorosłych, jak i młodzieży kobiety oceniały stwierdzenia jako bardziej obraźliwe oraz były bardziej skłonne ich zakazać niż mężczyźni.

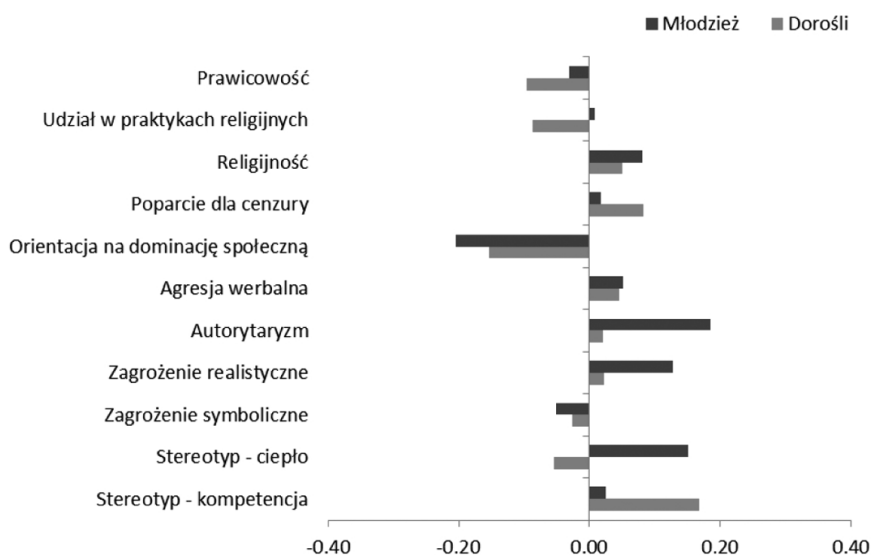
RYCINA 36.
Uogólnione poparcie dla zakazu i spostrzegana obraźliwość mowy nienawiści wobec osób czarnoskórych w podziale na płeć w próbach młodzieży i dorosłych.

Charakterystyka akceptacji i spostrzegania obraźliwości mowy nienawiści dotyczącej osób czarnoskórych

W celu sprawdzenia, czym charakteryzują się osoby postrzegające stwierdzenia jako obraźliwe oraz opowiadające się za ich zakazaniem, przeprowadzono wielozmienną analizę regresji. Uwzględniono w niej zarówno ogólne zmienne światopoglądowe, jak i postawy pośrednio lub bezpośrednio związane z postawami wobec osób czarnoskórych.

RYCINA 37.
Model regresji uwzględniający predyktory spostrzeganej obraźliwości mowy nienawiści.

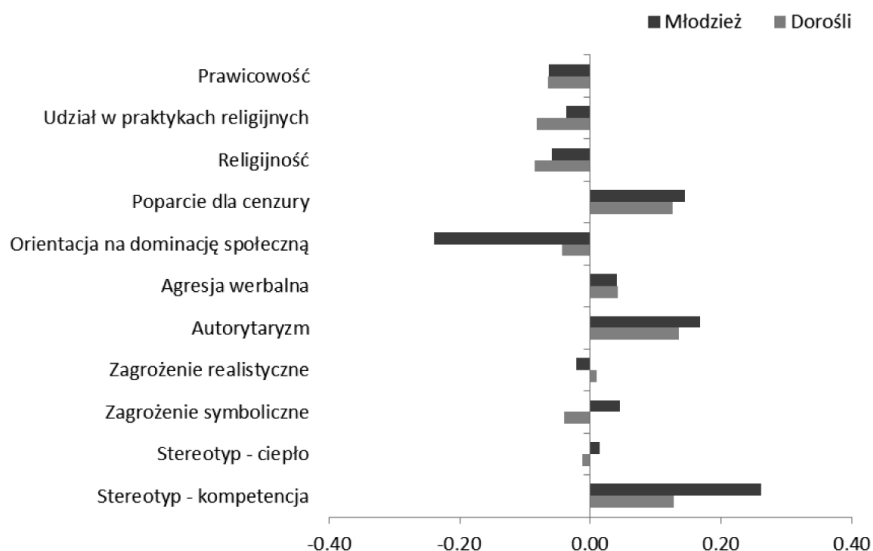

Analizy regresji wielokrotnej pokazują, że w obu badanych próbach ocenianie wypowiedzi jako obraźliwych wiązało się z niższymi wynikami na skali orientacji na dominację społeczną (SDO). Im większe przekonanie, że świat powinien opierać się na strukturze hierarchicznej, w której jedne grupy dominują nad innymi, tym mniejsza wrażliwość na obrażanie osób czarnoskórych. Dodatkowo wśród młodzieży (ale nie dorosłych) stwierdzono pozytywny związek ocenianej obraźliwości stwierdzeń z autorytaryzmem.

Tylko wśród młodzieży stwierdzono także pozytywny związek pomiędzy postrzeganym zagrożeniem realistycznym (osoby czarnoskóre jako konkurencja na rynku pracy dla Polaków) a oceną obraźliwości rasistowskich wypowiedzi. Im bardziej młodzież postrzegała mniejszość jako zagrażającą Polakom na rynku pracy, tym silniej wyczulona była na obraźliwe stwierdzenia skierowane wobec osób czarnoskórych. Co więcej, im bardziej przyjaźnie/ciepło postrzegane były te osoby, tym bardziej obraźliwe wydawały się zaprezentowane wypowiedzi. U osób dorosłych nie stwierdzono takich zależności.

Wśród osób dorosłych postrzeganie osób czarnoskórych jako kompetentnych było powiązane z ocenianiem stwierdzeń jako bardziej obraźliwych. W tej próbie z postrzeganiem wypowiedzi jako obraźliwych wiązało się także poparcie dla cenzury. Osoby o silnie prawicowych poglądach i biorące udział w praktykach religijnych uznawały stwierdzenia rasistowskie za mniej obraźliwe.

RYCINA 38.
Model regresji
uwzględniający pre-
dyktory zakazywania
wypowiedzi o charak-
terze rasistowskim.

Analizy wykazały, że w obu próbach wysoki prawicowy autorytaryzm (RWA) wiązał się z zakazywaniem obraźliwych stwierdzeń. Niska orientacja na dominację (SDO) wiązała się z zakazywaniem stwierdzeń jedynie w grupie młodzieży. W obu grupach stwierdzono też, że osoby popierające cenzurę i osoby postrzegające osoby czarnoskóre jako kompetentne częściej chciały zakazywania mowy nienawiści.

Wśród dorosłych wysoka religijność (zarówno na wymiarze mniej i bardziej praktycznym) wiązała się na poziomie tendencji z mniejszym zakazywaniem mowy nienawiści. Jednak podobnej zależności nie uzyskano dla grupy młodzieży.

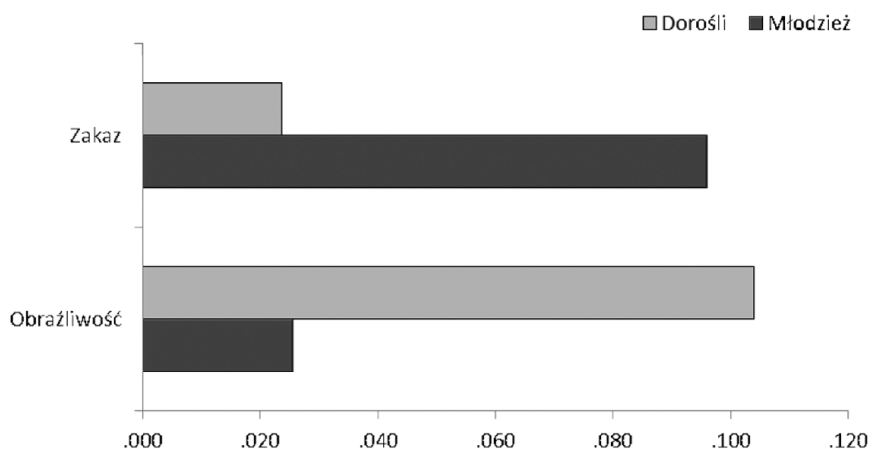
Czy przyzwolenie na mowę nienawiści dotyczącą osób czarnoskórych wpływa na ich dyskryminację?

W celu sprawdzenia związków pomiędzy postawami wobec mowy nienawiści (oceną obraźliwości i przyzwoleniem na stosowanie nienawistnych stwierdzeń) a przyjmowanym dystansem wobec osób czarnoskórych, przeprowadzono analizę regresji. Poniższa tabela przedstawia pozycje wchodzące w skład skali mierzącej psychologiczny dystans wobec osób czarnoskórych. Respondenci określali, w jakim stopniu zaakceptowaliby osobę czarnoskórą jako kolegę w pracy, sąsiada czy członka rodziny. Odpowiedzi udzielano na skali od 1 – *Zdecydowanie był(a) bym przeciwn(a)* do 4 – *Zdecydowanie bym zaakceptował(a)*.

Dystans

1. Proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a) by Pan(i), aby w Pana(i) miejscu pracy zatrudniona była osoba czarnoskóra.
 2. Proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a) by Pan(i) jako sąsiada osobę czarnoskórą.
 3. Proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a) by Pan(i) małżeństwo członka Pana(i) rodziny z osobą czarnoskórą.
-

RYCINA 39.
Modele regresji
w grupach młodzieży
i dorosłych, uwzględ-
niające postawy
względem mowy nie-
nawiści jako predyk-
tory akceptacji osoby
czarnoskórej w prze-
strzeni społecznej. Na
wykresie przedstawi-
mo standaryzowane
współczynniki
regresji beta.

Analiza pokazuje, że w przypadku osób dorosłych większa akceptacja osoby czarnoskórej w najbliższym otoczeniu związana jest z wyższą oceną obraźliwości przedstawionych stwierdzeń. Nie stwierdzono tego typu związku z chęcią zakazu wygłaszania obraźliwych stwierdzeń. Za to wśród młodzieży większa akceptacja osoby czarnoskórej w otoczeniu związana była z silniejszą chęcią zakazu mowy nienawiści. W tej grupie z kolei nie stwierdzono związku pomiędzy akceptacją przedstawiciela mniejszości a oceną obraźliwości wypowiedzi.

Mniejszości seksualne (LGBT)

Pytania o mowę nienawiści dotyczącą mniejszości seksualnych

Respondentom przedstawiono trzy wyselekcjonowane stwierdzenia dotyczące osób o preferencjach nieheteroseksualnych. Po prezentacji każdego stwierdzenia proszono o określenie stopnia jego obraźliwości oraz pytano, czy powinno być zakazane. Po całym bloku dodatkowo zadawano respondentom ogólne pytania, jak często i gdzie stykali się z podobnymi określeniami.

Stwierdzenia

1. Brzydzę się pedziów, są wynaturzeniem człowieczeństwa, powinni się leczyć.
2. Przepraszam gejów, ale wzbudzają we mnie organiczne, naturalne, wpisane w męskie geny, obrzydzenie...
3. Rozumiem, że ktoś może mieć skłonności homoseksualne, to jest pewna ułomność, słabość. [...] Ale pedałów-działaczy, którzy dążą do przywilejów dla związków homo i adopcji dzieci, trzeba zwalczać...

Pytania do określeń

Czy uważa Pan(i), że taka wypowiedź jest obraźliwa dla mniejszości seksualnych?

Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Zdecydowanie obraźliwa wypowiedź* do 7 – *Zdecydowanie nieobraźliwa wypowiedź*.

Czy uważa Pan(i), że takie wypowiedzi powinny być dozwolone czy zakazane?
Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Zdecydowanie dozwolone* do 7 – *Zdecydowanie zakazane*.

Jak często spotyka się Pan(i) ze stwierdzeniami podobnymi do powyższych?
Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Nigdy* do 7 – *Bardzo często*.

Gdzie spotyka się Pan(i) ze stwierdzeniami podobnymi do powyższych?
1. Telewizja; 2. Radio; 3. Prasa; 4. Internet; 5. Demonstracja/protest/wiec (wśród uczestników); 6. Demonstracja/protest/wiec (wśród przemawiających); 7. W trakcie rozmów ze znajomymi (np. w pracy, w szkole); 8. W innych sytuacjach.

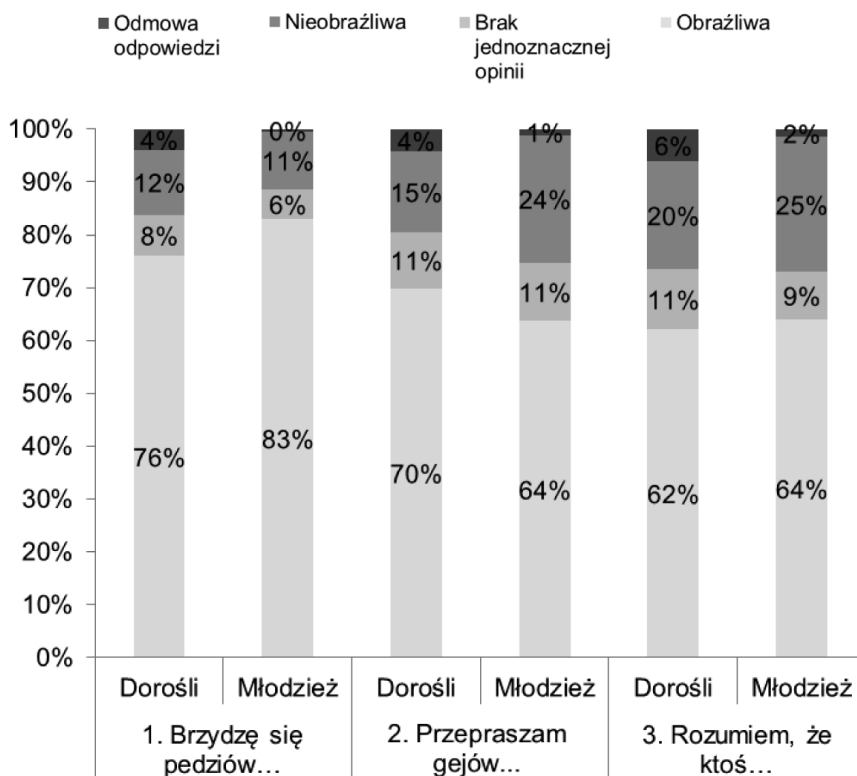
Spostrzegana obraźliwość i przyzwolenie na mowę nienawiści dotyczącą mniejszości seksualnych

Poniższe wykresy pokazują, że niezależnie od formy wypowiedzi oraz mediów, które je prezentują, większość respondentów uważa podane określenia za obraźliwe.

Pierwsze ze stwierdzeń, najsilniej wpisujące się w tradycyjnie pojętą mowę nienawiści, zostało uznane za najbardziej obraźliwe przez obie próby. Dodatkowo młodzież była bardziej skłonna upatrywać w nim znamion obraźliwości (83 procent), aniżeli osoby dorosłe (76 procent). Drugie stwierdzenie, opatrzone pozornym elementem „przepraszającym”, było postrzegane jako obraźliwe przez nieco większy odsetek osób dorosłych (70 procent), aniżeli młodzieży (64 procent). Prawie jedna czwarta młodych respondentów określiła je jako nieobraźliwe. Młodzież podobnie oceniła stwierdzenie trzecie, naznaczone zdecydowanie największą dozą racjonalizacji. Także osoby dorosłe uznały je za dużo mniej obraźliwe niż pozostałe stwierdzenia. Uzyskane wyniki wskazują zatem, iż tradycyjny typ mowy nienawiści jest postrzegany jako bardziej obraźliwy, a szczególnie wyczulona na ten rodzaj przekazu jest młodzież. Zaś elementy racjonalizacji sprawiają, że obrażanie grup mniejszościowych jest dla odbiorców mniej widoczne.

RYCINA 40.

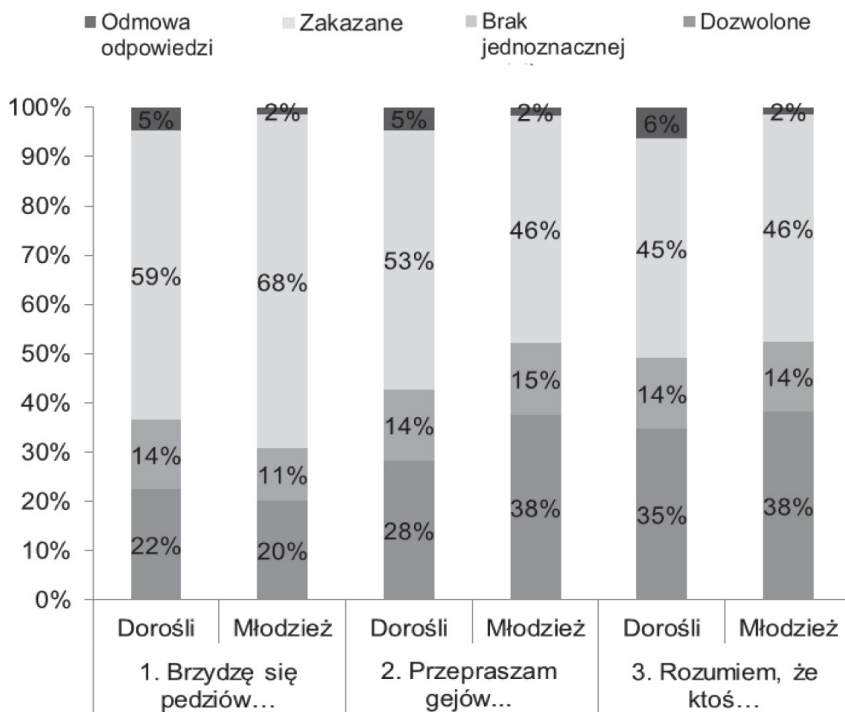
Rozkład odpowiedzi na pytania o obraźliwość prezentowanych stwierdzeń w grupach osób dorosłych i młodzieży (odpowiedzi zostały zagregowane do trzech głównych kategorii).

Rozkłady odpowiedzi na temat zakazania/przyzwolenia dla ocenianych stwierdzeń ukazują podobną prawidłowość. Mimo to zarówno młodzież, jak i osoby dorosłe były mniej skłonne przyjmować stanowisko postulujące „zakazanie” nienawistnych stwierdzeń niż uznawać je za obraźliwe. Większość dorosłych (59 procent) i młodzieży (68 procent) opowiedziało się zakazaniem tradycyjnej i jednocześnie najbardziej wulgarnej formy mowy nienawiści. Ponad połowa dorosłych uznała, że drugie, racjonalizujące stwierdzenie powinno być zakazane, ale młodzież nie była już jednak tak zgodna: 46 procent opowiedziało się za zakazem, zaś 38 procent uznało, że stwierdzenie powinno być dozwolone. Trzecie stwierdzenie wydało się wartym zakazania mniej niż połowie dorosłych i połowie młodzieży. Wyniki te są bardzo podobne do ocen obraźliwości tych twierdzeń.

RYCINA 41.

Rozkład odpowiedzi w grupach dorosłych i młodzieży na pytania o chęć zakazania lub przyzwolenia na publiczne stosowanie prezentowanych stwierdzeń (odpowiedzi badanych zostały zagregowane do trzech głównych kategorii).

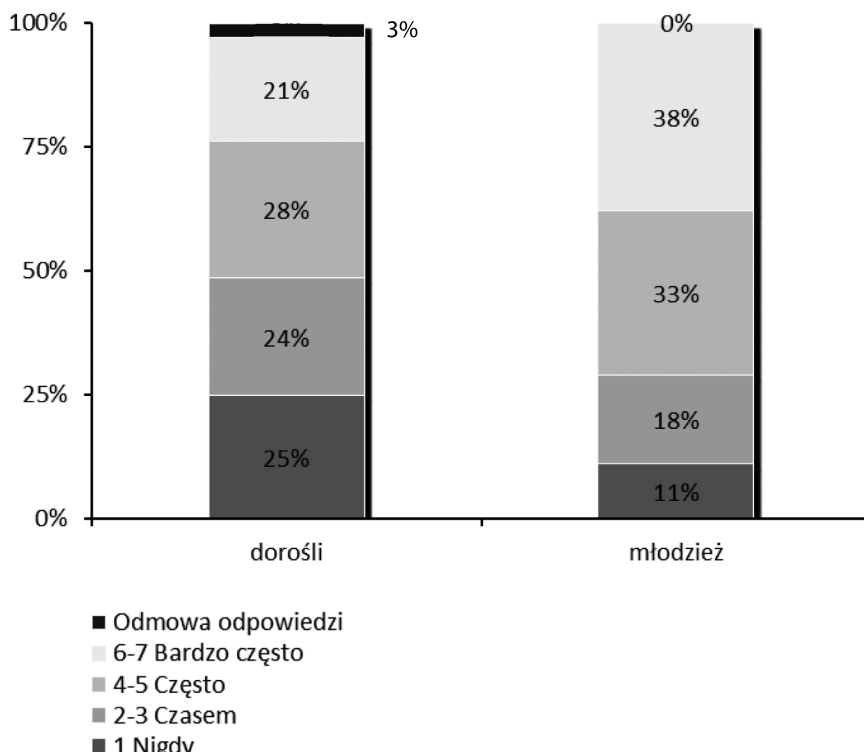

Częstość kontaktów z mową nienawiści dotyczącą mniejszości seksualnych

Ponad 25 procent dorosłych respondentów przyznało, że nigdy nie zdarzyło im się zetknąć z tego typu stwierdzeniami. Wśród młodzieży odsetek ten był niższy i wynosił 11 procent. Mimo to zdecydowana większość badanych miała kontakt z podobnymi określeniami, a ponad 40 procent respondentów obu prób stykało się z nimi często lub bardzo często.

RYCINA 42.

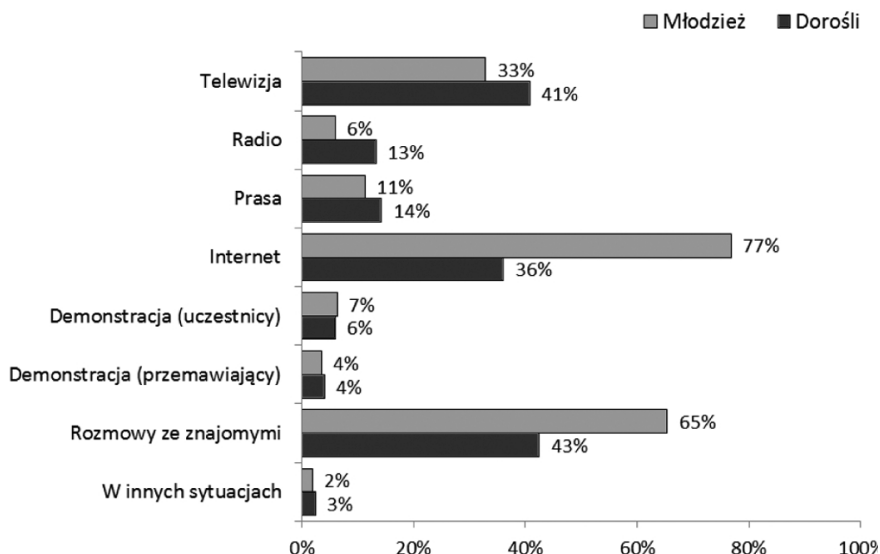
Deklaracje częstości kontaktów z podobnymi określeniami (na wykresie połączono kategorie 2-3, 4-5, 6-7).

Zaobserwowany trend można tłumaczyć zróżnicowaniem częstości obcowania ze środkami masowego przekazu pomiędzy obiema grupami. RYCINA 43 pokazuje, że respondenci (a szczególnie młodzież) stykają się z mową nienawiści skierowaną przeciwko mniejszościom seksualnym przede wszystkim w Internecie, w dalszej kolejności w rozmowach ze znajomymi, a na trzecim miejscu słyszą takie określenia w telewizji.

RYCINA 43.

Miejsca gdzie dorośli i młodzież stykają się z wypowiedziami o charakterze nienawistnym wobec mniejszości seksualnych.

Demografia a postrzegana obraźliwość mowy nienawiści i postawy względem zakazu propagowania obraźliwych treści

Aby zbadać relacje podstawowych zmiennych demograficznych z postawami respondentów wobec mowy nienawiści, przeprowadzono analizy z użyciem uogólnionych opinii⁹ na temat obraźliwości i chęci zakazania prezentowanych stwierdzeń.

9. Uogólnione wskaźniki wyliczono na podstawie średnich (po odwróceniu skali) odpowiedzi na pytania o obraźliwość trzech wypowiedzi ($M = 5,47$, $SD = 1,59$, $\alpha = 0,73$) oraz pytań odnośnie zakazywania podobnych stwierdzeń ($M = 6,08$, $SD = 1,33$, $\alpha = 0,80$)

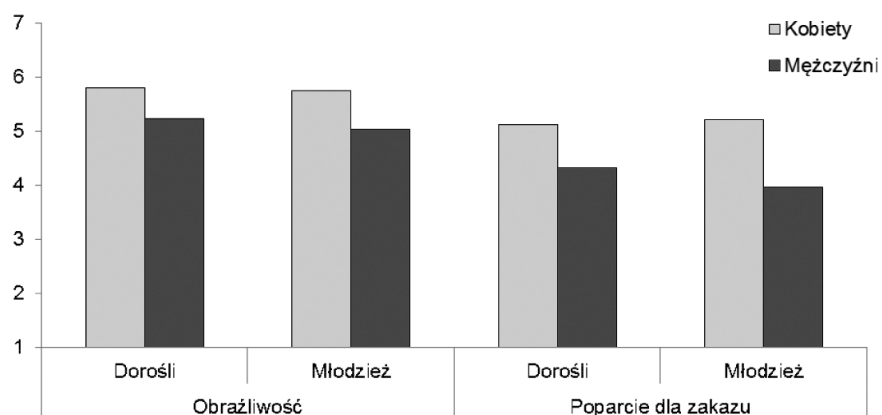
W badanej próbie z populacji ogólnej wykształcenie było marginalnie związane z postrzeganiem stwierdzeń jako obraźliwych (im wyższe wykształcenie, tym określenia postrzegane jako bardziej obraźliwe). Nie stwierdzono związku pomiędzy wykształceniem a chęcią zakazywania mowy nienawiści. W próbie młodzieży typ szkoły, do której uczęszczają ankietowani, nie miał związku z ich postawami względem mowy nienawiści.

Chęć zakazania nienawistnych wypowiedzi istotnie wiązała się z wiekiem respondentów (osoby starsze były bardziej skłonne zakazywać tego typu stwierdzeń). Związek ten był jednak słaby. Nie stwierdzono istotnych związków

między wiekiem a oceną obraźliwości stwierdzeń. Przeprowadzone na próbie osób dorosłych analizy nie wykazały wpływu wielkości miejscowości zamieszkiwanej przez badanych na stosunek do mowy nienawiści. W próbie młodzieży okazało się natomiast, że osoby zamieszkujące na wsi były bardziej skłonne zakazywać mowę nienawiści aniżeli mieszkańcy średnich (wynik na poziomie tendencji) i dużych (wynik istotny) miast. Nie stwierdzono związków pomiędzy oceną obraźliwości a wielkością miejsca zamieszkania w próbie osób młodych.

W obu badanych próbach przeprowadzono analizy dla poparcia zakazu mowy nienawiści i jej spostrzeganej obraźliwości w podziale na płeć osób badanych. Analizy wykazały różnice pomiędzy postrzeganiem mowy nienawiści przez kobiety i mężczyzn zarówno w grupie dorosłych, jak i młodzieży. Okazało się, że kobiety oceniały stwierdzenia jako bardziej obraźliwe oraz były bardziej skłonne ich zakazać aniżeli mężczyźni.

RYCINA 44.
Uogólnione poparcie dla zakazu i spostrzegana obraźliwość mowy nienawiści wobec mniejszości seksualnych w podziale na płeć w próbach młodzieży i dorosłych.

Postawy homofobiczne

Aby poddać dokładniejszej analizie postawy wobec mowy nienawiści skierowanej przeciwko mniejszościom seksualnym, oprócz ogólnych predyktorów (por. rozdział Predyktory mowy nienawiści) uwzględniono także miary homofobii tradycyjnej (Morrison, Parriag, Morrison, 1999) i nowoczesnej (Morrison i Morrison, 2003).

Homofobia tradycyjna

Uprzedzenia wobec mniejszości seksualnych w ujęciu tradycyjnym opierają się głównie na religijnych oraz moralnych argumentach. Charakteryzuje je przekonanie, iż mniejszości seksualne dopuszczają się swego rodzaju grzechu i/ lub postępują wbrew prawom natury. W konsekwencji osoby homoseksualne porównywane są do pedofilów, a ich preferencje uznaje się za przejaw zaburzeń psychicznych (Morrison i Morrison, 2003, za: Górską, Bilewicz, Winiewski, w przygotowaniu). Poniższa tabela przedstawia pozycje wchodzące w skład skali mierzącej homofobię tradycyjną. Zadaniem osób badanych było ustosunkowanie się do każdego ze stwierdzeń na skali od 1 – *Zdecydowanie się nie zgadzam* do 5 – *Zdecydowanie się zgadzam* ($\alpha = .83$, $M = 2.27$, $SD = 1.32$).

Homofobia tradycyjna

1. Kiedy to tylko możliwe, osób homoseksualnych powinno się unikać.
 2. Osoby homoseksualne są niemoralne.
 3. Osobom homoseksualnym nie powinno się pozwalać na pracę z dziećmi.
-

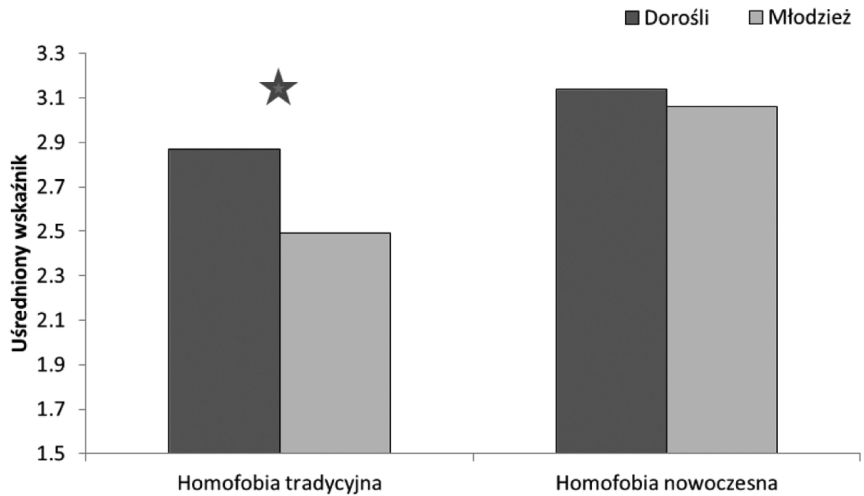
Homofobia nowoczesna

Nowoczesna forma homofobii nie upatruje w mniejszościach seksualnych uosobienia grzechu, czy „wynaturzenia”. Głosi jednak, iż osoby LGBT niesłusznie walczą o zmiany społeczne, bezzasadnie domagając się równych praw (na przykład legalizacji związków partnerskich). Postawie tej towarzyszy także przeświadczenie o braku uprzedzeń i braku dyskryminacji osób LGBT w społeczeństwie oraz przekonanie, że wszelkie negatywne reakcje wobec mniejszości seksualnych są winą samych pokrzywdzonych, którzy przywiązują nadmierną wagę do swych preferencji seksualnych i zbyt silnie się z nimi obnoszą (Morrison i Morrison, 2003, za: Górską i in., w przygotowaniu). Poniższa tabela przedstawia pozycje wchodzące w skład skali mierzącej homofobię nowoczesną. I tu zadaniem osób badanych było ustosunkowanie się do każdego ze stwierdzeń na skali od 1 – *Zdecydowanie się nie zgadzam* do 5 – *Zdecydowanie się zgadam* ($\alpha = 0.41$, $M = 3.10$, $SD = 0.97$).

Homofobia nowoczesna

1. Osoby homoseksualne, które ujawniły swoją orientację, powinny być podziwiane za odwagę. (pytanie odwrócone)
 2. Osoby homoseksualne stały się zdecydowanie zbyt konfrontacyjne w swoich żądaniach równouprawnienia.
 3. Osoby homoseksualne wciąż muszą walczyć o równe prawa. (pytanie odwrócone)
-

RYCINA 45.
Średnie wskaźniki tradycyjnej i nowoczesnej homofobii w podziale na grupy dorosłych i młodzieży. Gwiazdka oznacza, że różnica między wskaźnikiem dla dorosłych i dla młodzieży jest istotna statystycznie.

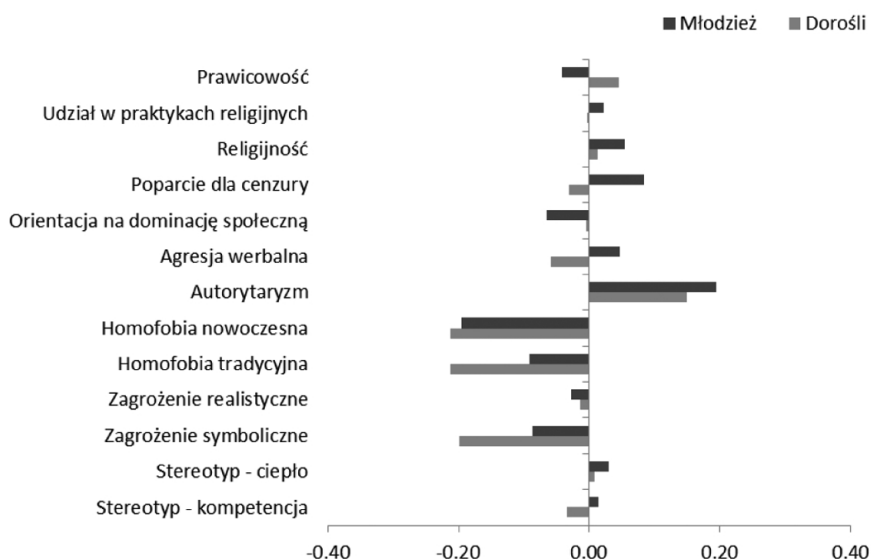

RYCINA 45 obrazuje nasilenie obu typów homofobii w próbie dorosłych oraz młodzieży. Analizy postaw wobec mniejszości seksualnych wskazują na średnie nasilenie homofobii tradycyjnej wśród młodzieży i nieco wyższe wśród osób dorosłych. Wśród badanych przeważał nowoczesny typ homofonii, w poziomie którego nie stwierdzono istotnych różnic pomiędzy obiema próbami.

Przyczyny zakazywania mowy nienawiści skierowanej przeciwko mniejszościom seksualnym

Aby zbadać, czym charakteryzują się jednostki postrzegające stwierdzenia jako obraźliwe oraz opowiadające się za nich zakazaniem, przeprowadzono wielozmienną analizę regresji. Uwzględniono w niej zarówno ogólne cechy światopoglądowe, jak i zmienne pośrednio lub bezpośrednio związane z postawami wobec mniejszości seksualnych.

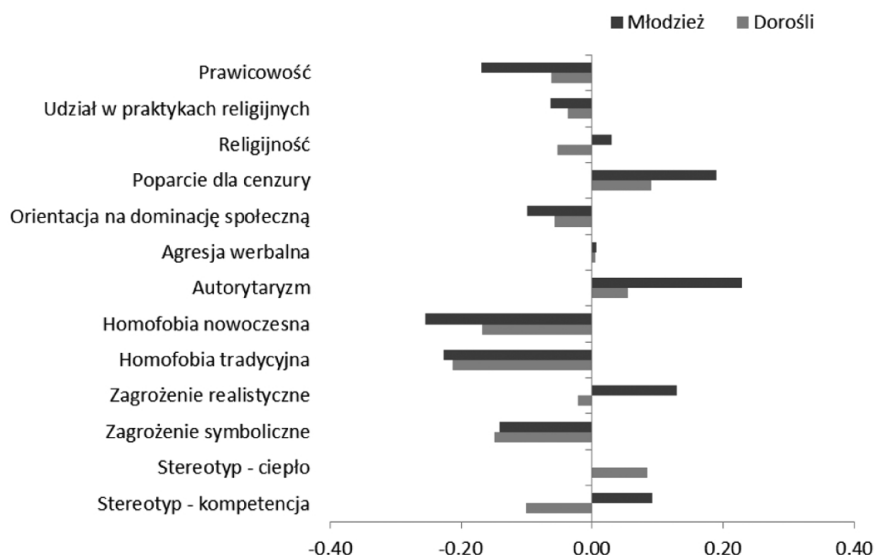
RYCINA 46.
Model regresji uwzględniający predyktory spostrzeganej obraźliwości mowy nienawiści.

Analizy regresji wielokrotnej pokazują, że w obu badanych próbach im wyższy autorytaryzm, odzwierciedlający chęć pozostawania w zgodzie z tradycyjnymi wartościami, tym wyższa ocena obraźliwości nienawistnych stwierdzeń. Ponadto w obu badanych próbach osoby z wysokimi wynikami na skali homofobii nowoczesnej uznawały prezentowane wypowiedzi jako mniej obraźliwe. Tradycyjna homofobia była związana z ocenianiem wypowiedzi jako mniej obraźliwych, ale jedynie wśród osób dorosłych.

Stwierdzono również, że im bardziej osoby dorosłe postrzegały mniejszości seksualne jako zagrażające kluczowym wartościom, tym mniej obraźliwe wydawały im się prezentowane stwierdzenia. Nie zaobserwowano podobnej prawidłowości u młodzieży.

RYCINA 47.
Model regresji uwzględniający predyktory zakazywania wypowiedzi o charakterze nienawistnym wobec mniejszości seksualnych.

Zarówno homofobia tradycyjna, jak i nowoczesna wiązały się (w obu próbach) z analizowaną zmienną. Im wyższa homofobia, tym mniejsza chęć zakazywania nienawistnych stwierdzeń. Zakazywaniu stwierdzeń w obu próbach sprzyjały za to wysokie wyniki na skali poparcia dla cenzury. Co więcej, zarówno w przypadku dorosłych, jak i młodzieży, zagrożenie symboliczne sprzyjało uznawaniu stwierdzeń jako dozwolonych.

Na podstawie przeprowadzonych analiz można powiedzieć, że jedynie wśród młodzieży wysokie wyniki na skalach autorytaryzmu oraz niskie na skali orientacji na dominację społeczną wiązały się z większym poparciem dla zakazu nienawistnych stwierdzeń. Również jedynie w tej grupie wyższa prawicowość wiązała się z niższym poparciem dla zakazu mowy nienawiści. U osób dorosłych nie wykryto tego typu zależności.

W grupie dorosłych wysokie wyniki na skali stereotypu dotyczącego kompetencji (osoby LGBT jako kompetentne i zdolne) wiązały się z mniejszym poparciem dla zakazu stwierdzeń. Im bardziej kompetentne wydawały się dorosłym osoby LGBT, tym mniej przeciwstawiano się mowie nienawiści. Zaobserwowano jednak przeciwny kierunek zależności w przypadku młodzieży – postrzeganie

przedstawicieli mniejszości jako wysoce kompetentnych wiązało się z popieraniem zakazu mowy nienawiści. Powyższe wyniki sugerują, iż postrzeganie mowy nienawiści skierowanej przeciwko mniejszościom seksualnym przez młodzież różni się od bodźców postrzegania tej mowy przez dorosłych.

Czy przyzwolenie na mowę nienawiści dotyczącą mniejszości seksualnych wiąże się z dyskryminacją?

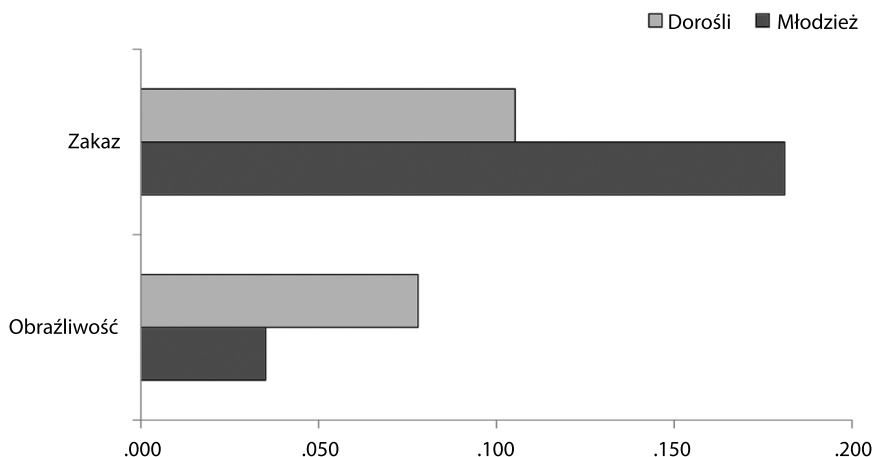
W celu sprawdzenia związków pomiędzy postawami wobec mowy nienawiści (oceną obraźliwości i przyzwoleniem na stosowanie nienawistnych stwierdzeń) a przyjmowanym dystansem wobec osób homoseksualnych, przeprowadzono analizę regresji. Poniższa tabela przedstawia pozycje wchodzące w skład skali mierzącej psychologiczny dystans wobec osób homoseksualnych. Respondenci określali, w jakim stopniu zaakceptowaliby w różnych sytuacjach życiowych przedstawiciela mniejszości seksualnej. Swoje odpowiedzi zaznaczali na skalach od 1 – *Zdecydowanie był(a)bym przeciwn(a)y* do 4 – *Zdecydowanie bym zaakceptował(a)*.

Dystans

1. Proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a)by Pan(i), aby w Pana(i) miejscu pracy zatrudniona była osoba homoseksualna.
 2. Proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a)by Pan(i) jako sąsiada osobę homoseksualną, czy też był(a)by Pan(i) temu przeciwny.
 3. Proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a)by Pan(i) małżeństwo członka Pana(i) rodziny z osobą homoseksualną.
-

RYCINA 48.

Modele regresji dla grup młodzieży i dorosłych uwzględniające postawy względem mowy nienawiści jako predyktory akceptacji osoby homoseksualnej w przestrzeni społecznej. Na wykresie przedstawiono standaryzowane współczynniki regresji beta.

Przeprowadzone analizy pokazały, że zarówno w przypadku osób dorosłych, jak i młodzieży, akceptacja osoby homoseksualnej w najbliższym otoczeniu wiąże się z większą chęcią zakazu nienawistnych stwierdzeń skierowanych do mniejszości seksualnych. Co więcej, w przypadku osób dorosłych większa akceptacja osoby homoseksualnej związana jest z wyższą oceną obraźliwości stwierdzeń. U młodzieży nie stwierdzono takiego związku.

Muzułmanie

Pytania o mowę nienawiści w dotyczącą muzułmanów

Osobom badanym przedstawiono trzy wyselekcjonowane stwierdzenia odnoszące się do muzułmanów, po każdym stwierdzeniu proszono o ocenę jego obraźliwości oraz pytano, czy takie stwierdzenie powinno być zakazane. Po całym bloku dodatkowo zadawano ogólne pytania, jak często i gdzie osoby badane stykają się z podobnymi określeniami.

Stwierdzenia

1. Muzułmanie to podłe tchórze mordują tylko kobiety, dzieci i niewinnych ludzi
2. Każdy muzułmanin ma nierówno pod dekletem nie ma wyjątków.
3. Ataki kwasem to stara forma załatwiania porachunków między muzułmanami

Pytania do określeń

Czy uważa Pan(i), że taka wypowiedź jest obraźliwa dla mniejszości muzułmańskiej?

Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Zdecydowanie obraźliwa wypowiedź* do 7 – *Zdecydowanie nieobraźliwa wypowiedź*.

Czy uważa Pan(i), że takie wypowiedzi powinny być dozwolone czy zakazane?

Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Zdecydowanie dozwolone* do 7 – *Zdecydowanie zakazane*.

Pytania ogólne

Jak często spotyka się Pan(i) ze stwierdzeniami podobnymi do powyższych?
Skala odpowiedzi (1–7) od 1 – *Nigdy* do 7 – *Bardzo często*.

Gdzie spotyka się Pan(i) ze stwierdzeniami podobnymi do powyższych?
1. Telewizja; 2. Radio; 3. Prasa; 4. Internet; 5. Demonstracja/protest/wiec (wśród uczestników); 6. Demonstracja/protest/wiec (wśród przemawiających); 7. W trakcie rozmów ze znajomymi (np. w pracy, w szkole); 8. W innych sytuacjach.

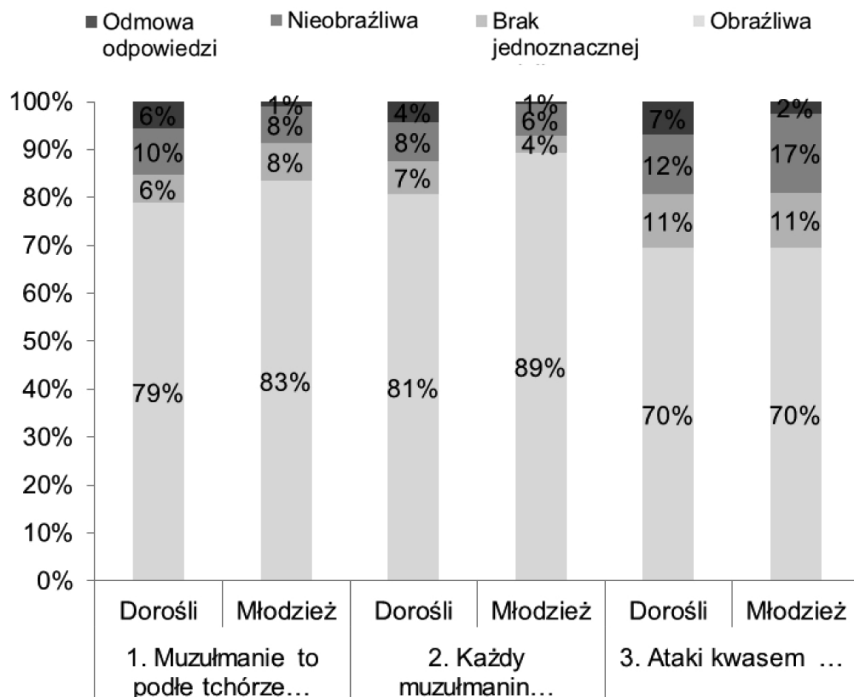
Spostrzegana obraźliwość i przyzwolenie na mowę nienawiści dotyczącą muzułmanów

Odpowiedzi respondentów pokazują, że niezależnie od formy wypowiedzi oraz mediów, które je prezentują, zdecydowana większość uważa prezentowane określenia za obraźliwe.

Wyniki wskazują, że w obu badanych próbach większość respondentów (70–90 procent) uważa, iż wszystkie prezentowane określenia są obraźliwe. Niemniej można zaobserwować istotne różnice w spostrzeganiu różnych stwierdzeń przez każdą z grup. Analizy dla grup tematycznych wypowiedzi pokazały, że młodzież bardziej niż dorośli uważa za obraźliwe określenia wpisujące się w tradycyjną mowę nienawiści, ale za to za mniej obraźliwe uważa wypowiedzi racjonalizujące. Podobnie młodzież w mniejszym stopniu niż dorośli uważa za obraźliwe wypowiedzi pochodzące z tradycyjnych mediów (radio, telewizja). Należy tu dodać, że wypowiedź zaczerpnięta z mediów zawierała elementy racjonalizujące.

RYCINA 49.

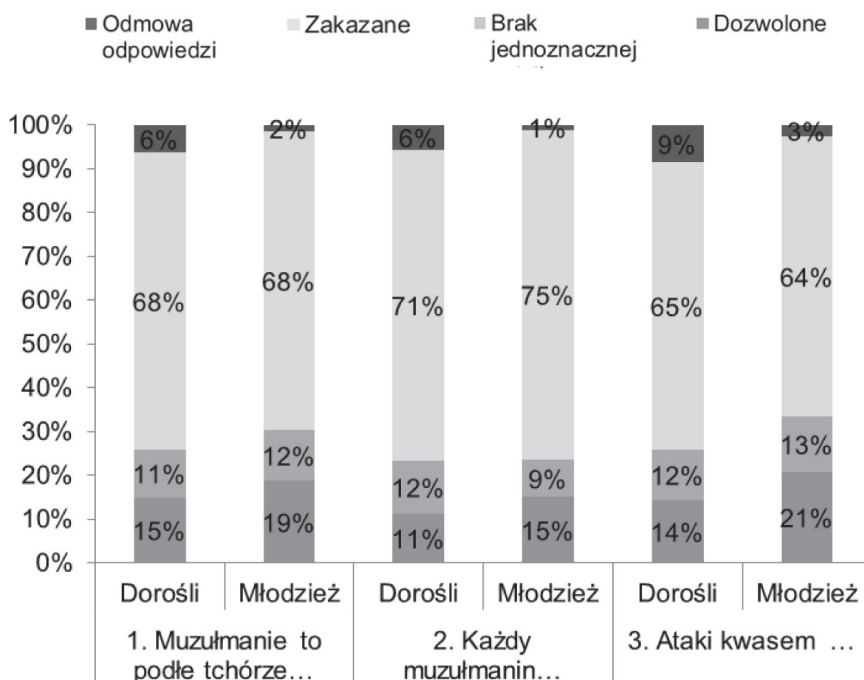
Rozkład odpowiedzi na pytania o obraźliwość prezentowanych stwierdzeń dla grupy dorosłych i młodzieży (na wykresie połączono kategorie różne natężenia zgody z obraźliwością bądź nieobraźliwością stwierdzenia).

W przypadku postaw względem zakazu bądź dozwolenia na prezentowanie podobnych określeń, znów większość respondentów w obu próbach jest raczej lub zdecydowanie za zakazem (64–75 procent). Porównanie obu grup pokazuje też, że młodzież częściej niż dorośli przyzwala na mowę nienawiści adresowaną do muzułmanów. Warto również podkreślić, że w obu grupach racjonalizująca mowa nienawiści spotyka się z istotnie wyższym przyzwoleniem niż tradycyjna mowa nienawiści.

RYCINA 50.

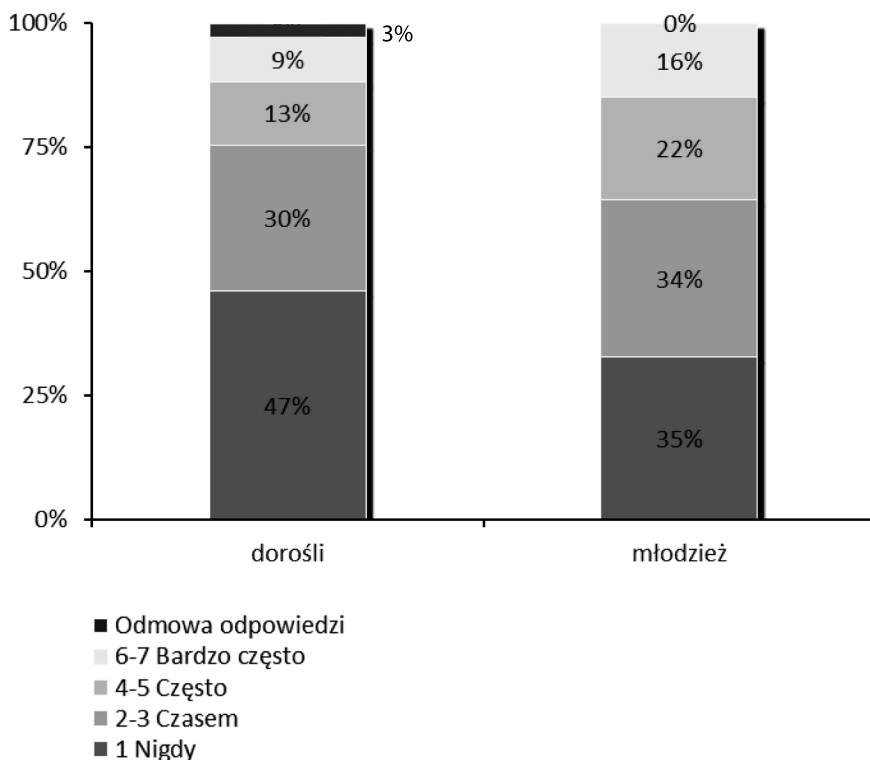
Rozkład odpowiedzi w grupach dorosłych i młodzieży na pytania o dozwole nie bądź zakazanie publicznego wyrażania prezentowanych stwierdzeń (na wykresie połączono w kategorie różne natężenia zgody na dozwole nie bądź zakazanie stwierdzenia).

Częstość kontaktów z mową nienawiści dotyczącą muzułmanów

Wśród dorosłych 47 procent osób stwierdziło, że nigdy się nie spotkało z podobnymi określeniami wobec muzułmanów. Za to wśród młodzieży tylko 35 procent deklaruje, że nigdy się z takimi określeniami nie spotkało. Pomimo dużego odsetka osób deklarujących w obu grupach brak kontaktu z podobnymi treściami, ponad 15 procent dorosłych i młodzieży deklaruje, że stosunkowo często (powyżej środka skali) spotyka takie wypowiedzi. Porównanie wyników dla obu grup wskazuje, że młodzież zdecydowanie częściej spotyka takie określenia.

RYCINA 51.
Deklaracje częstości kontaktów z podobnymi określeniami (na wykresie połączono kategorie 2–3, 4–5, 6–7).

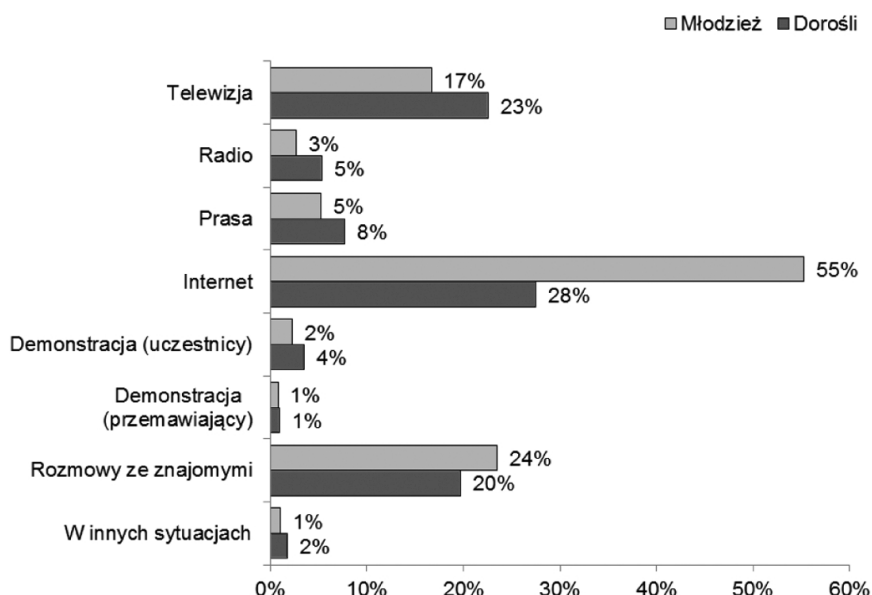

Kontakt z mową nienawiści wobec muzułmanów

Pytania o miejsca, w których respondenci stykają się z mową nienawiści skierowaną przeciwko muzułmanom, pokazują, że grupy młodzieży i dorosłych generalnie stykają się z tego typu określeniami w tych samych miejscach, ale w zdecydowanie innych proporcjach. W obu grupach, dorosłych i młodzieży, dominuje Internet – treści nienawistne wobec muzułmanów spotkało tam prawie 55 procent młodzieży i jedynie około 30 procent dorosłych. Drugim miejscem, gdzie młodzież spotyka się z mową nienawiści skierowaną do muzułmanów, są rozmowy prywatne, a trzecim telewizja. Wśród dorosłych wzór jest odwrótny, gdyż poza Internetem głównym źródłem kontaktów z omawianymi stwierdzeniami jest telewizja, a następnie rozmowy ze znajomymi. Generalnie dorośli częściej niż młodzież stykają się z podobnymi treściami w tradycyjnych mediach.

RYCINA 52.

Miejsca gdzie dorośli i młodzież stykają się z wypowiedziami o charakterze antyislamskim

Demografia a spostrzegana obraźliwość mowy nienawiści i postawy względem zakazu propagowania obraźliwych treści

10. Uogólnione wskaźniki wyliczono na podstawie średnich (po odwróceniu skali) odpowiedzi na pytania o obraźliwość trzech wypowiedzi ($M = 5,92$, $SD = 1,38$, $\alpha = 0,75$) oraz pytań odnośnie zakazywania podobnych stwierdzeń ($M = 5,52$, $SD = 1,62$, $\alpha = 0,79$)

11. Efekt jest istotny statystycznie, choć bardzo słaby.

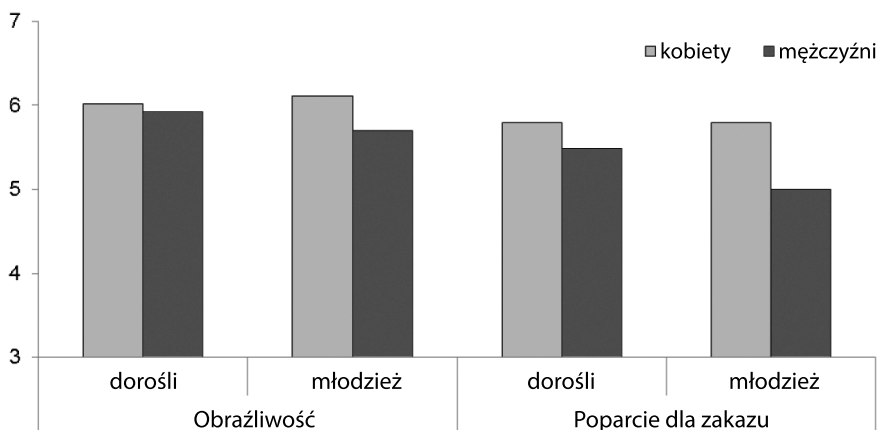
W celu oceny relacji różnych zmiennych demograficznych z postawami wobec mowy nienawiści skierowanej do muzułmanów przeprowadzone zostały analizy z zastosowaniem uogólnionych¹⁰ opinii na temat obraźliwości i postaw odnośnie zakazywania rozpowszechniania takich treści.

Wyniki pokazują, że wśród dorosłych wykształcenie jest marginalnie¹¹ związane z postrzeganiem wypowiedzi jako obraźliwych – im wyższe wykształcenie, tym określenia są spostrzegane jako bardziej obraźliwe. Wykształcenie nie jest jednak związane z poparciem dla zakazywania tego typu wypowiedzi. W próbie młodzieży typ szkoły, do której uczęszczają ankietowani, ani poziom wykształcenia rodziców nie mają związku z postawami względem mowy nienawiści.

12. Analizy prowadzono jedynie na próbie z ogólnej populacji

Poparcie dla zakazywania obraźliwych wypowiedzi jest za to związane z wiekiem¹² – osoby starsze są nieco bardziej skłonne ich zakazywać, ale jest to słaby związek. Analogiczne analizy dla obraźliwości pokazały podobną zależność, lecz siła tej zależności jest marginalna. Analizy przeprowadzone na obu próbach wiekowych nie wykazują powiązań postaw względem mowy nienawiści z wielkością miasta pochodzenia.

RYCINA 53.
Uogólnione poparcie dla zakazu i spostrzegana obraźliwość mowy nienawiści wobec muzułmanów w podziale na płeć w próbach młodzieży i w ogólnej populacji.

W obu badanych próbach przeprowadzono również analizy dla poparcia zakazu dla mowy nienawiści i spostrzeganej obraźliwości w podziale na płeć osób badanych. Wyniki wskazują na względnie stałą tendencję: kobiety niezależnie od grupy (młodzież czy ogólna populacja) są większymi zwolenniczkami takich zakazów. Warto jednak podkreślić, że omawiana różnica między płciami jest mniejsza w przypadku osób dorosłych i większa wśród młodzieży – dziewczęta zdecydowanie bardziej niż chłopcy są zdania, iż takie wypowiedzi powinny być zakazane. W przypadku spostrzeganej obraźliwości, w grupie osób dorosłych nie ma różnic w tym, jak kobiety i mężczyźni spostrzegają wypowiedzi antymuzułmańskie – wszyscy dorośli postrzegają je jako podobnie obraźliwe. Za to w przypadku młodzieży dziewczęta bardziej niż chłopcy spostrzegają takie wypowiedzi jako obraźliwe.

Postawy antymuzułmańskie

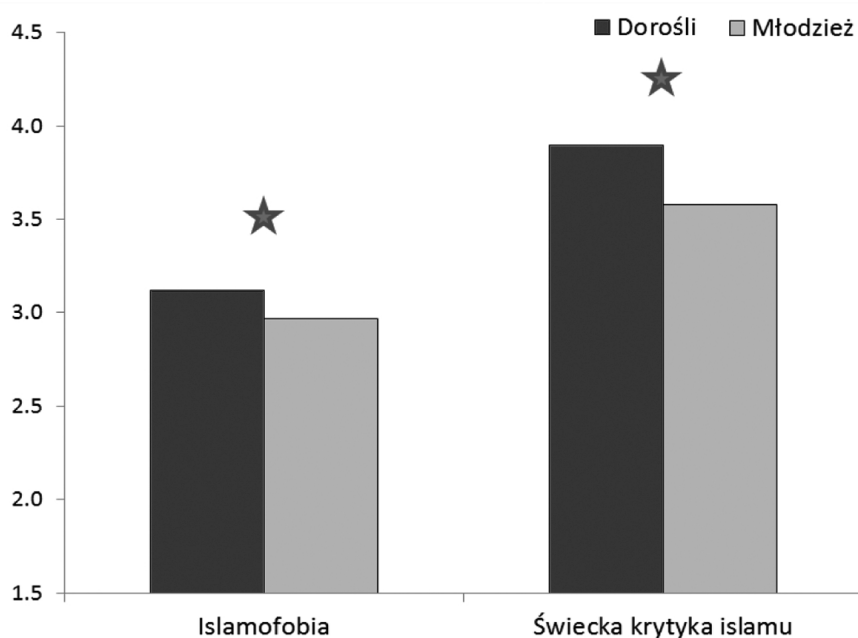
W celu analizy psychologicznej zjawiska mowy nienawiści w badaniu zostały zadane pytania mierzące ogólne predyktory akceptacji mowy nienawiści (por. rozdział Predyktory mowy nienawiści). Dodatkowo w przypadku mowy nienawiści skierowanej do muzułmanów postanowiliśmy zadać serię pytań związanych z uprzedzeniami wobec muzułmanów. W literaturze zajmującej się islamofobią podnoszone są często dwie kwestie. Pierwsza to kwestia wzrostu w ostatnim czasie uprzedzeń wobec muzułmanów i ich dyskryminacji. Druga kwestia to debaty i kontrowersje wokół różnych praktyk związanych z religią, które poddawane są racjonalnej krytyce (np. obrzezanie czy ubój rytualny). Z pomieszczenia tych dwóch narracji wynikają problemy zarówno w samej debacie publicznej, jak i w pomiarze obu tych zjawisk. Z jednej strony niekiedy świecka krytyka odbierana jest jako wyrażanie uprzedzeń, z drugiej zaś wyrażanie uprzedzeń maskowane jest racjonalnymi argumentami (Halliday, 1999; Meer i Modood, 2009).

W naszym badaniu zadaliśmy serię pytań, będących adaptacją skali skonstruowanej przez niemieckich badaczy (Imhoff i Recker, w druku), mających na celu pomiar zarówno uprzedzeń wobec muzułmanów, jak i postaw związanych z racjonalną krytyką islamu.

SKALA/PYTANIE	M	SD	α
Uprzedzenia wobec muzułmanów (islamofobia)	3,06	0,93	0,73
1. Islam jest archaiczną religią, która nie może się dostosować do nowych czasów.	3,41	1,28	
2. Muzułmanie i ich religia są tak różni od nas, że nie powinni mieć dostępu do wszystkich stanowisk w społeczeństwie.	2,94	1,37	
3. W porównaniu z innymi religiami muzułmanie są raczej prymitywni.	2,85	1,28	

Świecka krytyka islamu	3,76	0,93	0,62
	3,53	1,19	
1. Rozdzielenie religii od państwa, tak jak to jest w krajach zachodnich, przyniosłoby postęp w wielu islamskich krajach.			
2. Powinniśmy popierać muzułmanów odcinających się od fundamentalistycznych interpretacji islamu.	3,58	1,67	
3. To skandaliczne, że w niektórych krajach islamskich karze się ludzi za nieprzestrzeganie zasad religii.	4,11	1,18	

RYCINA 54.
Średnie wskaźniki dla skal islamofobii i świeckiej krytyki islamu w podziale na grupy dorosłych i młodzieży. Gwiazdki oznaczają różnice istotne statystycznie.

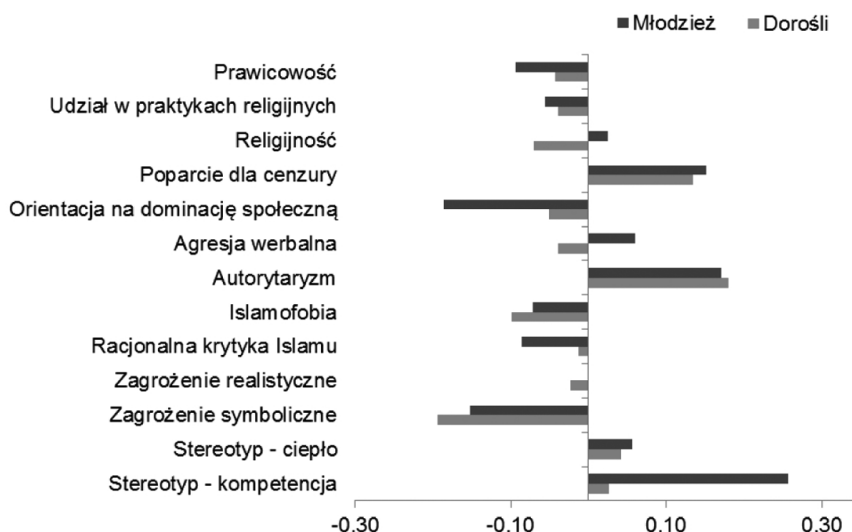
Analizy postaw względem islamu wskazują na średnie (w okolicy środka skali) nasilenie uprzedzeń antymuzułmańskich wśród młodzieży i dorosłych. Zauważyliśmy niewielkie, ale istotne statystycznie różnice między grupami wiekowymi – młodzież deklaruje niższe niż dorośli postawy islamofobiczne. W obu

grupach zdecydowanie wyższe są wskaźniki postaw związanych z racjonalną krytyką islamu niż wskaźniki postaw czysto islamofobicznych. Warto jednak podkreślić, że w grupie dorosłych wskaźnik racjonalnej krytyki islamu jest wyższy niż wśród młodzieży.

Przyczyny popierania zakazu upowszechniania wypowiedzi antymuzułmańskich

By odpowiedzieć na pytanie, czym charakteryzują się osoby, które uważają, iż należy zakazywać obraźliwych wypowiedzi przeciwko muzułmanom, przeprowadzona została (w obu próbach badanych) analiza regresji wielozmiennowej. W analizie tej uwzględniono ogólne postawy i zmienne światopoglądowe oraz postawy specyficzne, czyli takie, których obiektem pośrednio lub bezpośrednio są muzułmanie.

RYCINA 55.
Modele regresji uwzględniające predyktory zakazywania wypowiedzi o charakterze islamofobicznym dla grupy dorosłych i młodzieży. Na wykresie przedstawiono standaryzowane współczynniki regresji beta.

Analizy regresji wielokrotnej pokazują, że w obu badanych próbach poparcie dla zakazywania obraźliwych wypowiedzi względem muzułmanów jest związane z wyższym poziomem autorytaryzmu oraz poparciem dla cenzury – im wyższy autorytaryzm i im bardziej pozytywne postawy względem cenzurowania treści w życiu publicznym, tym większy poziom zgody na zakazywanie treści obraźliwych.

Okazało się, że niektóre zmienne wpływają tylko na młodzież. Po pierwsze, w grupie młodzieży orientacja na dominację społeczną (SDO) okazała się negatywnie związana z poparciem dla zakazywania treści antyislamskich. Im osoby badane bardziej spostrzegają świat w kategoriach hierarchicznych, w których każda grupa musi znać swoje miejsce, tym bardziej są skłonne pozwalać na antymuzułmańskie wypowiedzi. Drugim elementem odróżniającym postawy młodzieży od dorosłych jest fakt, że wśród młodzieży większe dopuszczenie obraźliwych wypowiedzi jest związane z deklarowaną prawicowością poglądów, natomiast wśród dorosłych takiej zależności nie ma. Jednocześnie postawy względem mowy nienawiści skierowanej przeciwko muzułmanom nie mają związku z religijnością ani uczestnictwem w obrzędach religijnych w żadnej z grup wiekowych.

W odniesieniu zarówno do racjonalnych jak i uprzedzonych postaw względem muzułmanów jedynie w grupie dorosłych islamofobia w niewielkim stopniu okazała się predyktorem większego dopuszczania mowy nienawiści.

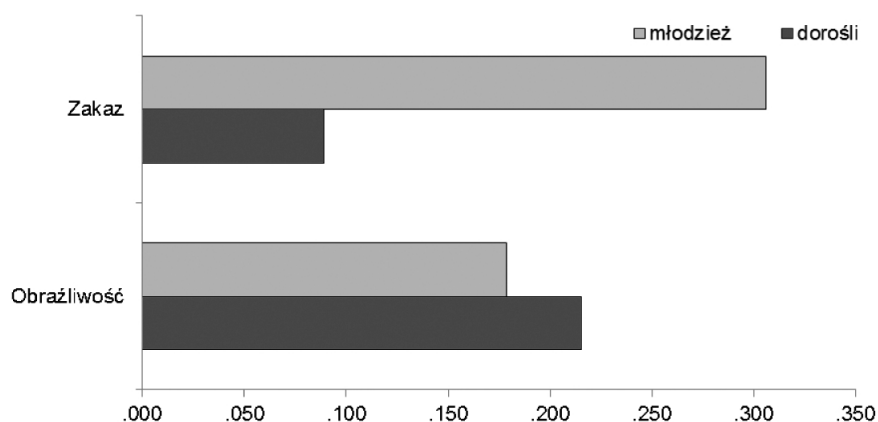
Związki stereotypów i spostrzeganych zagrożeń też nie rozkładają się równomiernie w badanych grupach. Co prawda w obu grupach przyzwolenie na mowę nienawiści jest związane ze spostrzeganiem muzułmanów jako zagrażających, ale dzieje się tak jedynie na poziomie symbolicznym. Ponadto jedynie w grupie młodzieży postrzeganie muzułmanów jako kompetentnych (ale nie jako ciepłych) jest związane z większym poparciem dla zakazywania mowy nienawiści.

Ciekawym wynikiem jest również moc wyjaśniająca modelu z Ryciny 55, która w przypadku osób dorosłych jest zdecydowanie niższa (około 15 procent zmienności) niż w przypadku młodzieży (około 30 procent). Oznacza to, że w przypadku młodzieży związki opisanych zmiennych z przyzwoleniem na mowę nienawiści dotyczącą muzułmanów są zdecydowanie silniejsze niż w przypadku dorosłych, na których opinie wpływa zapewne więcej niezmiierzonych w badaniu czynników.

Czy przyzwolenie na mowę nienawiści wpływa na dyskryminację?

Ostatnim krokiem analiz przyzwolenia na mowę nienawiści skierowaną do muzułmanów było szukanie odpowiedzi na pytanie, czy przyzwolenie na wyrażanie negatywnych treści ma związek z intencjami dyskryminacyjnymi. W tym celu sprawdziliśmy związek spostrzeganej obraźliwości oraz przyzwolenia na mowę nienawiści dotyczącą muzułmanów z akceptacją tej grupy w przestrzeni społecznej (czyli z preferowanym dystansem pomiędzy respondentem a osobami wyznającymi islam).

RYCINA 56.
Modele regresji dla grupy młodzieży i dorosłych uwzględniające postawy względem mowy nienawiści jako predyktory akceptacji muzułmanina w przestrzeni społecznej. Na wykresie przedstawiono standaryzowane współczynniki regresji beta.

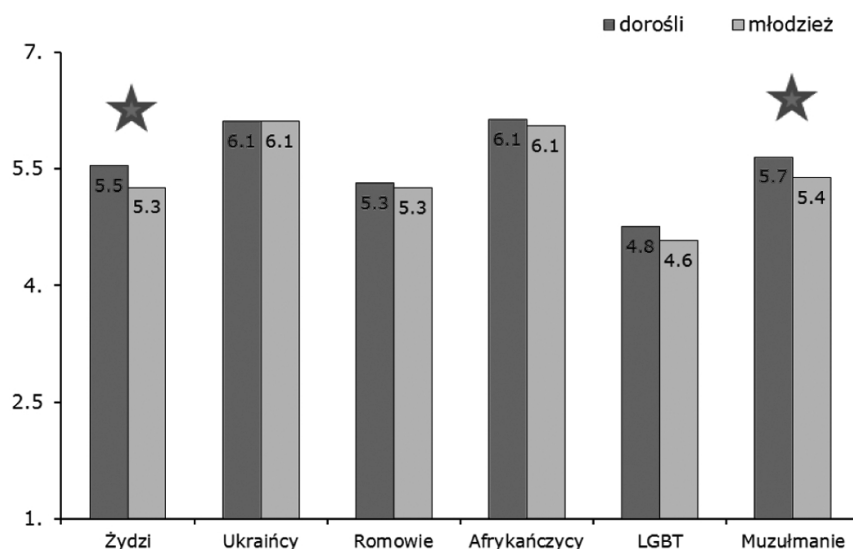

Przeprowadzone analizy pokazały, że zarówno w przypadku młodzieży, jak i dorosłych, spostrzegana obraźliwość i opinia o konieczności zakazywania tego typu wypowiedzi są niezależnie od siebie związane z większą akceptacją muzułmanów we własnym otoczeniu. Warto jednak zwrócić uwagę, iż w przypadku dorosłych związek przyzwolenia na mowę nienawiści z akceptacją muzułmanów jest relatywnie niewielki, natomiast w przypadku młodzieży związek ten jest silny i cały model wyjaśnia znacznie większą część wariancji (7 procent dla dorosłych i 18 procent dla młodzieży).

Mowa nienawiści – mechanizmy ogólne

Chcąc porównać dopuszczalność mowy nienawiści wobec różnych grup, przeprowadziliśmy analizę uwzględniającą uśredniony stosunek do przykładów mowy nienawiści dla każdej z grup. Analizy – ukazane na Rycinie 57 – przeprowadzono osobno dla próby osób dorosłych (różowe słupki) oraz młodzieży (szare słupki). Wysokość słupka oznacza poziom dopuszczalności przeciętnej nienawistnej wypowiedzi skierowanej wobec danej grupy (skala: 1 – Wypowiedź powinna być w pełni dozwolona, 7 – Wypowiedź powinna być zakazana).

RYCINA 57.
Średnie preferencje zakazu (vs. dozwolenia) przykładów mowy nienawiści skierowanych wobec różnych grup mniejszościowych. (Osobne wyniki dla próby młodzieży i dorosłych; gwiazdkami zaznaczono istotne różnice pomiędzy wynikami w młodzieży tych próbach).

Dopuszczalność mowy nienawiści – dorośli

Analizy odpowiedzi osób dorosłych wykazały istnienie istotnych różnic pomiędzy mową nienawiści skierowaną do różnych grup mniejszościowych. Największe przyzwolenie zaobserwowano dla mowy nienawiści wobec osób LGBT ($M = 4,76$, $SD = 1,92$). Mowa nienawiści wobec Romów jest uznawana za

nieco mniej dopuszczalną niż wobec osób LGBT ($M = 5,31$, $SD = 1,92$). Jeszcze mniej dopuszczalna jest mowa nienawiści wobec Żydów ($M = 5,54$, $SD = 1,60$). Mowa nienawiści wobec Żydów jest jednak bardziej dopuszczalna aniżeli mowa nienawiści wobec muzułmanów ($M = 5,64$, $SD = 1,62$). Mowa nienawiści wobec Ukraińców była uznana za jeszcze bardziej niedopuszczalną niż wobec muzułmanów ($M = 6,11$, $SD = 1,35$). Mowa nienawiści wobec Ukraińców była uznana za tak samo niedopuszczalną, jak mowa nienawiści wobec Afrykańczyków/osób czarnoskórych ($M = 6,13$, $SD = 1,31$). Widać więc wyraźnie, że istnieją grupy mniej chronione normami poprawności politycznej (w szczególności osoby LGBT i Romowie), wobec których mowa nienawiści jest przez osoby dorosłe dopuszczana.

W populacji osób dorosłych mowa nienawiści wobec wszystkich mniejszości była w większym stopniu dopuszczana przez mężczyzn niż kobiety i bardziej dopuszczana przez osoby młodsze niż starsze. Dopuszczalność mowy nienawiści rosła również wraz z wielkością miejsca zamieszkania, choć był to efekt słaby. Mowa nienawiści była w podobnym stopniu dopuszczana przez osoby lepiej i gorzej wykształcone oraz przez osoby o subiektywnie lepszych i gorszych warunkach materialnych.

Dopuszczalność mowy nienawiści – młodzież

W wypadku młodzieży różnice w ocenie mowy nienawiści kierowanej do poszczególnych mniejszości były jeszcze większe. Tu również największe przyzwolenie jest dla mowy nienawiści wobec osób LGBT ($M = 4,57$, $SD = 1,84$). Mowa nienawiści wobec Romów jest uznawana za mniej dopuszczalną niż wobec osób LGBT ($M = 5,25$, $SD = 1,79$). Mowa nienawiści wobec Żydów była uznana za tak samo dopuszczalną, jak ta skierowana do Romów ($M = 5,26$, $SD = 1,59$). Mowa nienawiści wobec Żydów jest jednak bardziej dopuszczalna aniżeli mowa nienawiści wobec muzułmanów ($M = 5,38$, $SD = 1,62$), choć różnice te nie są duże. Mowa nienawiści wobec Afrykańczyków/osób czarnoskórych była uznana za jeszcze bardziej niedopuszczalną niż wobec muzułmanów ($M = 6,06$, $SD = 1,33$). Mowa nienawiści wobec Afrykańczyków/osób czarnoskórych była uznana za tak samo niedopuszczalną, jak mowa nienawiści wobec Ukraińców ($M = 6,11$, $SD = 1,29$). Tak więc u młodzieży zaobserwować można identyczne jak u dorosłych uszeregowanie grup – najbardziej chronieni normami poprawności byli Ukraińcy i Afrykańczycy/osoby czarnoskóre, zaś najmniej osoby LGBT, Romowie, Żydzi i muzułmanie.

Młodzież uznawała mowę nienawiści za bardziej dopuszczalną niż dorośli, choć różnice te nie były duże. W wypadku przykładów mowy nienawiści wobec konkretnych grup, młodzież chętniej niż dorośli dopuściłaby wypowiedzi nienawistne wobec Żydów i muzułmanów.

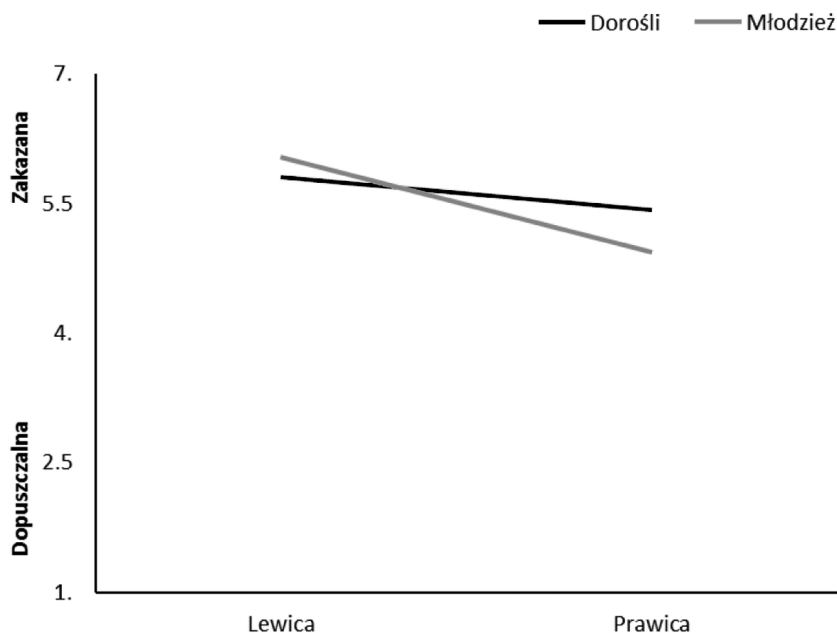
Podobnie jak w przypadku populacji osób dorosłych, ponownie to mężczyźni/chłopcy w większym stopniu byli skłonni uważać mowę nienawiści (w stosunku do wszystkich mniejszości) za bardziej dopuszczalną niż kobiety/dziewczęta. Zauważyliśmy również istotny związek z subiektywną oceną warunków materialnych – młodzież oceniająca swoje warunki materialne jako gorsze w porównaniu do innych w większym stopniu oceniała wszystkie stwierdzenia jako dopuszczalne. Co interesujące, dopuszczalność mowy nienawiści była większa u osób posiadających lepiej wykształconych ojców (przy kontroli wykształcenia ojca, wykształcenie matki nie odgrywało istotnej roli w modelu objaśniającym przyzwolenie na mowę nienawiści). Nie stwierdzono istotnych różnic w dopuszczalności mowy nienawiści pomiędzy uczniami różnego typu szkół.

Dopuszczalność mowy nienawiści a poglądy polityczne dorosłych i młodzieży

Wart odnotowania wydaje się też związek dopuszczalności mowy nienawiści z deklarowanymi poglądami politycznymi. Pojawiły się tu wyraźne różnice pomiędzy młodymi badanymi a dorosłymi. O ile związek poglądów politycznych z dopuszczalnością mowy nienawiści u dorosłych był słaby, o tyle u młodzieży akceptacja mowy nienawiści była silnie związana z przekonaniami politycznymi – osoby lewicowe zdecydowanie częściej domagały się zakazania tego typu wypowiedzi niż osoby prawicowe (por. RYCINA 58).

RYCINA 58.

Związki poglądów politycznych z preferencją zakazu (vs. dopuszczalności) mowy nienawiści u dorosłych oraz młodzieży (nachylenia proste w efekcie interakcyjnym zmiennej ciągłej prawicowości i zmiennej dychotomicznej grupy badanej – dorosłych vs. młodzieży).

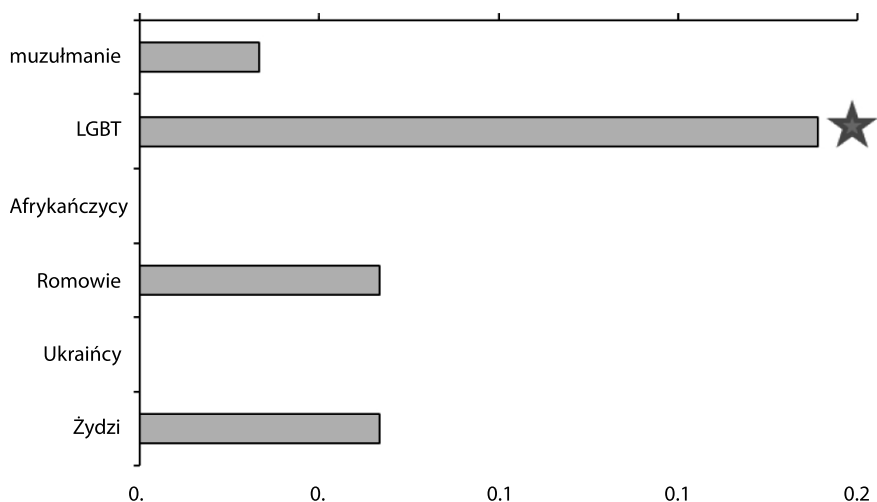

Gdy przyjrzeć się temu, jak poglądy polityczne dorosłych i młodzieży wpływają na akceptację mowy nienawiści wobec konkretnych grup, to widzieć, że w wypadku dorosłych poglądy polityczne związane są wyłącznie z akceptacją mowy nienawiści wobec osób LGBT (RYCINA 59, wysokość słupka oznacza siłę korelacji stopnia prawicowości poglądów z akceptacją mowy nienawiści wobec danej grupy). Nie było istotnego związku poglądów politycznych z akceptacją mowy nienawiści wobec innych grup, a w wypadku Afrykańczyków/osób czarnoskórych i Ukraińców korelacja ta była praktycznie zerowa.

Za to w wypadku młodzieży akceptacja mowy nienawiści okazała się silnie związana z poglądami politycznymi – dotyczyło to nie tylko osób LGBT, ale również akceptacji mowy nienawiści wobec muzułmanów, Romów oraz Żydów (por. RYCINA 60).

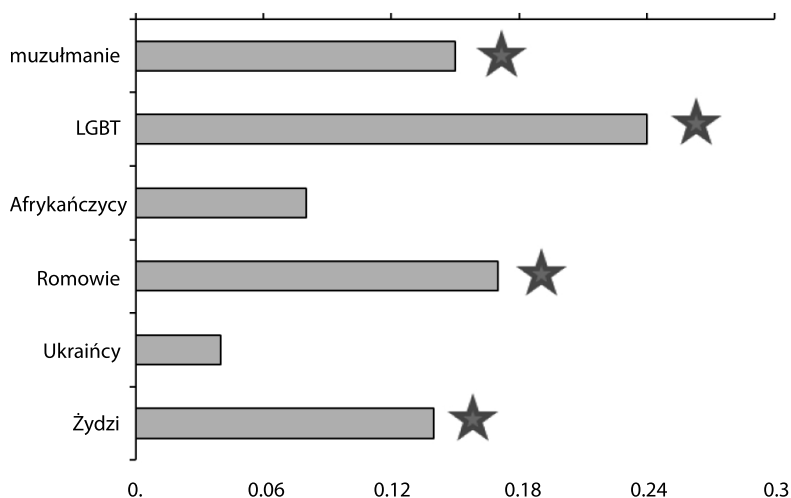
RYCINA 59.

Związki deklarowanych poglądów politycznych (prawicowości) z dopuszczalnością mowy nienawiści wobec poszczególnych grup mniejszościowych w próbie dorosłych. Wysokość słupka oznacza siłę korelacji. Gwiazdką zaznaczono korelacje istotne statystycznie.

RYCINA 60.

Związki deklarowanych poglądów politycznych (prawicowości) z dopuszczalnością mowy nienawiści wobec poszczególnych grup mniejszościowych w próbie młodzieży. Wysokość słupka oznacza siłę korelacji. Gwiazdką zaznaczono korelacje istotne statystycznie.

Dopuszczalność mowy nienawiści a kontakt z nią u dorosłych i młodzieży

Przyczyną różnic pomiędzy młodzieżą a dorosłymi w przyzwoleniu na mowę nienawiści nie są jednak wyłącznie poglądy polityczne. Warto zwrócić uwagę na inną zasadniczą różnicę: młodzież znacznie częściej niż dorośli styka się z przykładami mowy nienawiści. Badani pytani byli, jak często w swoim otoczeniu stykają się z mową nienawiści (czyli z wypowiedziami podobnymi do tych, które przeczytali w kwestionariuszu); odpowiedzi należało udzielić na skali od 1 – *Nigdy* do 7 – *Bardzo często*. Przeciętna odpowiedź u młodzieży wynosiła 3,42 ($SD = 1,31$), natomiast u dorosłych – 2,82 ($SD = 1,37$). Częstsza ekspozycja na mowę nienawiści w dużym stopniu wyjaśniała różnice pomiędzy dorosłymi a młodzieżą w dopuszczalności mowy nienawiści. Z drugiej strony, o ile ekspozycja na mowę nienawiści w wypadku dorosłych nasilała dystans do Żydów, Ukraińców, Afrykańczyków/osób czarnoskórych, osób LGBT i muzułmanów, o tyle w wypadku młodzieży zaobserwowano wyłącznie korelację ekspozycji na mowę nienawiści z dystansem do Ukraińców i Afrykańczyków/osób czarnoskórych, a zatem grup, wobec których mowa nienawiści uznawana jest za najmniej dopuszczalną. Można więc przypuszczać, że młodzież jest tak często konfrontowana z mową nienawiści, że tego typu doświadczenie nie ma już większego wpływu na jej bezpośrednie postawy.

Z drugiej strony warto zauważyć, że ekspozycja na mowę nienawiści jest istotnie skorelowana z agresją słowną. Osoby częściej narażone na kontakt z mową nienawiści deklarują wyższy poziom słownej agresji aniżeli osoby mające mniej kontakt z mową nienawiści. Związek ten jest silniejszy wśród młodzieży niż wśród dorosłych.

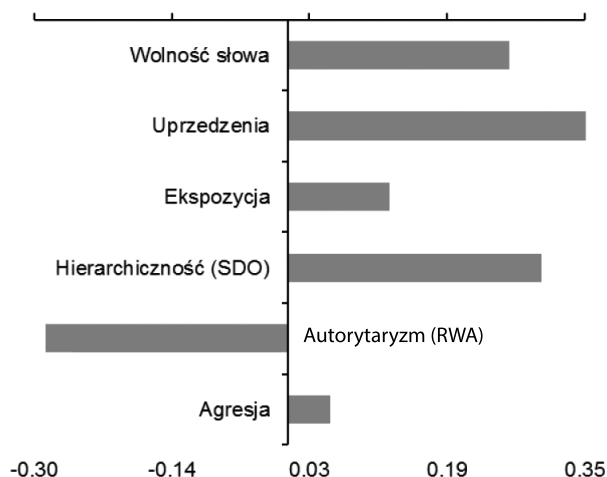
Dodatkowa analiza pozwoliła nam sprawdzić, jakie czynniki demograficzne są związane z częstością ekspozycji na mowę nienawiści. W populacji osób dorosłych (powyżej 18 lat) częstszy kontakt z tego typu wypowiedziami (wobec wszystkich analizowanych grup) deklarowały w większym stopniu osoby młodsze niż starsze. Co interesujące, z mową nienawiści częściej spotykały się osoby lepiej wykształcone oraz pochodzące z większych miast. Nie stwierdziliśmy różnic w ekspozycji ani między kobietami i mężczyznami, ani między chłopcami i dziewczętami. Nie wystąpiła również różnica pomiędzy osobami oceniającymi lepiej lub gorzej swoją sytuację materialną. Za to u młodzieży stwierdziliśmy istotny, ale słaby związek z wykształceniem ojca (nie matki) – młodzież posiadająca lepiej wykształconych ojców (lub opiekunów) deklarowała istotnie częstszy

kontakt ze stwierdzeniami zawierającymi mowę nienawiści. Zauważyliśmy ponadto istotną różnicę pomiędzy uczniami liceów ogólnokształcących ($M = 3,54$, $SD = 1,28$) i techników ($M = 3,52$, $SD = 1,24$), a uczniami zasadniczych szkół zawodowych ($M = 2,93$, $SD = 1,41$) – w tych ostatnich deklarowany kontakt z mową nienawiści był istotnie niższy niż w tych pierwszych. Średnia dla uczniów gimnazjów lokowała się pośrodku ($M = 3,31$, $SD = 1,42$) i nie różniła się istotnie od średnich dla pozostałych typów szkół.

Dopuszczalność mowy nienawiści a światopogląd dorosłych i młodzieży

W kolejnym kroku analiz postanowiliśmy sprawdzić, jakie są główne korelaty psychologiczne i światopoglądowe przyzwolenia na mowę nienawiści – czyli kto częściej uważa mowę nienawiści za dopuszczalną (osobno wśród młodzieży i dorosłych). RYCINA 61 obrazuje wpływ głównych zmiennych w wypadku młodzieży.

RYCINA 61.
Wpływ czynników psychologicznych (hierarchiczność, autorytaryzm, agresja), postaw (wolność słowa, uprzedzenia, prawicowość) i sytuacji (ekspozycja na mowę nienawiści) na dopuszczalność mowy nienawiści u młodzieży.

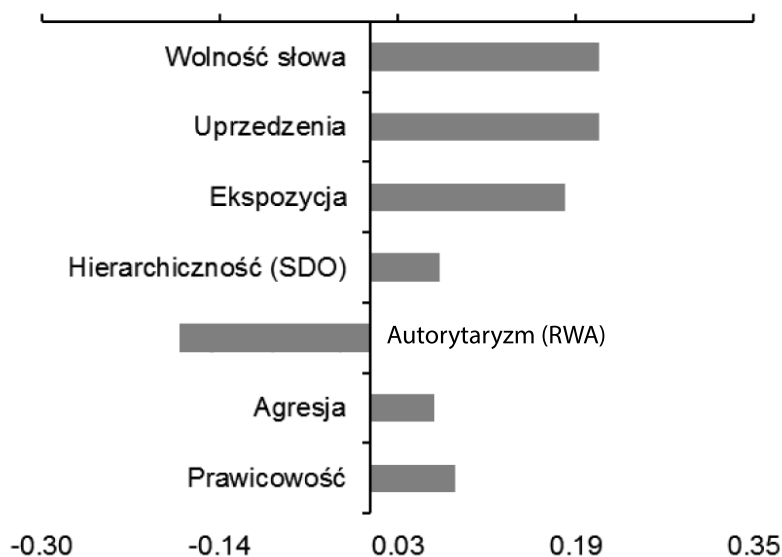

Analiza korelacji dowodzi, że wśród ludzi młodych istotnie częściej przyzwalają na mowę nienawiści osoby o prawicowych poglądach, o hierarchicznych poglądach na świat (zatem uznający, że „mniejszości powinny znać swoje miejsce”),

uprzedzone do mniejszości (nieakceptujące mniejszości w swoim otoczeniu), a jednocześnie bardziej ceniące wolność słowa i często słyszące mowę nienawiści w swoim otoczeniu. Najsilniejszymi korelatami były jednak te związane ze stosunkiem do mniejszości – akceptacja mowy nienawiści jest w większym stopniu powiązana z niechęcią do mniejszości aniżeli z umiłowaniem wolności słowa. Nie zaobserwowaliśmy żadnego związku z agresją werbalną – młodzież bardziej agresywna niekoniecznie bardziej aprobuje mowę nienawiści. Mowa nienawiści nie jest więc li tylko kolejnym przejawem agresji werbalnej. Nieco zaskakujący okazał się ujemny związek aprobaty dla mowy nienawiści z autorytaryzmem. Osoby autorytarne – a zatem bardziej posłuszne wobec autorytetu przełożonych i niechętne odstępcom od tradycyjnego porządku – częściej były zdecydowane zakazać mowę nienawiści. Świadczy to zapewne o istnieniu w Polsce normy zakazującej tego typu nienawistnych wypowiedzi, której osoby autorytarne zapewne chcą się podporządkować. Młodzi ludzie aprobujący mowę nienawiści występują niejako na przekór normie społecznej.

Kolejna analiza korelacyjna dotyczyła aprobaty mowy nienawiści u osób dorosłych. W wypadku dorosłych najsilniejszymi korelatami przyzwolenia na mowę nienawiści były: poparcie dla wolności słowa, uprzedzenia (brak akceptacji dla mniejszości w otoczeniu) oraz ekspozycja na mowę nienawiści w otoczeniu (osoby częściej stykające się z mową nienawiści uważały ją za bardziej dopuszczalną). U dorosłych dopuszczalność mowy nienawiści była niezwiązana z agresją i bardzo słabo związana z hierarchicznością oraz prawicowością poglądów. Podobnie jak u młodzieży osoby autorytarne były zwolennikami zakazu mowy nienawiści.

RYCINA 62.
Wpływ czynników psychologicznych (hierarchiczność, autorytaryzm, agresja), postaw (wolność słowa, uprzedzenia, prawicowość) i sytuacji (ekspozycja na mowę nienawiści) na dopuszczalność mowy nienawiści u dorosłych.

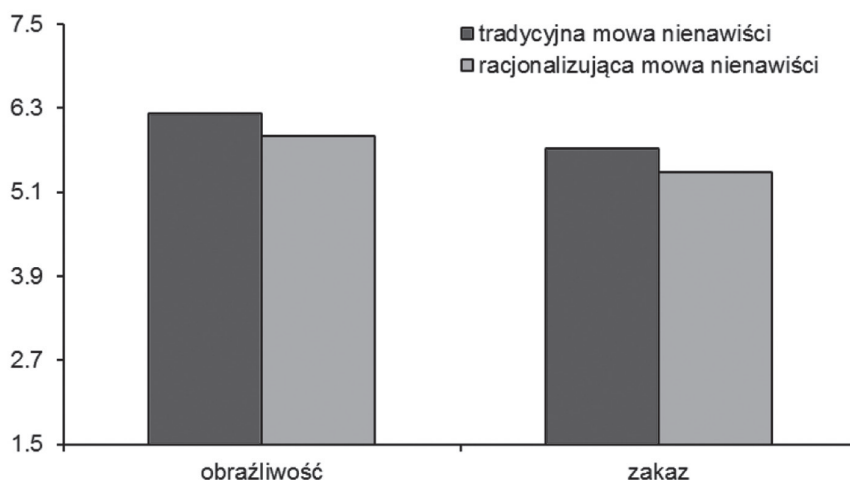

Tradycyjna i racjonalizująca mowa nienawiści

Ostatnim typem analiz były porównania szacowanej obraźliwości oraz dopuszczalności przykładów mowy nienawiści należących do dwóch wyróżnionych przez nas kategorii – tradycyjnej mowy nienawiści oraz racjonalizującej mowy nienawiści. Tradycyjna mowa nienawiści zawiera wulgaryzmy, obraźliwe określenia grup etnicznych i bezpośrednio wyrażaną nienawiść. Racjonalizująca mowa nienawiści przybiera pozory racjonalnego argumentowania i nie zawiera słów powszechnie uznanych za obraźliwe, choć przez przedstawicieli mniejszości jest również uznawana za obraźliwą.

Porównanie dla całości (połączonej próby dorosłych Polaków i młodzieży) wykazało, że racjonalizująca mowa nienawiści jest uważana za mniej obraźliwą i bardziej dopuszczalną, czyli badani rzadziej uważali, że powinna być zakazana niż tradycyjna mowa nienawiści (por. RYCINA 63).

RYCINA 63.
Średni poziom obraźliwości oraz poparcia dla zakazu mowy nienawiści zaliczanej do dwóch kategorii: tradycyjnej mowy nienawiści i racjonalizującej mowy nienawiści. Wskaźniki są uśrednieniem wskazań dla wszystkich grup mniejszościowych.

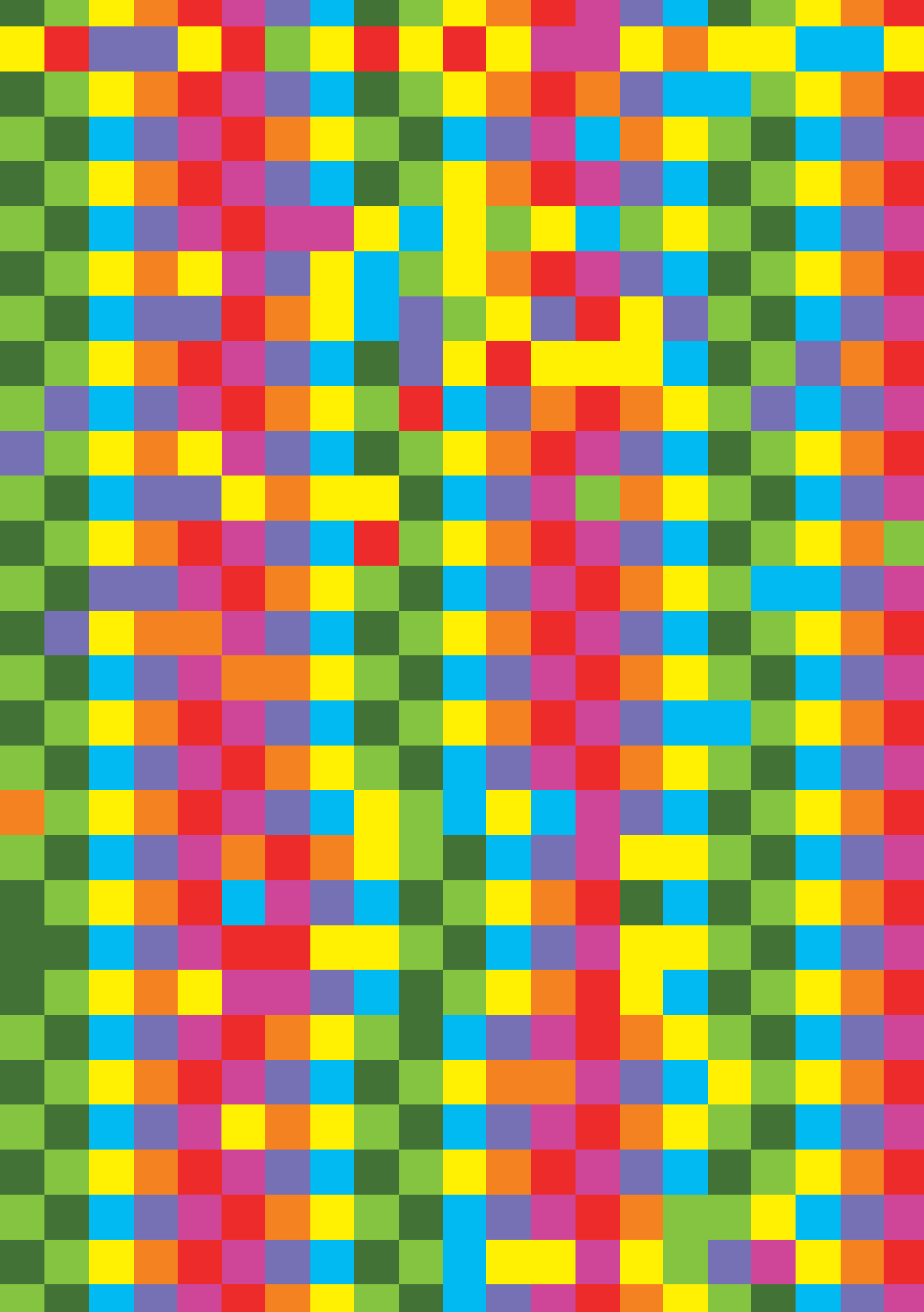

Osobne analizy danych dla młodzieży i dorosłych wykazały, że szczególnie młodzież uznaje racjonalizującą mowę nienawiści za dopuszczalną ($M = 5,25$, $SD = 1,38$) oraz mniej obraźliwą ($M = 5,89$, $SD = 1,14$).

Podziękowania

Zespół badawczy dziękuje dr Karolinie Hansen z Wydziału Psychologii UW za uwagi do pierwszej wersji raportu.

Dziękujemy również Fundacji Wiedza Lokalna oraz Stowarzyszeniom Otwarta Rzeczpospolita i Nigdy Więcej za pomoc w przygotowaniu sondażu, a przedstawicielom organizacji reprezentujących mniejszości za konsultację wypowiedzi, które zostały włączone do kwestionariusza.

Wśród młodzieży dopuszczalność mowy nienawiści w dużym stopniu wynika z szerszego światopoglądu uprzedzeniowego opartego na hierarchicznej wizji świata, gdzie jedne grupy dominują nad innymi. W przypadku dorosłych Polaków dopuszczalność mowy nienawiści jest powodowana niechęcią do cenzury, czyli wyczuleniem na wolność słowa, choć jest również wynikiem uprzedzeń wobec mniejszości. Zarówno dorośli, jak i młodzież, częściej uważają za mowę nienawiści te wypowiedzi, które zawierają obraźliwe i wulgarne sformułowania – skłonność do zakazania mowy nienawiści niezawierającej otwarcie obraźliwych słów jest znacznie mniejsza.

Młodzież jest dziś narażona na mowę nienawiści w znacznie większym stopniu niż dorośli (co pokazują porównania deklarowanej ekspozycji na mowę nienawiści). Jednak kontakt z mową nienawiści nie wpływa tak bardzo na postawy młodzieży, jak dzieje się to w wypadku dorosłych Polaków. U dorosłych Polaków stykanie się z mową nienawiści ma zasadniczy wpływ na akceptację przedstawicieli mniejszości w najbliższym otoczeniu badanych.